

"Əgər millətin
də ruhu
varsa, bu,
şübhəsiz, onun
musiqisidir"

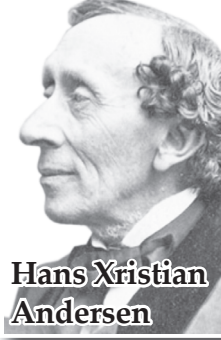
Səyavuş
Kərimi

» səhifə 12-13

Zərdüşt
Şəfinin
şeirləri

» səhifə 18

Xoşbəxtliyin
reseptini
bilən
yazıçı

Hans Xristian
Andersen

» səhifə 22

26 Bakı komissarı, yaxud təhrif olunmuş tarix

» səhifə 11

Rasim
Sadıxov və
Orxan Əzim
"Atalar və
oğullar"
layihəsində

» səhifə 8

Xoşbəxt
karyeralı,
bədbəxt
taleli
aktrisa -
Romi Şnayder

» səhifə 24

ANONS

Meksika səfiri
Tərcümə Mərkəzində
» səhifə 3

Kriminal xəbərləri
yazaq mı?
» səhifə 4

Əzablardan necə
qurtulmalı?
» səhifə 5

"Mənim tanıdığım
Banin"
» səhifə 6

Azərbaycan Xalq
Cümhuriyyətinin
Dağlı Respublikasına
yardımları
» səhifə 7

Berlin tuneli
» səhifə 10

Osmanlının talesiz
sultanı - II Osman
» səhifə 15

Əlibala Hacızadənin
tərcüməsi
» səhifə 19

Dinamit necə ixtira
olunub?
» səhifə 20

Emil Zolya Mopassan
haqqında
» səhifə 23

Ədəbiyyat üzrə
Nobel mükafatı almış
5 Rusiya yazıçısı
» səhifə 23

Prezident İlham Əliyev Nəsimi rayonundakı Texniki-Humanitar Liseydə yenidənqurma işlərindən sonrakı vəziyyətlə tanış olub

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev sentyabrın 10-da Bakının Nəsimi rayonundakı Texniki-Humanitar Liseydə görülən təmir və yenidənqurma işlərindən sonrakı vəziyyətlə tanış olub.

Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı Hacıbala Abutalıbov görülən işlərlə bağlı dövlətimizin başçısına məlumat verdi.

Bildirildi ki, təhsil ocağının binası 1963-cü ildə istifadəyə verilib. Övvəllər axşam məktəbi kimi fəaliyyət göstərən binada 2000-ci ilə qədər Dağıstan Universitetinin filialı yerləşib. Həmin il Texniki-Humanitar Lisey təsis olunub və bu binada fəaliyyətə başlayıb. Liseyin binasında bu gündə əsaslı təmir işləri aparılmayıb. Üçmərtəbəli binada yenidənqurma işləri yüksək səviyyədə həyata keçirilib.

Dövlətimizin başçısına Texniki-Humanitar Liseyin şagirdləri üçün nəzərdə tutulan məktəbli formaları və çantalar barədə də məlumat verildi. Qeyd edildi ki, bu ildən tətbiq olunacaq bu formalar şagirdlərin rahatlığı nəzərə alınaraq hazırlanıb.

Liseyin foyesində Ulu öndər Heydər Əliyevin təhsil sahəsinə göstərdiyi qayğı və Prezident

İlham Əliyevin paytaxtın Nəsimi rayonundakı təhsil ocaqlarının müasir standartlar səviyyəsinə çatdırılması istiqamətində gördüyü işləri əks etdirən fotolardan ibarət stendlər yaradılıb.

Liseydə 43 otaq var. Onlardan 24-ü sinif otağı, digərləri isə fənn kabinetləri və laboratoriyalardır. İdman zalı da müasir səviyyədə qurulan təhsil ocağının həyətində geniş abadlıq və quruculuq işləri görülüb.

Prezident İlham Əliyev siniflərdə yaradılan şəraitlə tanış oldu.

Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi ilə bağlı qəbul edilən xüsusi Dövlət Programında nəzərdə tutulmuş tədbirlər planına uyğun olaraq, bütün sosial sahələrdə olduğu kimi, təhsil müəssisələrinin əsaslı şəkildə yenidən qurulması, yeni məktəb binalarının, uşaq bağçalarının inşası prosesi məqsədyönlü şəkildə uğurla həyata keçirilir. Paytaxtda və ətraf qəsəbələrdə, eləcə də respublikanın hər yerində orta mək-

təb binaları yüksək standartlara uyğun şəkildə yenidən qurulur. Məktəblərin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi istiqamətində də mühüm işlər görülür. Texniki-Humanitar Liseydə də bütün sinif otaqları, fənn kabinetləri ən müasir səviyyədə qurulub. Lisey yüksək tələblərə cavab verən avadanlıq və müasir dərs ləvazimatları ilə təchiz edilib.

Qeyd olundu ki, liseydə tədris ikinövbəlidir. Təhsil ocağına qəbul beşinci sinifdən aparılır. Burada Azərbaycan və rus bölmələrində 1077 şagird təhsil alır. Onların təlim-tərbiyəsi ilə 91 müəllim məşğul olur. Texniki-Humanitar Lisey 2008-ci və 2014-cü illərdə ilin ən yaxşı məktəbi seçilib. 2014-2015-ci tədris ilində liseyi bitirən 112 məzunun hamısı ali məktəblərə qəbul olunub. Onlardan 17-si 600-dən yuxarı bal toplayıb.

Təhsil sahəsində görülən bütün bu işlər Azərbaycanda insan kapitalının inkişafına xidmət edir. Prezident İlham Əliyevin təhsilin inkişafına göstərdiyi diqqət və qayğı bir daha təsdiqləyir ki, bu mühüm amil dövlət siyasətinin əsas prinsiplərindən biridir.

Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib. Şəhadətnamə nömrəsi: 3899

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi
Baş redaktor: Yaşar Əliyev
İcraçı direktor: Bəhlül Seyfəddinoğlu
Redaksiya heyəti: Nəriman Əbdülrəhmanlı, Mövlud Abdullayev, Feyziyyə, Nəringül Əliyeva, Leyla Əliyeva, Sevinc Fədaı, Rəbiqə Nazimqızı
Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.
"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunub.
Tiraj: 1250. Sifariş: 2912
Ünvan: Bakı, Topçubaşov küçəsi 74
Telefon: 595 16 05.
E-mail: aydinyol.az@gmail.com

İlk dəfə məktəbə gedən uşaqlara məktəb ləvazimatları paylanılıb

Sentyabrın 9-da Bakı Şəhər Gənclər və İdman Baş İdarəsi (BŞGİBİ) tərəfindən 2015-2016-cı tədris ilində ilk dəfə məktəbə gedən aztəminatlı ailələrdən olan uşaqlara məktəbli çantası və məktəb ləvazimatlarının verilməsi ilə bağlı tədbir keçirilib.

Baş İdarədən AzərTAC-a bildiriblər ki, tədbiri açan BŞGİBİ-nin gənclərlə iş sektorunun müdiri Zamin Əhmədov ilk növbədə bu il Bakıda məktəbə gedən bütün uşaqlara müvəffəqiyyət arzulayıb. Tədbirin sonunda ilk dəfə məktəbə gedən 150 uşağa Baş İdarə tərəfindən məktəbli çantası və məktəb ləvazimatları paylanılıb.

Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə Müasir İncəsənət Muzeyində "Argentinadan qravürlər" adlı sərgi açılıb

Sentyabrın 9-da Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi və Argentinanın Azərbaycanlı səfirliyinin təşkilatçılığı ilə Müasir İncəsənət Muzeyində "Argentinadan qravürlər" adlı sərgi açılıb.

Argentinalı beş rəssamın əl işlərinin nümayiş olunduğu sərgidə mədəniyyət və incəsənət xadimləri ilə yanaşı, Azərbaycanda akkreditə olunmuş diplomatik korpusun nümayəndələri də iştirak ediblər. Argentinalı rəssamlar Marcelo Malaqamba, Marcelo Agilar, Pablo Delfini, Osvaldo Xalil və Marina Rotberqin 25-dək qravür sənət əsəri nümayiş olunub.

Müasir İncəsənət Muzeyinin icraçı direktoru Xəyyam Abdinov qravür sənətinin nadirliyindən söz açıb və çətin bir sahə olmasına baxmayaraq argentinalı rəssamların əsərlərində mükəmməliyyətin hiss edildiyini bildirib.

Argentinanın Azərbaycandakı səfiri Karlos Dante Riva mədəniyyətin xalqlar arasında körpü olduğunu diqqətə çatdıraraq sərginin əhəmiyyətindən danışıb. Sərginin təşkil olunmasına görə Heydər Əliyev Fonduna təşəkkürünü bildiren səfir belə sərgilərin bundan sonra da mütəmadi keçiriləcəyini vurğulayıb. Sonra qonaqlar sərgi ilə tanış olublar.

Oxucuların nəzərinə

Tərcümə Mərkəzinin nəşr etdiyi (Xuan Rulfo – "Pedro Paramo", Matilda Urrutia – "Pablo Nerudayla yaşanan ömür", "Latın Amerikasının romanı", "Xilas yolunun yolçuları", "Bəşəri poeziya", Ernest Heminquey – "Qadınsız kişilər", Akutaqava Rünoske – "Tanrıların istehzası", Jasmina Mixayloviç – "Xəzər dənizinin sahillərində", "Sərbçə-Azərbaycanca lüğət", "Sözün Aydını", Oljas Süleymenov – "Az-Ya", "Candles (101 verses)" (şeir antologiyası), "Çexovdan Markesə qədər") kitabları şəhərin aşağıdakı kitab mağazalarından əldə edə bilərsiniz.

- Akadem. Kitab mağazası
- Kitab klubu mağazası
- Akademiya Kitab Mərkəzi
- Kitab.Az mağazası
- (28 may metrosu ətrafındakı kitab mağazaları)

Meksika səfiri Tərcümə Mərkəzində

Meksikanın Azərbaycandakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Rodriqo Labardini sentyabrın 8-də Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzində oldu.

Mərkəzin direktoru Afaq Məsud qonağı salamlayaraq, dünya ədəbiyyatının Azərbaycan oxucusuna çatdırılması istiqamətində görülən işlərdən danışdı: "Dünyanın az qisim ölkəsi var ki, onların ədəbiyyatı Mərkəz tərəfindən tərcümə edilib Azərbaycan oxucusuna çatdırılmasın. Bu sıradan Latin Amerikası ədəbiyyatı da daim diqqət mərkəzində olub. Qabriel Qarsia Marques, Varqas Lyosa, Xulio Kortasar, Borxes və bu kimi yazıçıların əsərlərinin Azərbaycanda ilkin nəşrini Mərkəz həyata keçirib. Meksika ədəbiyyatına gəlinə, Ottavio Pasin əsərləri Azərbaycan dilində Mərkəzin "Xəzər" dünya ədəbiyyatı jurnalında

dərc edilib, Meksika ədəbiyyatının fəxri, dünya ədəbiyyatının korifeylərindən sayılan Xuan Rulfonun "Pedro Paramo" romanı tərcümə olunub və kitab halında nəşr edilib. Xuan Rulfonun bu əsəri bəşəri ədəbiyyatın şah əsərlərindən sayılır və Azərbaycanda çox sevilir. Bu gün biz Azərbaycanda fəaliyyət göstərən səfirlərlə görüşür, ədəbiyyatların, mədəniyyətlərin mübadiləsi istiqamətində birgə layihələr həyata keçiririk. İspan dillində ədəbiyyata gəlinə, hazırda Mərkəzdə Argentinə səfirliyinin səfərişi ilə Adolfo Bioy Kasaresin "Morelin ixtirası" əsərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi və nəşri üzərində iş gedir, Kolumbiya səfiri-

yinin təklifi ilə yeddi Kolumbiya və yeddi Azərbaycan şairinin şeirlərinin tərcümələrindən ibarət kitab hazırlanır. Biz milli ədəbiyyatımızın Meksika kimi qədim ölkədə də tanınmasında və bu gün yazıb-yaradan müasir Meksika ədəblərinin əsərlərinin Azərbaycan oxucusuna çatdırılmasında birgə əməkdaşlığa hazırıq".

Səfir Rodriqo Labardini öz növbəsində, görüşə görə minnətdarlığını bildirərək, Meksika-Azərbaycan arasında hər sahədə yaşanan əlaqələrdən söz açdı: "Siz çox gözəl və əhəmiyyətli məsələlərə toxundunuz, buna görə sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Həqiqətən də, millətlərarası dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin qurulmasında ədəbiyyatlar və mədəniyyətlərarası mübadilələrin əhəmiyyəti böyükdür. Meksika səfirliyi Azərbaycanda üç aydır ki, açılıb və bu müddət ərzində səfirlik hər iki ölkə arasında mədəni əlaqələrin qurulması istiqamətində bir sıra işlər görməyə nail olub. Azərbaycanda olduğum müddətdə mən Meksika ilə Azərbaycan arasında bir sıra oxşarlıqlar kəşf etdim. Bizim təbiətimizdə də, mədəniyyətimizdə də yaxınlıqlar çoxdur. Mən Azərbaycan dilini çox sevirəm və öyrənirəm. Etimadnaməm cənab Prezident İlham Əliyevə təqdim olunan ilk çıxışımı Azərbaycan dilində etdim, təkbətək görüşdə də demək istədiklərimi Azərbaycan dilində ifadə etməyə çalışdım. Sizin Prezident çox gözəl insandır. Mərkəzin, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən əcnəbilər üçün açdığı Azərbaycan dili kurslarına mən də yazılmaq istəyirəm. Azərbaycan ədəbiyyatının Meksikada nəşri və təbliği istiqamətində mən artıq bir neçə qurum və təşkilatlarla danışıqlar aparmışam. Düşünürəm, yaxın vaxtlarda bu sahədə səmərəli işlər görə biləcəyik".

Görüşün sonunda səfirə Mərkəzin nəşrlərindən olan Xuan Rulfonun "Pedro Paramo" kitabı hədiyyə edildi.

Görkəmli alim vəfat edib

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının görkəmli nümayəndəsi, dilçi və türkoloq alim, akademik Ağamusa Axundov sentyabrın 5-də vəfat edib. AMEA-da keçirilən rəsmi mərasimdən sonra mərhum II Şəhidlər Xiyabanında dəfn olunub.

Ağamusa Axundov 1932-ci il, fevralın 2-də Kürdəmir şəhərində anadan olmuş, orta məktəbi medalla bitirdikdən sonra ADU-nun filologiya fakültəsində (1950-1955) və Azərbaycan Pedaqoji Dillər İnstitutunun Qərbi Avropa dilləri fakültəsində təhsil almışdır (1959-1965). O, eyni zamanda, ADU-nun aspirantı, müəllimi (1958-1959), baş müəllimi (1959-1961), dosenti (1961-1967), daha sonra universitetin Ümumi dilçilik kafedrasının professoru, Filologiya fakültəsinin dekanı (1967-1974 və 1980-1990), Ümumi dilçilik kafedrasının müdiri vəzifələrində işləmişdir (1981-1999). Ömrünün son illərində AMEA Rəyasət Heyətinin müşaviri idi.

O, Sovet Türkoloqları Komitəsinin (1974-cü ildən), Almaniyada Demokratik Respublikasında nəşr edilən "Fonetika, dilçilik: Kommunikativ tədqiqatlar" adlı beynəlxalq nəzəri jurnalın redaksiya heyətinin (1978-ci ildən), Azərbaycan Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Toponimika Komissiyasının, AzərTAc-ın Tərcümə Şurasının, Azərbaycan və Ərəb ölkələri Dostluq Cəmiyyəti İdarə Heyətinin üzvü, Azərbaycan EA Terminologiya Komissiyası sədrinin müavini, Sovet-Amerika dostluq cəmiyyəti Bakı şöbəsinin sədri kimi geniş ictimai-elmi fəaliyyət göstərmişdir. O həm də Azərbaycan Respublikası Dillərin işlənməsi və inkişaf qanunauyğunluqları əlaqələndirmə Şurasının sədri, ASE-nin Məsləhətçilər Şurasının, Gürcüstan EA-nın Dilçilik İnstitutunun və BDU-nun doktorluq dərəcəsi verən ixtisaslaşmış müdafiə şuralarının, XMA-nın Azərbaycan bölməsi komitəsinin, "Sovetskaya tyurkologiya", "Ulduz" və "Azərbaycan" jurnallarının redaksiya heyətlərinin üzvü, "Sovetskaya tyurkologiya" jurnalının baş redaktoru, Dil və Ədəbiyyat üzrə ekspert şurasının sədri (1993-cü ildən) olmuşdu.

A.Axundov Misir Ərəb Respublikasının Qahirə şəhərindəki Eyn-Şəms Universitetində Azərbaycan dili və ədəbiyyatından dərslər demiş, onlarla beynəlxalq elmi konfransda iştirak etmiş, Yaponiya Elmə Yardım Cəmiyyətinin dəvəti ilə Tokio Universitetində Azərbaycan dilini tədris etmiş, Kobe Universitetində və Tokio Şərq Kitabxanasında "Azərbaycan dili inkişaf yollarında" mövzusunda 2 konfrans keçirmişdir.

Görkəmli alimin "Ümumi dilçilik" (1978-1988), dilçiliyə dair şərqli yazdığı "Dilçiliyə giriş" (1966-1980), "Azərbaycan dili" (1972-1973-1974-1992) kitabları dənə-dənə nəşr olunub. Son illərdə "Azərbaycan dilinin tarixi-etimoloji lüğəti" üzərində işləyirdi.

Xalqlar dostluğu sahəsində mühüm xidmətlərinə görə ABŞ-ın "Friendship fors" ("Dostluq qüvvələri") ictimai təşkilatının fəxri fərmanına layiq görülmüşdür (1987). ABŞ-ın Nyu-Orlean şəhərinin fəxri xarici vətəndaşı, Luiziana ştatının paytaxtı Baton Rujun şəhər şurasının fəxri üzvü (1987), Azərbaycan Ali Attestasiya Komissiyası Rəyasət Heyətinin üzvü (2003-cü ildən) idi, "Şöhrət" ordeni ilə təltif edilmişdi (2000).

Ağamusa Axundov 1981-ci ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, filologiya elmləri doktoru (1964), professor (1967), Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü (2007), Azərbaycan Respublikası Dövlət Mükafatı laureatı (1986), Azərbaycan Respublikası Əməkdar Elm Xadimi (1990) idi.

Allah rəhmət eləsin.

AYF-nin sim-sim.az portalı fəaliyyətə başladı

Azərbaycan Yaradıcılıq Fondunun (AYF) sim-sim.az adlı mədəniyyət portalı sentyabrın 9-dan fəaliyyətə başlayıb.

AzərTAc xəbər verir ki, bununla əlaqədar Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində keçirilən təqdimat mərasimində çıxış edən AYF-nin aparat rəhbəri Qismət Rüstəmov Fondun fəaliyyəti haqqında məlumat verib. Bildirib ki, Fondun yaradılmasında məqsəd yaradıcı şəxslərə, diqqətdən kənar qalan elm və mədəniyyət xadimlərinə dəstək verməkdir.

Diqqətə çatdırılıb ki, saytda multikulturalizm ideyasına töhfə vermiş elm və incəsənət xadimlərinin fəaliyyəti işıqlandırılacaq. Portal gündəlik köşə, araşdırma, esse, poeziya və nəsr nümunələri, eyni zamanda, kino, teatr, musiqi, rəssamlıq, memarlıq və incəsənətin digər sahələrinə aid maraqlı materiallar təqdim edəcək. Saytda Azərbaycanda və xaricdə nəşr olunan kitablar haqqında resenziyalar, tanınmış incəsənət xadimləri ilə müsahibələr, müzakirələr və debatlar, dünya mədəniyyət irsi ilə bağlı tərcümə materialları dərc olunacaq.

Bildirilib ki, Fond 1987-ci ildə Sovet Mədəniyyət Fondunun filialı kimi təsis olunub və 2008-ci ilədək Azərbaycan Mədəniyyət Fondu adı ilə fəaliyyət göstərmişdir. Sonralar isə Azərbaycan Yaradıcılıq Fondu adlandırılıb.

Tədbirdə çıxış edən Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri Kamal Abdullayev deyib ki, ölkəmizdə son zamanlar tolerantlıq, multikulturalizm ideyaları həyatın bütün sahələrində özünü göstərir. Bu, dövlətimizin başçısının ideoloji hədəflərindən biridir və biz bu hədəflərə doğru getməliyik. Bu istiqamətdə çox ciddi işlərin görüldüyünü vurğulayan Dövlət müşaviri deyib: "Biz bu saytn fəaliyyəti ilə multikulturalizm sahəsində olan boşluğu doldurmaq niyyətindəyik. Ədəbiyyatdan, rəssamlıqdan uzaq düşmüş insanlar var. Biz həmin insanlara

diqqət və qayğı göstərəcəyik. Mükafatlar, müsabiqələr təşkil etmək niyyətindəyik. Mən Azərbaycanın bölgələrində heç bir işi olmayan bəzi gənclər gördüm. Biz bu gənclərə də sahib çıxmalyıq. Bu gənclərin maariflənməsi üçün bölgələrdə mərkəzlər yaratmağı nəzərdə tuturuq. Həmin gənclər mərkəzlərdə təhsil alacaq və onların marağını artırmaq üçün müəyyən sertifikatlar, hətta təqaüdlər də verəcəyik. Ali məktəbə qəbul ola bilməyən gənclər burada özlərini ali məktəbdəki kimi hiss etməlidirlər".

Tədbirdə digər çıxış edənlər yeni portalın önəmindən danışib, onun işinə uğurlar arzulayıblar.

Başsağlığı

Afaq Məsud
akademik AĞAMUSA AXUNDOVun
vəfatından kədərləndiyini bildirir, mərhumun ailəsinə dərin hüznə başsağlığı verir.

Son dövrlərdə artan cinayət hadisələri mətbuat səhifələrində, saytlarda geniş şəkildə işıqlandırılır. Bu tendensiya artıq medianın reyting qazanmaq məqsədinə xidmət edir. Saytların ən çox oxunan xəbərlər siyahısında şou xəbərləri ilə yanaşı, kriminal xəbərləri də görməklə belə qanəətə gəlirik ki, bu mövzu cəmiyyətin tələbatına çevrilə bilər. Üstəlik, hadisələrin, sadəcə, görünən tərəfi xəbər obyektinə olur, onun fonunda cəmiyyətə heç bir maarifləndirici ismaric ötürülmür. Tez-tez belə irad eşidir ki, cinayət hadisələrini mətbuatda yaymaq, kriminal verilişlərin sayını artırmaq insanların psixikasına mənfi təsir edir. Yəni cinayət xəbəri özü növbəti cinayətə yol açır. Bəs mətbuat bu tip xəbərlərlə necə davranmalıdır?

Media eksperti Zeynal Məmmədlinin fikrincə, bu məsələdə ən vacib məqam cinayət hadisəsinin texnologiyasını götürməkdir: "Kriminal sahə üzrə ixtisaslaşmış mətbuat orqanı ola bilər. Ancaq cinayəti törədən şəxs öz qurbanını necə öldürdü, ona necə əzab verdi, bütün bunların açıq-aşkar göstərilməsi doğru deyil.

İkincisi, heç bir halda caninin pozitiv obrazını yaratmaq olmaz. Uşaqlar, gənclər bu obrazı bəyəniş onu qəhrəman hesab etməməli, ondan örnək götürməməlidir. Ona görə də söhbət istər zərərçəkəndən getsin, istərsə də zərərçəkəndən, əsas olan gördüklərin, üzə çıxardıqların deyil, məsələnin ictimai əhəmiyyətini önə çıxarmaq lazımdır. Səbəbdən, bütün bu hadisələrin nəyin nəticəsində baş verdiyindən danışılmalıdır. Ancaq Azərbaycan mediasında yalnız nəticədən danışılır və bu kimi hadisələr oxu materialına çevrilir. Yəni bu material, sadəcə, vaxt keçirmə, əyləncə xarakteri daşıyır. Bu, çox qorxulu tendensiya. Bununla insanların cinayət xəbərlərinə alışdırırlar. Cəmiyyət artıq bu xəbərlərə biganə yanaşır, insan həyatı onlar üçün önəmli itirir. Əslində, araşdırmaq lazımdır ki, insan niyə belə bozlaşır, niyə bu dərəcədə duyğusuzlaşır, mühafizə orqanları bu hadisələrin təkrarlanmaması üçün hansı işləri görür, məhbəslərdə nələr baş verir, məhbəslərin sonrakı həyatı necə olur, cəmiyyətə inteqrasiya olunurlarmı? Bu kimi kompleks məsələlər kriminal xəbərlərin tərkib hissəsi olmalıdır".

Zeynal Məmmədli bildirir ki, bu kimi xəbərlərə qadağa qoymaqla məsələlər həllini tapa bilməz: "Mətbuat orqanı reyting qazanmaq, diqqət çəkərək sponsor cəlb etmək istəyir. Canilərin üzü, ləhcəsi, görünüşləri televiziya üçün ucuz reyting qazanmağa yaxşı imkan yaradır. Elə bir mühit yaratmaq lazımdır ki, media bu mövzularda yox, daha önəmli mövzularda reyting qazanmağa çalışsın. Reyting populyar olandır. Ancaq populyar olanı faydalı etməyi, faydalı olanı da populyar etməyi bacarmaq lazımdır. O zaman kriminal xəbərlərin bu şəkildə yayılmasının qarşısını ala bilərik".

Yazıcı Səfər Alışarının sözlərinə görə, publisistikanın vəzifəsi faktı təsvir etmək və onun qiymətləndirilməsi üçün yetərli təhlillər verməkdir: "Kriminalın mətbuatda işıqlandırılması bizdə çox aşağı səviyyədədir. Bir şəkil var, bıçaq adamın böyrünə saplanıb, hələ, deyəsən, qan da sızır. Mən onu, demək olar ki, bütün bıçaqlanma hadisələri haqda məlumatlarda görürəm. O halda illüstrasiya məlumatın özündən çox oxunur və ictimai neqativ gətirir. Hadisənin digər həqiqətlərini isə "faktla bağlı polis tərəfindən araşdırma aparılır" ştamplı bütöyün özünə yerləşdirir.

İndi jurnalistika fakültəsində təhsillə bağlı müəyyən yeniliklər edilir. Bunu alqışlamaq lazımdır. Bəlkə də, qəzet, jurnal, sayt işləmək hüququnu qanunla ayrı-ayrı vətəndaşlara deyil, peşəkarlardan ibarət kollektivlərə vermək lazımdır. Müəyyən təhsili, elmi, mədəni səviyyəsi olmayan adamlara mətbuatda, saytda, telera-dioda işləmək birmənalı şəkildə qanunla qadağan edilə bilər. Bu da senzura, amma söz azadlığına deyil, fəaliyyət azadlığına toxunur. Bunu həzm etmək olar. Məsələ bununla da bitmir.

İlə cəmiyyətə ötürüldə onların təkrarlanması mənəvi-psixoloji baxımdan asanlaşır. Cəmiyyətdə informasiyanın əldə edilməsi üçün müvafiq hüquqi şərait həmişə olmalı, mətbuatın qaldırdığı vacib məsələlərə reaksiya verilməlidir. Bunun üçün çox işləmək, insanları maarifləndirmək, ictimai institutları daim gücləndirmək lazımdır".

Peşəkar Psixologiya Mərkəzinin direktoru, psixoloq Nuriyyə Quliyeva kriminal xəbərlərin, cinayət hadisələrinin mətbuatda və televiziya qabardılmasının cəmiyyətə psixoloji təsirindən danışır: "Son dövrlərdə kütləvi informasiya vasitələrində yayımlanan xəbərlərin bir çoxu, demək olar ki, cinayət hadisələri ilə bağlıdır. Müxtəlif məzmunlu kriminal xəbərlərin yanlış şəkildə təqdimatı cəmiyyətdə bir çox fəsadlar yaradır. Xəbər başlıqlarının düzgün seçilməməsi, məzmununda maarifləndirmənin olmaması, cinayət hadisəsinin tam detalları ilə çatdırılması insanların yanlış istiqamətləndirə bilər. Xaraktercə aqressiv və cinayətə meyilli bir insan, bu tipli xəbərlərin təsiri ilə qatilə çevrilə bilər.

Bəzən televiziya kriminal xəbərlər verilən zaman hadisəni dəqiq görünlərlə canlandırırırlar. Cinayət yeri, cinayətkarın qətli törətmə tərzini, istifadə etdiyi vasitələr detalları ilə elə təsvir olunur ki, bu, bir növ təbliğata çevrilir. Bu kimi xəbərlərin sayəsində cinayətə meyilli şəxs və ya cinayətkar yeni üsullarla tanış olmuş olur.

Ümumiyyətlə, kriminal xəbərlərin bu şəkildə – daha çox və daha qabarıq təqdim edilməsi insanlarda bir-birinə qarşı inamsızlıq yaradır.

Kriminal xəbərləri yazmaq?

"Heç bir halda caninin pozitiv obrazını yaratmaq olmaz"

Həmsöhbətimiz, ümumiyyətlə, situasiyaya görə hadisəyə fərdi və fərqli yanaşmaq lazım olduğunu deyir: "Cinayətkar uşaq, yeniyetmə və ya gəncdirsə, onun adının çəkilməsinə, üzünün göstərilməsinə ehtiyac yoxdur. Çünki onların həyatı hələ qarşıdadır. Önəmli olan prosesdir. Kimlik üstündə dayanmaq mənasızdır. Ancaq cinayətkar yetkin yaşadarsa, düşünməlisən ki, onun portreti tamaşada simpatiya yaratmasın.

Məsələnin burası artıq maraqlı deyil. Əslinə qalsa, jurnalist araşdırması elə bundan sonra başlamalıdır.

Bizdə avtoqəzalar çox ciddi problemdir. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək istəyirəm ki, yol hərəkəti qaydaları ilə bağlı qanunvericiliyə yenidən baxılmalı və onun fəlsəfi kökündən dəyişdirilməlidir.

Mətbuat söz işidir, burada mahiyyətcə bir sözə qadağa, istər-

istəməz ikinci, üçüncü, dördüncü və beləcə, sonsuzluğa qədər absurd qadağaların tətbiq olunmasını zəruri edir. Ona görə də qadağadan yox, ictimai tribunadan deyilən sözlə peşəkar münasibətdən söhbət getməlidir.

Jurnalist sual qoymalıdır ki, mən cinayətkarın üzünü göstərməklə, adını çəkməklə nə qazanıram, nə itirirəm? Cəmiyyət bundan daha çox itirirsə, demək, bu meyildən uzaqlaşmaq lazımdır".

Bu gün kriminal mətbuatımızdan əlli faiz sıxışdırıb çıxarsaq, xəbər buraxılışlarımız hava haqqında məlumatdan ibarət olar. Söz, ifadə azadlığı altında kriminalın tirajlanması onun həyatda da sayını artırır. Tabu olan pis əməllər mətbuat vasitəsi

Həmçinin, insanlar artıq zorakılığı, cinayət hadisəsinin adı hal kimi qəbul etməyə başlayırlar. Bu vəziyyətdən daha çox uşaq və yeniyetmələr, tez təsir altına düşən insanlar ziyan görmüş olur. Yaxşı olardı ki, belə xəbərlərin başlıqlarına və məzmununa xüsusi diqqət edilsin və təbliğat xarakteri daşmasın. Ən əsası, cinayəti törədən şəxs heç bir halda qəhrəman kimi təqdim edilməsin".

Düşüncə tarixi

Qəribə zamanda yaşayırıq. Kimi dindirirsən, fəlsəfədən danışır, filosoflardan sitat gətirir. Bu sitatların demək olar ki, hamısı artıq əzbərimizdir, amma çifayda, onlardan bəhrələnmə bilirikmi? Onlardakı məntiqi həyatın ən həssas anlarında tətbiq edib ağır dilemmalar arasında seçim edə bilirikmi? Məncə, yox. Elə buna görə də, bu silsilədə yeni yetmələrimizə fəlsəfə və filosoflardan söhbət açacağıq. Qoy, bəziləri sitat gətirib ağıllı görünmək istəyəndə, bizim övladlar adı çəkilən filosofun başqalarından nə ilə fərqləndiyini də bilsin. Bu yazıları 14-17 yaş arasında olan uşaqlarımız mütəmadi oxusa, düşünmək, təhlil etmək öyrənərlər. Amma böyüklərin də oxumasında fayda var, çünki di-letantlıq əslində, böyüklərdən kiçiklərə keçir...

Silsiləmiz filosoflardan, onların yaratdığı fəlsəfi sistemlərdən söz açır. Bizə bəlli olan ilk fəlsəfi təlimlər çox qədim zamanlarda – eramızdan əvvəl VI əsrdə yaranıb. Maraqlısı budur ki, fəlsəfənin konkret harda yarandığını söyləmək mümkün deyil. O, təxminən eyni dövrdə bəşəriyyətin bütün sivilizasiya mərkəzlərində, yəni həm Hindistanda, həm Çində, həm də Yunanıstanda yaranıb.

"Fəlsəfə" sözünün özü yunan mənşəlidir. Özünü "filosof", yəni "müdrikliyi sevən insan" adlandıran ilk şəxs məşhur yunan mistiki və riyaziyyatçısı Pifaqor olub. Bu söz Qədim Yunanıstanda qısa bir zamanda çox populyar olub və "filosof" rütbəsi cəmiyyətində ən hörmətli, müdrək adamlara aid edilib. Amma məşhur Sokrat bu məqamı özünün şəxsi nümunəsiylə populyarlaşdırıb, müdrikliyi dillər əzbəri olmuş ilk şəxs kimi tarixə düşüb. İllər, əsrlər keçir, qədim sivilizasiyalar tarix səhnəsindən bir-bir çıxırdı, lakin elmin və incəsənətin çox qədimlərdə yaranmış bütün sahələri kimi, fəlsəfə də yaşayır, inkişaf edir, təkmilləşirdi. Həmin bu təkmilləşmə prosesi bizim günlərdə də davam etməkdədir.

Bütün tarix boyu belə olub: filosoflar düşünür, Tanrı haqda, həyatın mənası, yaranışın sirləri, dünyanın və təbiətin mövcudluğu barədə özlərinin irəli sürdüyü suallara cavab tapmağa çalışırlar. Əslində, bu suallar bəşər övladını fəlsəfə adlı elm yaranmamışdan da düşündürüb. Onların düşüncələrinin, gələdikləri qənaətlərin nəticəsini və təzahürünü biz, insanları anadan olandan ölənə kimi müşayiət eləyən, onlara yaşamaqda, qida tapmaqda yardımçı olan, onların xəstəliklərdən, azar-bezardan qurtulması, təbii fəlakətlərdən nicat tapmasına kömək olan miflərdə, əfsanələrdə, inanclarda, ritualarda görürük. Yaxşı, bəs onda bütün bu mifoloji bilgilərdən tamam fərqli olan, adına fəlsəfi dediyimiz bilikləri axtarmağa insanı vadar edən nə olub? Hər şeydən əvvəl, tərəddüd! Tərəddüd burda inkişafın çox güclü hərəkətverici qüvvəsinə çevrilib.

İlk filosoflar miflərin, inancların təlqin etdiklərinə, onların mahiyyətini düzgün anladığılarına, reallığı tam başa düşdükərinə şübhəylə yanaşmağa başlayıblar. Bu şübhələr onları düşünməyə, içlərini didən suallara cavab tapmağa, bir sözlə, sevdikləri və qiymətləndirdikləri hikməti axtarmağa məcbur edib. Bu proses ilk filosoflardan başlayaraq bu gün də davam edir: hər yeni filosof özündən əvvəl gələnlərin dediklərinə inamsız yanaşır və tərəddüdlərini çözməyə cəhd edir...

Beləliklə, həqiqət axtarışlarında özlərinə bələdçi, məsləhətçi tapmaq istəyən filosoflar ya sələflərinə, ya da müasirlərinə müraciət edir, onlarla əyani, ya qiyabi mübahisələrə girir və bu mübahisələrdən yeni fəlsəfi təlimlər, sistemlər doğulurdu.

Hər hansı bir filosofun şəxsiyyətini, həyat yolunu onun fəlsəfəsindən ayırmaq çox çətin bir işdir, çünki onların həyatları fəlsəfələrindən, fəlsəfələri isə həyatlarından doğur. Amma gəlin bir düşünək: həyatı fəlsəfədən ayırmaq ümumiyyətlə lazımdırımı? Bunları birlikdə araşdırmağın nə ziyanı var ki? Bu iki şeyi yanaşı öyrənmək bizə çox mətləbləri anladır, çox məqamları açar: filosof öz fəlsəfəsini anladır, fəlsəfə isə onu yaradan filosofu tanıdır. Odur ki, bu silsiləmizdəki hər bir hekayət konkret bir filosofa; onun həyatına, qiymətli fikirlərinə; əsrlərdən bəri ucaldılan "fəlsəfə məbədi" nə qoyduğu daşa, yaxud daşlara həsr olunub.

İlqar ƏLFİ

○ Bizim eradan əvvəl VI əsrdə, dəmir dövrü Hindistanında Şakya ("Cəsurlar") adını daşıyan qədim hökmdar nəslində bir oğlan dünyaya gəldi, adını Siddhartha Qautama qoydular. Oğlan atasının dəbdəbəli sarayında, var-dövlət içində yaşayırdı. Ona dövrünün ən parlaq təhsilini verirdilər; uşağın istedadı, zəkası isə tanıyanların hamısını valeh edirdi. Yetkinlik yaşına çatanda isə, o, özünün ikinci adıyla şöhrət tapdı – hamı onu Qautama kimi tanıdı.

Oğlan hələ gənc yaşında əsilzadə nəsilən olan gözəllə ailə qurdu, qadın ona bir oğul da bəxş elədi. Qautamanın atası onu lap uşaqlığından həyatın acı reallıqlarından – yoxsulluqdan, xəstəlikdən, əzablarla dolu həyatdan qorumaq üçün əlindən gələni edirdi.

Amma həyat həqiqətlərini öz davamçısından daim gizləməyə təbii ki, gücü çatmazdı. Bir dəfə Siddhartha Qautama özünün ağ atlar qoşulmuş, qızıl suyuna çəkilmiş arabası ilə hökmdar sarayının darvazasından çıxan kimi qoca, beli bükülmüş bir dilənçiyə rastlaşdı. Növbəti dəfə yol qırağında naçar uzanmış bir xəstə görür. Üçüncü dəfə bir meyitə tuş gəldi – qohumları, yaxınları onun ətrafına toplaşmış ağlayır, ah-nalə edirdilər...

Bu üç təsadüfi görüş Qautamanın ruhi müvazinətini pozdu – ilk dəfə idi ki, yoxsulluğu, xəstəliyi, ölümü belə yaxından görürdü. Saraydan dördüncü dəfə çıxanda isə öz düşüncələrinə qarq olmuş, öz dünyasında hüsur içində yaşayan tərki-dünya bir kahinlə rastlaşdı. Bu görüş onun sonrakı taleyini tam müəyyənləşdirdi, çünki gənc şahzadə maddi dünyanın keçici, ötəri se-

ehtiyac içində yaşadı, amma səyahətdən qalmadı. Yaşadığı tərki-dünya həyat onu fiziki cəhətdən əldən salsada, ruhən dəyişdi. Qədim bir rəvayətdə deyildiyi kimi, gecələrin birində onun düşüncələrinə qəfil bir aydınlıq gəldi. Qautama bir gecədə anladı ki, insan həyatı əslində elə əzabla bağlıdır. Lakin bu əzabın mənbəyi hardasa kənarında deyil, adamın öz içindədir, çünki ölməz ruhunu ehtiraslarına, arzularına, niyyətlərinə köüllü qurban verən də elə insan özüdür. Əgər insan həzz axtırarsa, dalınca qarabara gəzirsə, bu həzzin mənbəyi olan bir şeyi itirmək qorxusu da yaranacaq onda. Mülləklərin, tarlaların, mal-qaranın, sərvinətin ona məxsus olduğunu fikirləşən adamlar olmazın əzablara məhkumdurlar, çünki bütün bu sadalananlar müvəqqəti, ötəri şeylərdir, nə vaxtsa əlindən çıxacaq. Zira insanın sahib ola biləcəyi yeganə nəsnə idraktır – Qautama belə düşündü.

Əzablardan necə qurtulmalı?

vincləriylə ruhani dünyanın əbədi dəyərləri arasında fərqi artıq tam anlamışdı. Və onda Qautama qərarını verdi: "Mən o tərki-dünya qoca kimi edəcəm. Bütün var-dövlətdən üz döndərüb həyat yolunda seçdiyim cığıra düşüb gedəcəm. Ləzzət, həzz dolu dünyanı tərk edən kimi, hüsur tapacam, həqiqətə vaqif olacam və bu mütləq həqiqət vasitəsiylə insanlara maddi dünyanın əzablarından qurtulma yolunu göstərəcəm".

Bu fikirlər onun bütün taleyini dəyişdi və o, adını da dəyişib Budda qoydu. Qədim sanskrit dilində bu söz bizim dilimizdəki Vaqif adına uyğun gəlir, yəni hər şeyi dərk etmiş, anlamış deməkdir.

Budda özünün sonrakı həyatını tamamilən səyahətə, öz təliminin yayılmasına həsr etdi. O, 80 yaşında dünyasını dəyişdi və nəşi şahənə bir ehtiramla müqəddəs atəşə verildi...

Budda hələ sağ ikən onun təlimi – buddizm – özünə çoxlu sadıq tərəfdar, alovlu pərəstişkar toplamışdı. Buddaya görə, insanın məqsədi Nirvana (hüsur, sönmə, sükunət) olmalıdır. İnsan ruhu yer üzündə nəhayət-siz sayda, formada olan ömürlərdən ibarət "Həyat təkəri"ndən canını qurtara bilsə, Nirvanaya qovuşacaq – Budda belə düşünürdü. Bütün hindlilər kimi, Budda da inanırdı ki, ölmündən sonra insanın ruhu başqa bir bədənə köç edir və o, dünyəvi əzablar çəkmək üçün bir də doğulur.

Ölümündən sonra adamlar onu Tanrı məqamına yüksəltdilər. İnancılı insanların təxəyyülü Buddaya fəvqəltəbii istedadlar bəxş etdi: o, guya gözəgörünməz olur, uça bilir, dağlardan, divarlardan iradəsinin gücüylə keçir, yerin təkinə enərək, istədiyi vaxt zülhür edə bilir, suyun üzündə yeriyir, Günəşi, Ayı əlinə alır, dünyanın düzənini idarə edirdi.

Buddanın kəlamları, onun nəsihətləri və davamçılarıyla söhbətləri buddistlərin "Sutra" (müqəddəs kitab) adlandıqları toplularda əksini tapıb. Onun tövsiyyələrindən bir neçəsini təqdim edək:

"Düşüncəyə dalmaq ölməzliyin, yelbeyinlik isə ölümün yoludur. Oyaq vaxtını yalnız düşünməklə keçirənlər heç vaxt ölməz; yelbeyinlər və cahillər isə elə ölmüş kimidirlər".

"Həzdən, ləzzətdən qüسسə yaranır, qorxu əmələ gəlir; kim həzdən azaddırsa, onun üçün nə qüسسə, nə də qorxu var".

"İnsanın müdrikliyi savadından asılı deyil. İnsan arzu və ehtiraslarından can qurtara biləndə müdrəkləşir".

Beləliklə,

Siddhartha Qautama 29 yaşına çatan kimi, atasının sarayını xəlvətcə tərk etdi. Ömrünün növbəti altı ilini

Rolf STÜRMER

Fransada yaşamış azərbaycanlı yazıçı Ümmülbanu Əsədullayeva (18 dekabr 1905 - 23 oktyabr 1992) (Umm-El-Banine Assadoulaeff) məşhur neft milyonçuları Musa Nağıyev və Şəmsi Əsədullayevin nəvəsi və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə iqtisadiyyat naziri olmuş Mirzə Əsədullayevin qızıdır. 1920-ci ildə rus qoşunları Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini devirəndən sonra - 1922-ci ildə Ümmülbanu Bakını tərk edərək, ailəsinin yanına - Fransaya mühacirət edib. O, Parisdə "Banin" təxəllüsü ilə yazmağa başlayıb.

Banin 11 kitab müəllifidir. Hələlik onun iki kitabı "Qafqaz günləri" və "Paris günləri" romanları Azərbaycan dilinə tərcümə edilib.

Oxucular üçün maraqlı olacağını nəzərə alaraq, Baninin ədəbi varisi Rolf Stürmerin yazıçı barədə xatirələrini təqdim edirik.

Əvvəlcə "Banin" (Banine) təxəllüsü haqqında söhbət açım. O, bu təxəllüsü məşhur fransız yazıçısı Jean Paulhan'ın məsləhəti ilə götürüb. Məqsəd isə bu idi ki, oxucular bu adı daha yaxşı yadda saxlaya bilsinlər. Görünür, bu qərarı verərkən onlar digər fransız yazıçısı - öz adının yerinə tez qavranan təxəllüs götürmüş "Colette"-dən nümunə götürüblər. Sonralar Ümmülbanu qərara gəlir ki, özəl həyatında da "Banin" çağırılsın.

Amma Baninin vəfatından sonra qərara gəldim ki, bütün yazışmalarımnda onun ilk adından istifadə edim. Bu, mənim Ümm-Əl-Banunun köklərinə və onun qeyri-adi həyat hekayəsinə olan sayğımdan irəli gəlirdi.

Baninlə 1980-ci ildə alman yazıçısı Ernst Jünger vasitəsilə tanış olmuşuq.

Jünger özü Baninlə 1940-cı ildən dostluq edirdi. Banin onun ictimaiyyətlə əlaqələrini təşkil edir, oxucuları, fanatları ilə yazışmalarını aparırdı.

Həmin illərdə mən yazıçı olmaq istəyən cavan bir oğlan idim. Ailəm alman və pol-yak kökənlidir. Həmin dövrdə Parisdə bir neçə il yaşadım, kitabsatan işlədim, fransız dilindən alman dilinə kitab tərcümə etdim.

Alman dili Banin üçün daha əziz idi, çünki onu alman osilli Fräulein Anna böyütmüşdü - Banin alman dilini uşaqlıqdan öyrənmişdi.

Banin və mən bir-birimizi yüksək qiymətləndirirdik. Mən ondan əlli yaş kiçik idim və Baninin həyat hekayəsi, onun Parisdəki ədəbi mühit haqqında xatirələri mənə heyran edirdi. O, çoxlu sayda məşhur adamlarla görüşmüşdü və lətifələr (bəzən də bir az kobud lətifələr) danışmağı xoşlayırdı.

Banin bəmərə adam idi. İcində hələ də yaşatdığı gənc qızı tez-tez bürüzə verirdi.

Amma o zamanlar mən hələ anlamırdım ki, Banin depressiyaya qarşı ağır bir mübarizə ilə üz-üzədir və bunu gizlətməyə çalışır.

Ölümündən sonra onun şəxsi gündəliklərini, hələ çap olunmamış xatirələrini oxudum, həyatındakı dramları da burdan öyrəndim..

Banindən qalan miras yalnız ədəbi mirasdır. O çox kasıb idi, amma varlı və nüfuzlu dostları onun qayğısına qalırdılar. Fransa hökuməti ona sosial yardım edirdi. Banin başqasının mənzilində yaşayırdı. Bu, kiçik olsa da, rahat və doğma mənzil idi.

Mən Baninlə tanış olanda o, 17 il idi ki, "Qafqaz günləri" romanını öz hesabına çap etdirmişdi. Artıq Fransa onu unutmuşdu. O, hələ də məşhur yazıçı deyildi. Deməyə dilim gəlmir, amma o indi də Fransada məşhur deyil.

Baninin ən böyük uğuru 1940-50-ci illərdə, daha sonra isə 1960-cı illərdə "Qafqaz günləri" və "Mən tiyəki seçdim" (burda söhbət dindən gedir, o, Karl Marksın "Din xalq üçün tiyəkdir" fikrini əsas götürüb) romanları olub. Sonuncu kitab ispan, holland, italyan, alman, hətta yapon dilinə tərcümə olunub.

Mən Banini bir gənc fransız naşiri ilə tanış etdim, 1987-ci ildə onun Ernst Jünger haqqında üçüncü kitabı işıq üzünə gördü. Banin buna görə mənə minnətdar idi və bu jesti heç vaxt unutmadı. Onda elə bir rəy yaranmışdı ki, ədəbi irsinin qayğısına qalacaq ən etibarlı adam mənəm.

Ondan ailəsi haqqında heç nə soruşmadım, amma özü deyirdi ki, ailəsindən sağ qalan yeganə şəxsdir. Hərçənd, bu o qədər də doğru məlumat deyil - təsadüfən öyrənmişəm ki, Baninin böyük bacısı Kövsərin oğlu sağdır, fars incəsənəti üzrə mütəxəssisdir. Onlar mənimlə əlaqə saxlamırlar. Səbəbini bilmirəm, bununla heç maraqlanmıram da.

Baninin vəfatından sonra onun daha bir qohumundan xəbər tutdum. Bu, "Tommy Franklin" imzalı (qondarma addır) bir fransız jurnalistidir (idman yazarı). 67 yaşlı həmin qadın Fransanın cənubunda yaşayır. Tommy Franklin Baninin böyük bacısı Sürəyyanın oğludur. Sürəyya onu doğulandan dərhal sonra ingilis dayəyə verib - ana və oğul bir daha görüşməyiblər. Bu, kədərli həqiqətdir.

Ümumiyyətlə, Əsədullayevlərin ailəsinin tarixəsi çox kədərlidir: onlar yalnız bolşevik inqilabının qurbanı deyillər, həm də ailədaxili dramlar yaşayıblar. Mənim şəxsi qənaətim belədir.

Odur ki, Banin, öz ailəsi haqqında çox adama danışmazdı. Mən isə istisna idim. Bir dəfə ondan ailəsi barədə soruşanda, dedi: "Bu, keçmişdir, daha məni maraqlandırmır".

Məncə, o, Kübra və Sürəyyanı çox istəyirdi. Ögey qardaşı Şəmsi 1980-ci ildə vəfat etdi. Banin onunla sıx əlaqə saxlamırdı. Gündəliklərində Banin qardaşı haqqında onun vəfatından başqa bir şey yazmayıb. Şəmsi tək yaşayıb, bacıları Sürəyya və Banin kimi vəsiyyətdən edərək, orqanlarını elmə bağışlayıb.

Banin də bədəni, orqanlarını elmi məqsəd üçün bağışlayıb. Mən də, yaxın olan başqa dostları da bu haqqda yalnız onun ölümündən sonra xəbər tutub şok keçirdik. Banin bunu öz vəsiyyətnaməsində yazıb xahiş etmişdi.

Amma o, həmişə deyirdi ki, yaşadığı məhəllədəki, Eyfel qülləsinə yaxın ərazidə yerləşən kiçik "Passi qəbiristanlığı"nda ("Cimetière de Passy") basdırılmaq istəyir.

Bilmirəm Banin sonda öz qərarını niyə dəyişdi. Bəlkə də Avropada dəfn xərcləri baha olduğundan, dostlarına əziyyət vermək istəməyib. Bu sualın cavabını heç kəs bilmir.

Buna görə kədərlənirəm, çünki Baninin ruhunu yad etmək üçün gedə biləcəyim bir yer yoxdur. Qoy o, Allahın köməyi ilə insanların düşüncələrində və qəlblərində yaşasın.

Fikrimcə, onun hər hansı hobbisi yox idi. Mən onu tanıyanda çoxlu mütləq edirdi, oxuduqları haqqda çox danışdı. Evdən çıxmağı sevmirdi, yalnız yaxın dostları ilə görüşürdü. Amma qonaq qəbul etməyi sevir. Adamlar çox vaxt ondan Ernst Jünger haqqda soruşurdular, Baninin öz yaradıcılığı ilə, arabit, nəzakət xatirəyə maraqlanırdılar. Amma mən belə deyildim. Məni Banin Ernst Jüngerdən daha çox maraqlandırır.

Bəlkə də onun mənə sevgisinin səbəbi də bu idi.

Banin kreslosunda əyləşib uzun-uzadı düşünməyi sevirdi. Bunu pişiyin özünü günə verməsinə oxşadırdı. Onun yuxusuzluq problemi vardı. İcazə vermədi ki, istəsəm, lap gecəyansı da ona zəng edim. Banin klassik musiqini xoşlayırdı. Gənliyində yaxşı piano çalıb. Amma yaşlı vaxtlarında çalmağa pianosu yox idi.

Uzun ömrü ərzində, xüsusilə də yaxşı dövrlərdə Banin yazıçılarla, siyasətçilərlə dostluq edir, Fransanın mədəni-siyasi həyatına qaynaq yığıb-qarışdır. Banin bu insanlara doğrudanmı yaxın idi? Məncə, yox. Onun şəxsi sənədlərini oxuyandan sonra qənaətim budur ki, ən isti münasibət saxladığı adamlar onun yazıçısı Nikos Kazantzakis və onun arvadı Elena olub. Səmimi insan, ilhamverici şəxsiyyət olan Kazantzakis Baninə gözəl məktublar yazıb.

Banin, həmçinin Marqaret Yursenar, Henri de Montherland, Julyen Qreyqi (fransız yazıçılar) tanıyırdı, məşhur şair Pol Elüar ilə də münasibəti vardı.

O, sadə adamlardan Parisdə yaşayan ispaniyalı rəhbə Mariya Qloriya Kapella ilə çox yaxın idi. Həmin qadın hələ də sağdır, amma nədənsə öz keçmiş haqqında danışmaq istəmir. Düşünürəm ki, Baninin Azərbaycan siyasi elitəsi ilə hansısa əlaqəsi olub.

Atası Mirzə Əsədullayev Fransada yaşayanda ölkəsinin mühacir siyasətçiləri ilə əlaqə saxlayıb. Bəs qızları necə? Bilmirəm. Bəlkə Ramiz Abutalıbov (keçmiş diplomat, Azərbaycan mühacirətinin araşdırıcısı) bunu yaxşı bilər. O, bu işlə məşğul olurdu.

Banin Fransanı öz ölkəsi hesab edirdi. O, həyatının 19 ilini Azərbaycanda, 60 ildən artıq bir hissəsini Fransada keçirib.

Fransa həyatı onun üçün azadlıq demək idi. Azərbaycan xatirələri isə Rus imperiyası və öz ailəsi, bolşevik inqilabı, atasının həbsi, sonra onun atasını həbsdən çıxarmaq üçün məcburi evliliyi ilə bağlı xatirələrdən ibarətdir. Azərbaycan bu gənc qızın nəzərində bu demək idi: "Mənim heç bir seçimim yox idi! Mən atamın seçiminə tabe olmalı idim..."

Banin ölkəsinə o qədər də yaxşı bələd deyildi. O, yalnız Bakının bəzi küçələrini, Mərdəkan bağlarını, özlərinin və dostlarının evlərini xatırlayırdı.

Azərbaycan Banin üçün bir həbsxana, uşaqlığının və gəncliyinin acıları idi.

O, nəhayət ki, sevmədiyi, seçmədiyi əri ilə birgə öz ölkəsinə tərk edəndə, bunu azadlığa qovuşmaq kimi qəbul edirdi. O, artıq Fransada yaşayan bacılarına qovuşa bilərdi və Fransa onun üçün azadlığın özü demək idi.

O, bu ölkəni mənimsəmişdi, özünü fransız sayırdı, nəhayət ki, əgər yer üzündə insan övladı üçün ev deyilən bir anlayış varsa, onun üçün ev Fransa idi.

Əlbəttə, Banin Ramiz Abutalıbov və onun ailəsi ilə görüşməyə çox şad oldu. Amma, bildiyiniz kimi, Banin onlarla Azərbaycan dilində yox, rus dilində danışdı. Banin onları xoşlayırdı, bunu bilirəm. Ramiz Abutalıbov yaxşı adamdır, mən də onu yüksək qiymətləndirirəm.

Bakıda səfərdə olanda mənə çox yaxşılıqlar edib. 2003-cü ildə Bakı səfərimi də o təşkil edib.

Amma Banin ilə görüşəndə - ya 1970-ci illər idi, ya da 1980-ci illər - Abutalıbov Sovet hökuməti üçün işləyirdi, buna məcbur idi. Banin də onun işinin bir hissəsi idi. Məncə, işinin öhdəsindən yaxşı gəlirdi, Baninin də heç bir illüziyası yox idi. O, faydalı olmağı, xüsusilə də ömrünün sonunda kimlərsə faydalı olmağı istəyirdi. Odur ki, Banin "Le Monde" qəzetində Qarabağ konfliktini haqqında məqalə yazdı...

Mən sizinlə, siyasi arzularından yox, siyasi realıqdan danışırıq. O siyasi arzularından ki, nə mənə, nə də ömrünün çox hissəsini dərhlər içərisində keçirən, bu bədxah dünyada sevgi, dostluq, bir az şöhrət axtara-axtara bir yol tapmaq istəyən Banini maraqlandırır. O, yazıçı idi. Onun da, bizim hamımız kimi, zəif cəhətləri vardı. Əminəm ki, düşüncələrinin dərinliyində o, Azərbaycan haqqında fikirləşmirdi. Özünün dediyi kimi, Azərbaycan onun üçün itmiş xəyallar ölkəsi idi: orda uşaqlığı qalmışdı, amma uşaqlığının dumanlı xatirələri itmişdi. Birdəfəlik itmişdi. Bununla belə, həm də həmişə ağırlıq və ümidlə birlikdə bəslənib qorunmuşdu.

Çapa hazırladı: NƏRİMAN

Mənim tanıdığım Banin

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Şimali Qafqazda Dağlı Respublikası yaradıldıqdan sonra dağlı xalqlarına davamlı şəkildə maliyyə, iqtisadi, diplomatik və hərbi yardımları göstərməyə başladı. 1918-1919-cu illərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti özünün çətin vəziyyətdə olmasına baxmayaraq, Dağlı Respublikasına 50 milyon manat həcmində maliyyə yardımı göstərdi ki, bu da 1919-cu il üçün AXC-nin dövlət büdcəsinin 1/8 hissəsini təşkil edirdi.

Azərbaycan xalqının Şimali Qafqazın yerli dağlı əhalisi ilə çoxəsrlik siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələri 1917-1920-ci illərdə milli müstəqillik uğrunda mübarizə dövründə daha da gücləndi və çoxşaxəli oldu. Azərbaycanın qabaqcıl ziyalıları, ictimai-siyasi xadimləri həmin dövrdə Şimali Qafqaz xalqlarının milli-azadlıq hərəkatını rəğbətə izləyir və bütün mümkün vasitələrlə onlara yardım edirlər.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) və Şimali Qafqaz Dağlı Xalqları İttifaqı Respublikası (Dağlı Respublikası) yaradıldıqdan sonra Azərbaycanın dağlı xalqlarına maliyyə, iqtisadi, diplomatik və hərbi yardımları davamlı və sistemli karakter aldı. AXC ilə Dağlı Respublikası arasında çeşidli münasibətlərə AXC-nin xarici siyasətinə, Şimali Qafqazda dağlıların azadlıq mübarizəsinə həsr olunmuş monoqrafiyalarda, akademik nəşrlərdə bu və ya digər dərəcədə toxunulsa da, qarşılıqlı münasibətlərin bütünlüklə və tam şəkildə araşdırıldığını söyləmək mümkün deyil. Oxucuların diqqətinə təqdim edilən məqalədə Azərbaycanla Dağlı Respublikası arasında qarşılıqlı əlaqələrin əsas və önəmli cəhətlərini açıqlamaq qarşıya məqsəd qoyulub.

1917-ci il Oktyabr çevrilişindən sonra Şimali Qafqazda bolşevikləri dəstəkləyən sovetlər, Terek kazaklarının rəhbərliyi və dağlı xalqlarının milli şuraları hakimiyyət uğrunda mübarizəyə başladılar. Oktyabrın sonunda Petroqrad çevrilişi Dağıstanda da pisləndi və Terek

Dağlıları ilə birlikdə Terek-Dağıstan hökuməti yaradılması təklifi irəli sürüldü.

Bu qurumların nümayəndələri noyabrın 8-də Vladıqafqazda birgə iclas keçirdilər. İclasda Şimali Qafqaz Dağlıları Mərkəzi Komitəsinin sədri Ə.Çermoyev, Terek vilayəti İcraiyyə Komitəsinin sədri P.Kotsev, Terek kazaklarının atamanı M.Karaulov və vilayət soveti rəhbərliyi bölgədə idarəçiliyi təmin etmək üçün ayrı-ayrı sahələr üzrə komissarlıqlar yaradıldı. Dekabrın 2-də Şimali Qafqaz Dağlı İttifaqının yaradılması haqqında bəyannamə qəbul edildi. Rəşid xan Qaplanovun başçılığı ilə müvəqqəti hökumət təşkil olundu. M.Karaulov hökumət başçısının müavini, ədliyyə və maliyyə komissarı, general X.Talışxanov hərbi komissar, "Vəhşi diviziya"nın komandanı, general Polevtsev Terek-Dağıstan hərbi hissələrinin komandanı təyin olundular və s. Lakin bolşevik təbliğati və Qafqaz cəbhəsindən qayıdan rus əsgərlərinin yerli əhaliyə qarşı zorakılıqları milli toqquşmalara səbəb oldu. Dekabrın 13-də bolşevik təsiri altında olan rus əsgərləri M.Karaulovu qətlə yetirdilər. Bu hadisə rus-kazak hərbiçilərinin bölgədə dağlılara qarşı qətl və qarətlərinin geniş miqyas almasına gətirib çıxardı. Qroznıda, Vladıqafqazda rus əsgəri qüvvəsinə arxalanan Sovetlər 1918-ci ilin əvvəlində hakimiyyəti ələ aldılar. Martın 17-də isə Pyatiqorskda Terek Xalq Komissarları Soveti təşkil edildi. Şimali Qafqazda bolşevik hakimiyyətinin qurulmasına başlandı.

Dağıstanda isə Nəcməddin bəy Qotsinskinin və Uzun Hacı'nın başçılıq etdiyi islamçı qüvvələr fəallaşdılar. Petrovsk (Mahaçqala - Q.Ə.) bolşeviklərdən təmizləndi.

Hərbi İnqilab Komitəsinin sədri U.Buynakski Həştərxana qaçdı və rus bolşeviklərindən Dağıstana hərbi qüvvə yeritməyi xahiş etdi. N.Qotsinski Dağıstan və bütün Şimali Qafqaz müsəlmanlarının imamı kimi öz hakimiyyətini elan etdi, aprelin əvvəlində isə Bakıda müsəlman əhaliyə qarşı erməni-bolşevik soyqırımının qarşısını almaq üçün hərbi yürüşə başladı. Dağıstan süvari alaylarının da iştirak etdiyi bu yürüş zamanı erməni-bolşevik qüvvələri Xaçmaz yaxınlığında məğlub edildi. Aprelin 10-da N.Qotsinskinin başçılıq etdiyi Dağıstan könlüləri Bakı Sovetinin yaratdığı Biləcəri - Xırdalan müdafiə xəttinə çatdılar. Lakin bu zaman Həştərxandan dəniz yolu ilə bolşeviklərin Petrovska hərbi qüvvə yeritməsi xəbərini eşidib tələsik Dağıstana dönməyə məcbur oldular.

Terek-Dağıstan hökuməti bu dövrdə iflic vəziyyətə düşdü və fəaliyyətini dayandırdı. Dağlı milli qüvvələrinin liderləri Cənubi Qafqaz Seymi ilə birlikdə çıxış etmək, bütün Qafqazın təmsil olunduğu hakimiyyət strukturlarının yaradılmasına nail olmaq məqsədilə Tiflisə topladılar.

Seymin Müsəlman fraksiyasına daxil olan deputatlar 1918-ci ilin mart ayında dağlı nümayəndəliyinin Cənubi Qafqaz Seyminə qatılmaq və bolşevik təhlükəsinə qarşı birlikdə mübarizə aparmaq haqqında müraciəti dəstəklədilər. Lakin Seymin erməni və gürcü nümayəndələri həmin təklifin əleyhinə çıxdıqları üçün bu iş nəticəsiz qaldı. Belə olduqda, Müsəlman fraksiyası üzvləri Şimali Qafqazdan gəlmiş nümayəndələrlə ikitərəfli münasibətlər yaratmaq üçün Fətəli xan Xoyski, Nəsim bəy Yusifbəyli, Aslan bəy Səfikürdski, Məhəmməd Qazi Dibiroy, Heydər Bammətov, Əbdülməcid Çermoyevin daxil olduqları xüsusi komissiya yaradıldı. Məhz Seymdəki azərbaycanlı ictimai xadimlərin səyi nəticəsində dağlı nümayəndələrinin Trabzon

Müsəlman fraksiyasının təkidi ilə Trabzona sülh konfransına gəndərilən nümayəndə heyətinin tərkibinə dağlı nümayəndəsi İbrahim bəy Heydərov da daxil edildi. Trabzonda Azərbaycan və dağlı nümayəndələri Şimali Qafqazla Cənubi Qafqazın vahid müstəqil dövlətdə birləşməsinə təklif etdilər. Lakin gürcü və erməni nümayəndələri, eləcə də alman komandanlığının təmsilçisi, Qafqazda müstəqil dövlət yaradılması zamanı bölgədə müsəlman-türk təsirinin artmasından, Osmanlı dövlətinin mövqeyinin güclənməsindən ehtiyatlanaraq, buna razılıq vermədilər.

Cənubi Qafqaz Seyminin 1918-ci il aprelin 13-də keçirilən iclasında Qafqaz cəbhəsində yaranmış vəziyyət müzakirə olundu, gürcü və erməni nümayəndələrindən ibarət Ali Müdafiə Şurası yaradıldı, Osmanlı dövlətinə qarşı müharibə elan edildi, Seymin fəaliyyəti isə iki həftəliyə dayandırıldı. Seymin Müsəlman fraksiyası həmin gün axşam toplaşaraq Seymin bu qərarlarını müsəlman əhalisinin hüquqlarının tapdalanması kimi qiymətləndirdilər. Fraksiyanın üzvü H.Məmmədbəyov isə çıxışında daha irəli gedərək Seymi tərək etməyi, Şimali Qafqaz nümayəndələri ilə bir araya gəlib müsəlman əhalisinin gələcək taleyi barədə fikirləşməyi təklif etdi. Lakin fraksiya üzvlərinin əksəriyyəti Trabzon sülh konfransındakı nümayəndələrimizin məlumatını dinləməyi və kəskin addımlardan çəkinməyi məqsəduyğun saydı.

Trabzonda uğur qazanma bilməyən dağlı nümayəndələri isə İstanbula gedərək, Osmanlı hökuməti ilə birbaşa təmasa girdilər. Batum sülh konfransı ərəfəsində hərbi nazir Ənvər paşa ilə görüşüb, ondan yardım istədilər. 1918-ci il mayın 11-də isə dağlı nümayəndə heyəti Şimali Qafqaz Dağlı Xalqları İttifaqı Respublikasının (Dağlı Respublikası) yaradılması haqqında İstiqlal bəyannaməsi qəbul etdi. Osmanlı dövlətinə və onun müttəfiqlərinə bu haqda

Əbdülməcid Çermoyevin və Heydər Bammətovun imzaladığı bu sənədlər Osmanlı dövləti rəhbərliyi tərəfindən məmnunluqla qarşılandı. Alman nümayəndə heyəti isə bu qurumun bütün Şimali Qafqazı əhatə etməsinə qarşı çıxdı, Kuban vilayətində kazaklarla münasibətləri daha önəmli saydığını nümayiş etdirdi. Mayın 24-də Ə.Çermoyevin başçılıq etdiyi Dağlı Respublikası hökuməti Gəncəyə köçdü. Dağlı Respublikası nümayəndə heyəti 1918-ci il iyunun 8-də Batumda Osmanlı dövləti ilə dostluq və əməkdaşlıq müqaviləsi imzaladı. Bu müqaviləyə əsasən, Osmanlı dövləti Dağlı Respublikasına hərbi yardım etməyi və onu xarici təhlükələrdən müdafiə etməyi öhdəsinə götürdü.

Daha sonra Dağlı hökumətinin üzvləri P.Kotsev və V.G.Cəbəyev Osmanlı dövlətinin hərbi yardımını məsələsinin detallarını aydınlaşdırmaq üçün Tiflisdə Yusif İzzət paşa ilə danışıqlar apardılar. Dağlı hökumətinin ilk xarici işlər naziri Heydər Bammətov isə diplomatik missiya ilə Avropaya yola düşdü. 1918-ci ilin iyununda Qafqaz İslam Ordusunun komandanı Nuru paşa Dağlı hökumətinin başçısı Ə.Çermoyevin müraciətinə əsasən Dağıstana Şəki-Axtı yolu ilə hərbi dəstə göndərdi. İsmayıl Haqqı bəyin başçılıq etdiyi 74 zabıt və 577 əsgərdən ibarət olan bu Osmanlı hərbi qüvvəsi Dağıstanın dağlıq bölgəsində bolşeviklərə qarşı mübarizə aparan Nuh bəy Tarkovskinin və polkovnik Cəfərovun rəhbərliyində olan könüllü dəstələrə yardım göstərdi. İyunun 21-də Qüniyə aulunda qarargah yaratmış əslən çərkəz olan İsmayıl Haqqı bəy bütün Şimali Qafqaz müsəlmanlarına müraciət edərək, onları birləşməyə və bolşeviklərə qarşı qəti mübarizəyə çağırdı.

Davamlı gələn sayımızda
Qabil ƏLİYEV,
Tarix elmləri doktoru,
professor

rəsmi nota verildilər.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Dağlı Respublikasına yardımları

A talar və oğullar mövzusu bəşər övladının yaradıcılığından mövcud olub. Bu məsələ məişətdən tutmuş elmin, sənətin müxtəlif sahələrində də zaman-zaman bəzən yumşaq, bəzən isə çox sərt formada ifadə olunan fikir ayrılıqları, yaxud oxşarlıqları şəklində təzahür edib.

Elə biz də rubrikamızda bu məsələlərə toxunmağa, yaşlı və gənc nəsli təmsil edən sənət adamlarını sözlər yaxşı mənasında üz-üzə qoymağa, onların müxtəlif hadisələrə yanaşmalarını aydınlaşdırmağa və bu yanaşmaları sızlərə təqdim etməyə çalışacağıq.

"Atalar-oğullar" rubrikasının budəfəki qonaqları fotoqraflar Rasim Sadıxov və Orxan Əzimdir.

- Söhbətə elə oradan başlayaq ki, fotoqraf üçün mövzu necə yaranır? Çəkdiyiniz konkret fonun ideyası haradan gəlir?

Rasim Sadıxov: Gördüyümüz hər şey, bizim və başqalarının başına gələn bütün hadisələr mövzudur. Çox zaman ideya gözlənilmədən, ekspromt gəlir və biz buna hazır olmalıyıq ki, onu gerçəkləşdirə bilək. Şəxsən mənə daha çox təbii xronika maraqlandırır. Özüm də tədbirlərə gedəndə çalışıram ki, canlı kadrlar götürüm. Donuq, standart şəkilləri sevmirəm. Foto elə danışmalıdır ki, sözə ehtiyac qalmasın. Fotoqrafın gözü qartal gözü kimi iti olmalıdır, yəni o, başqa heç kəsin görə bilmədiyini görməlidir. Sənin reportajına bir dəfə baxan adam sonradan sənin imzanı axtarmayacaqsansa, deməli, bu, sənin sənətin deyil. Tamaşaçı artıq məhz konkret fotoqrafın işlərini axtarmalıdır ki, görək filankəs bu dəfə nə çəkib.

Orxan Əzim: Fotoqrafiya kiminsə kommersiya məqsədi daşıya bilər, amma mənim üçün bu, ruhən özümü rahat hiss etdiyim məkən, mənim yalnız özümə aid olan dünyadır. İstər depressiv anlar olsun, istər sevincli məqamlar, özümü məhz bu sənətdə ifadə edirəm. Kimdənsə, nədənsə inciyəndə fotoaparatu götürüb iki-üç kadr da olsa çəkirəm ki, özümə gəlir. Daha çox hissiyyatla işləyirəm. Hiss edirəm ki, bu gün yaxşı fotoreportaj hazırlamaq lazımdır, kameranı götürüb, məkani müəyyən edirəm, gedib çəkirəm. Fikir vermişəm, bu cür işləyəndə reportaj da uğurlu alınır. Çalışıram ki, kiminsə çəkdiyi mövzunu təkrarlamayım. Bəzən fotoqraflar çəkiliş qrup şəklində gedirlər. Çox zaman bir nəfər hansısa səhnəni görüb çəkir, o birilər də eynisini təkrarlayırlar. Amma mən hər hansı səhnədən impuls ala bilmirəmsə, yalnız "qonşudan qalma dala" prinsipi ilə eyni kadri çəkə bilmərəm. Çalışıram belə hallarda həmişə komandadan bir-iki addım öndə gedim, buna görə də çox zaman kadri ilk əvvəl mən götürürəm. Sənədi fotoqrafiyanı, real hadisələr, sosial faktlarla bağlı işləməyi, dağınıq məkənlərdə çəkilişlər aparmağı daha çox sevirəm. Reportaj getdiyim məkən barədə mütləq müəyyən informasiyanı öyrənib dəqiqləşdirirəm. Amma olur ki, bir də göürsən, təsadüfən hansısa kadr özü gəlir sənə tapır. Fikrimcə, fotoqraf daha çox mütləq etməli və oxuduqlarını beynində vizual şəkildə incələməlidir. Çünki bunlar sənə çəkilişlərdə lazım olur. Bəzən oxuduğun və ya filmə gördüyün səhnəyə uyğun kadrları tutub qeydə ala bilirsən. Bəlkə də, cəmiyyətin böyük əksəriyyəti o kadri qəbul etməyəcək, ya maraqsız hesab edəcək, amma beş-on nəfər bilici - bu, peşəkar da ola bilər, adi tamaşaçı da - ona etinasız qalmayacaq. Daha çox sosial mövzular işləyirəm. Bilirəm ki, burada çəkilməli olan nəşə var, amma ona düzgün rəqəmsal yanaşma sənə lazım olan kadri almısan. Bəzən sənə lazım olan bir kadri almaq üçün 10-15 və daha çox şəkil çəkməli olursan.

Biri o birindən cəmi bir millimetrlük məsafədən çəkilmiş şəkillər tamam fərqli ola bilər. Mən bunu "Köç" silsiləsi üçün işləyəndə hiss elədim. Dağın fonunda pəncərəni çəkirdim. Millimetr-millimetr obyektivi yaxınlaşdırıb kadrları tuturdum, onuncu şəkildə gördüm ki, pəncərənin yanına 2 quş da düşüb - üçbucaq effekti öz-özünə tamamlanırdı. Halbuki ilk kadrda bu səhnə yox idi. Məsələn, günəş şüası altında 10 saniyə fərqi ilə iki şəkil çək, fərqli mənzərə olacaq, işıq oynayacaq. Çünki yerini dəyişən Günəşlə birgə kadrların estetikası da dəyişir. Axsama doğru çəkilən şəkil isə daha rəngarəng görünəcək. Haradansa fotoreportaj hazırlamaq üçün bütün kənar təsirlərdən azad olmalısən ki, hətta süürraltı olaraq belə nəşə sənə təsir etməsin. Buna görə də bütün çəkilişlərdə telefonu səssiz rejimə keçirirəm, bəzən ümumiyyətlə, söndürürəm. Fasilə etdiyim zaman da yalnız ən vacib zənglərə cavab verirəm. Təsəvvür edin ki, dəniz səviyyəsindən 6 min metr hündürlüyə həvəslə qalxıb orada bir qalanın şəkillərini çəkmək istəyirsən, elə çəhaçatda zəng gəlir, kimsə öz qayğılarını bölüşür və sən istədiyini kimi işə konsentrasiya ola bilmirsən.

- Müasir dövrimizdə fotokameralar, texniki avadanlıqlar, kompüter proqramları daim yenilənir. Fotoqraflar üçün bu yeniliklərə uyğunlaşmaq çətin olmur ki?

R.S.: O qədər də çətin olmur. Burada sadəcə bir qədər bilik lazımdır. Yeri gəlmişkən deyim ki, Azərbaycana rəqəmsal texnikanı ilk dəfə mən gətirmişəm. Rəqəmsal texnikaya sahibləndikdən sonra kompüter proqramlarını öyrənməyə başladım. Birinci dəfə belə fotoaparatu 70-ci illərdə Moskva sirkində İqor Kioda gördüm. İlk rəqəmsal aparatımın - "SonyMagia"nın ölçüsü 0,9 piksel idi, indiki kameraların pikseli 24 milyondur. O zaman hamı mənə güllüdü ki, "plyonka"nu heç nə əvəz edə bilməz. Amma mən rəqəmsal texnikanın bir gün hamı üçün əlçatan olacağına inanırdım. Yadıma gəlir ki, Naxçıvanda Gəmiqaya tarixi problemi qalxanda - ermənilər bu tarixi abidəni dünyaya özlərinin kimi təqdim edirdilər - Ulu öndər ora böyük bir tədqiqat qrupu apardı, onların arasında mən də vardım. Ora qışda qalmaq mümkün deyil, yayda isə, ümumiyyətlə, dəhşət isti olur. Təsəvvür edin ki, buradakı hərərətə heç ilan və oqrəb də dözmür. Amma nə vaxtsa orada insanlar yaşayıb. Bir anlıq düşündüm ki, buradan aşağı mənim meyvətimi düşürəcəklər. Orada çəkiliş aparanda fikir verdim ki, oradakı həmkarlarım hardasa 200-300 foto çəkmişdilər, mənə rəqəmsal kamera olduğundan aşağı 25-30 min foto ilə düşdüm. Hətta çəkkə-çəkkə az qala gedib Ermənistan sərhədinə çıxmışdım...

O.Ə.: Fotoqrafların arasında tez-tez belə deyirlər ki, texnika az şeyi dəyişir, əsas görünən gözün olmasıdır. Amma mən dəfələrlə bunu test etmişəm.

Rasim Sadıxov (S.Rasim) 1956-cı ildə Xızı rayonunun Şurabad qəsəbəsində anadan olub. Hələ məktəb illərindən fotoqrafiya ilə maraqlanıb, foto ilə bağlı ilk mükafatını da doqquzuncu sınıfta SSRİ-də nəşr olunan "Pionerskaya Pravda" qəzetinin elan etdiyi müsabiqədə qazanaraq və "Bizim həyatın uşaqları mövzusunda" foto işi ilə ilk yüz mükafatçı sırasına düşən yeganə azərbaycanlı olub. Estoniyada Tallin Dövlət İncəsənət İnstitutunun foto və kino operatorluğu fakültəsini bitirib.

1981-ci ildən Azərbaycan Dövlət Televiziyasında və ölkənin aparıcı qəzetlərində fotoqraf kimi çalışıb.

Çəkdiyi fotosəkillər dünyanın bir sıra aparıcı mətbuatında işıqlandırılıb. AZpress elektron foto-video informasiya agentliyinin rəhbəridir.

Rasim Sadıxov:

"Azərbaycana rəqəmsal texnikanı ilk dəfə mən gətirmişəm"

Keyfiyyətli və keyfiyyətsiz fotokamera ilə eyni kadri eyni rəqəmsaldan və eyni vaxtda çəkməmişəm. Fərq dərhal hiss olunur. Amma məsələnin başqa tərəfi var: əgər foto mediaya çıxırsa, təyin olunmuş ölçü var - 15:10. Saytlar 1500:1000 pikseldən artıq fotosəkil qəbul etmirlər, çünki həcm böyüdükcə yüklənmə gedir. Yəni ən yüksək keyfiyyətli aparatla çəkdiyini şəkli də 5 dəfə azaldırsan, eyni şey alınır. Xəbər jurnalistikasının özəllikləri var. Qaynar xəbər fotolarında kadrlar düz tutulmasına, işıq-kölgə kontrastına əhəmiyyət vermirlər, dünyada belə qəbul olunub, xəbər üçün hadisə anını qeydə almaq kifayət edir, şəkildə ekspozisiya-kompozisiya kriteriyaları pozula da bilər. Çünki hadisə zamanı anı tutmalısən. Məsələn, Bakıdakı məlum yanğın hadisəsindən çəkdiyim həmin məşhur fotoda fokus azca pozulmuşdu. O anı fotoya həkk etmək cəmi 5 saniyə çəkdi. Art janrında isə məsələ başqa cürdür - əvvəlcədən hər şeyi qurur, hazırlayırsan, sonra çəkirən. Bu fotolardakı kiçik qüsurlar belə müzakirəyə çıxarılır. Xüsusən də əsərlərini sərgiyə çıxarmaq istəyirsən, burada texnika yüzdəyüz rol oynar. İntəhası bizdə fotoqrafların 95 faizinin görünən gözü yoxdur, çünki öz üzərlərində işləmirlər, mütləq etmirlər, filmə baxırlar, müzakirələrdə iştirak etmirlər. Eləsinə 100 min manatlıq aparat da versən, yandıran deyil.

- Fotoqrafiyada kompüter proqramlarından istifadə necə qəbul olunur? Bu, məqbuldurmu, yoxsa belə hallar gerçək sənətin təhrifi sayılır?

R.S.: Jurnalistikada kompüter-foto proqramlarından istifadə məqbul deyil. Bu proqramlardan əsasən şou aləmi üçün tətbiq edirlər. Kim nə deyir desin, nəticədə bəzən biz tamaşaçıyı aldatmalı oluruq ki, həqiqətən də, filankəs bu qədər gözəldir. Təxminən on il əvvəl anamı bir tədbirə aparmışdım, bir müğənni ilə rastlaşdıq. Anam onu gören kimi dedi ki, ay Rasim, bu adam həyatda nə eybəcərdir, siz bunu şəkildə mələk kimi göstərsiniz. Yəni tamaşaçı aldanır. Jurnalistikada bu qəbul olunmur. Çünki reallığı təhrif etmək olmaz. Bəzən də hansısa müğənni zəng edir ki, beş il bundan əvvəl sizin saytda mənimlə bağlı fotoreportaj gedib, o şəkilləri silin, mən artıq plastik əməliyyat etmişəm, indi başqa cür görünürəm. Cavab verirəm ki, axı bu da tarixdir, əvvəl elə idin, indi başqa. Amma reklam çəkilişləri üçün fotoqrafiyada əlavə proqramlardan istifadə etmək zəruridir. Məsələn, mən tələbələrə bunu zərərli deyiləndə belə izah edirəm: təsəvvür edin ki, siz maşın sürürsünüz, qarşınıza hansısa sərnişindirici içkinin böyük reklam lövhəsi çıxır, oradakı qız,

ya oğlan o qədər gözəl olmalıdır ki, yolda fikriniz yayınıb, az qala qəza şəraitini yaransın. Əks halda, deməli, o, yaxşı reklam deyil.

O.Ə.: Janrdan asılıdır. Fəşn, toy, art üslublarında olar, lazımdır. Məsələn, reklam materiallarında rəng çalarlarının əlavə olunması normal qəbul olunur. Çünki müştərinə cəlb etmək üçün onu aldadıb inandırmaq vacibdir. Məsələn, restoran bukletlərindəki şəkillərlə reallıq fərqlənir, yemək süfrəyə gələndə görürsən ki, şəkildəki effekt deyil. Adi tamaşaçı bəlkə bunu hiss etmir, çünki artıq reklam materialı onun beyninə işləyib. Dəfələrlə fəşn janrında çalışmağa cəhd göstərmişəm, nəşə alınmayıb. Amma bu, sənədi janrdan qətiyyətlə qəbul olunmur, burada olanları gördüyün kimi, təbii şəkildə çəkməlisən, sonradan onun üzərinə rəng qatmaq olmaz. Yalnız azca kontrast əlavə edə və ya rəngli şəkli ağ-qaraya çevirə bilərsən.

- Fotoqrafiyada müəllifin üslubu mütləqmi hiss olunur? Məsələn, bir əsərə baxmaqla onun hansı fotoqrafın əli işi olduğunu müəyyən edə bilərsinizmi?

R.S.: Əlbəttə, edə bilərəm. Hər fotoqrafın öz üslubu var. Məsələn, mənim şəkillərimi dərhal tanıyırlar. Bəzən imza qoymağı unuduğum məqamlar olur, zəng vurub soruşurlar, xeyir ola, filan fotoya imza qoymamısan?

Orxan Əzim
1986-cı ildə
Bakıda ana-
dan olub.

**Yeniyyətə yaşlarından
fotoqrafiyaya meyil gös-
tərib.**

**Mədəniyyət və İnsənət
Universitetinin televizi-
ya rejissorluğu fakültə-
sini bitirib.**

**Bir müddət AzTV-də ça-
lışıb. Müxtəlif saytlarda
fotoqraf kimi işləyib.**

**Hazırda Report.az saytı-
nın əməkdaşdır.**

**Bu il Orxan Əzimin
Bakıda yanan bina-
dan "Associated Press"
agentliyi üçün çəkdiyi
foto "Times", "Guar-
dian", "Haffington
Post" və s. kimi dünya-
nın nüfuzlu nəşrlərinin
"Günün fotosu" rubri-
kasında dərc olunub.**

Orxan Əzim:

"Eləsinə 100 min manatlıq aparat da versən, yarından deyil"

Dediym odur ki, peşəkar fotomüxbirlərin hərəsindən bir şəkil seçib masaya qoysalar, dərhal biləcəyəm ki, hansı şəklin müəllifi kimdir. Çünki hamısının dəst-xətti mənə tanışdır. Bilirəm ki, filan şəkli yalnız filankəs çəkə bilər. Əlbəttə, fotoqrafiyada təqdim edə bilər, amma daim kimisə təkrarlamaq mümkün deyil. Əvvəl-axır hər fotoqraf öz ciğərini, dəst-xətini tapır. Çünki bu sənət növü beyinlə birbaşa əlaqəlidir. Dünyada eyni cür düşüncəni iki beyin mövcud deyil. Əlbəttə, hansısa ideyaları oğurlamaq mümkündür, amma fotoqraf daima kimisə təkrarlamaq bilməz axı.

O.Ə.: Dünya fotoqraflarının əsərlərinin cəmi 5-10 faizini izləmişəm. Hamı deyir, onları izləmək, yaradıcılığın xəbərdar olmaq lazımdır. Amma mən bunun zərərli ola biləcəyindən ehtiyat edirəm. Məsələn, əgər "Pulitzer" mükafatını qazanmış fotoda personajın əli, ya gözləri qabardılıbsa, sən də özündən asılı olmadan kiminsə portretində eyni detalları qabardacaqsan. Amma yerli müəllifləri izləyirəm, bunula yanaşı çalışıram ki, onların da fotoları beynimdə ilişib qalmasın. Bizim müəlliflərdən beş nəfərin fotosunu göstərsinlər, tapacaqsan, hansı kimindi. Çünki kimin işiqlə, kadrda, orta nöqtəylə probleminin olduğunu bilirəm. Əlbəttə, belə problemlərdən mənə də var. Sadəcə, bunu müzakirə etməkdən çəkinmək lazım deyil.

Özündən böyükləri və kiçikləri dinləməli, onların iradlarını eşitməlisən. Amma çox zaman bizdə yaşlı, cavanla ünsiyyətə girmək istəmir və ya cavan nəyə öyrənməyə can atmır.

- Jurnalistika və eləcə də fotoqrafiya ilə bağlı seminarlarda ən təzad doğuran məqamlardan biri ekstremal situasiyalarla bağlıdır. Məsələn, müharibə şəraitində bəzən insani bəzən peşə öhdəliyi arasında dilemma yaranır. Müxtəlif, fotoqraf yaralı əsgəri və ya köməksiz uşağı ölümdən qurtarmağa tələsməlidir, yoxsa bu anları çəkib, yazıb dünyaya göstərməlidir? Bu suala cavabınız varmı?

R.S.: Bəzən keçdiyim master-klasslarda belə misal çəkirəm: təsəvvür edin ki, hərbi əməliyyat bölgəsində pusquda durub çəkiliş apardığınız zaman əsgərlərin ana və iki uşağı güllələdiyini görürsünüz, əlbəttə, siz etiraz edə bilərsiniz, amma bu heç nəyi dəyişməyəcək, növbəti qurban siz olacaqsınız. Amma siz pusqudan çıxmadan o cinayəti fotoya köçürüb dünyaya çatdırarsınız, bununla qatilin cəzalandırılmasına nail ola bilərsiniz. Yaralı əsgərə yalnız o halda kömək etmək olar ki, artıq sənə lazım olan kadrı almısan. İlk əvvəl də peşəkar maraqlar gəlməlidir. Əksi baş verirsə, deməli, sən jurnalist, ya fotoqraf deyilsən, həkimənsən.

Təbii ki, soyuqqanlı olmaq lazımdır. Fotomüxbir müdaxilə etməməlidir, onun işi faktı müşahidə edib qeydə almaqdır. Bosniyada müsəlmanlara qarşı edilən zorakılıqlardan bəhs edən bir film var, real faktlara əsaslanır: beş min kişini qadınlardan ayıraraq edirlər və təsadüfən əcnəbi jurnalistlər bu hadisəni lentə alır. Onlardan biri daim yerli əhaliyə kömək etməyi düşünür. Təsəvvür edin ki, o, müdaxilə etsəydi də, yenə adamları öldürəcəkdilər, jurnalistlər də sağ çıxmıyacaqdılar, üstəlik, bu fakt dünyaya məlum olmayacaqdı. Bosniyada, bəlkə də, buna qədər dəfələrlə belə qətiyyətlər olub, amma fakt kimi yalnız bu hadisə məlumdur, çünki ortada şəkillər var. Yeri gəlmişkən, o şəkillər yayıldıqdan sonra BMT Bosniya müsəlmanlarının xeyrinə qərar qəbul etdi.

O.Ə.: Təlimlər zamanı mənə bu sual verildilər ki, seçim qarşısında qalsan, yaralıya kömək edərsən, ya işini görürsən? Səmimi cavab verdim ki, bu situasiyanı yaşamamışam, deyə bilmərəm. Binəqədidəki yaşayış binasında yanğın barədə eşidən kimi hadisə yerinə getdim, fotoqraf üstümdə idi, çatan kimi başladım çəkməyə. Çünki kədərlənəməyin adı yox idi, sən xəbəri verməlisən, sənənin vəziyyət şəkli çəkməkdir və tamaşaçıya sənənin bunu hansı əhvali-ruhiyyədə etməyin maraqlı deyil.

Demək olar ki, bütün kadrları ağlaya-ağlaya çəkirdim, arada özümü saxlaya bilmədim, başladım yardım etməyə. O zaman başa düşdüm ki, hələ müharibə zonasında çəkilişlər etməyə hazır deyiləm. Bunun üçün müəyyən psixoloji hazırlıq keçmək lazımdır. Yanğın zamanı min iki yüzə yaxın foto çəkdim, onlardan çoxunu yayımlamamışam, heç bundan sonra da üzə çıxarmayacağam, ağır fotolardır. Hamı kədərli, döhşətli fotolar paylaşırdı. Amma mən polisərin körpəni xilas etdikləri anı seçdim, çünki bu, pozitiv hisslər aşılayan foto idi. Dünya mətbuatında ilk dəfədi çap olunurdum, amma bu mənim gözümdə deyildi. Çəkilişdən cəmi yarım saat sonra foto-nu aldılar və səhəri bütün dünya qəzetləri onu manşetdə verdi. Məni isə daha çox həmin körpəni taleyi narahat edirdi. "Bir saniyənin payı" adlı qısametrajlı bir film var - fotoqrafın uşağı əsgərin əlindən almaq imkanı olur, amma o, uşağın yalvarışlarına məhəl qoymadan yalnız öz işini görür, nəticədə uşaq ölür, amma onu lentə alan fotoqraf ilin adamı seçilir. Yalnız zalda tamaşaçı onun qələbəsini - eyni zamanda insan, uşaq ölümünü alqışlayanda müəllifin vicdanı oyanır və o, intihar edir. Ölümə bağlı çəkdiyim fotonun mənə gətirəcəyi uğuru istəmirəm. O körpə sağ qalmasaydı, mən, ümumiyyətlə, fotoqrafiyadan gedə bilirdim. O hadisədən sonra mən iki-üç gün havalı gəzdim. Yalnız o uşağın həyatda olduğunu biləndən sonra rahat oldum. Özüm də atayam, istər-istəməz adamın gözü qarşısına öz ailəsi gəlir. Təkrar edirəm, müharibədən, bədbəxt hadisələrdən çəkdiyim şəkillərə görə "Pulitzer" almaq istəmədim. Bu mükafatı silhdən çəkməklə də qazanmaq olar. Qoy müharibə olmasın, uşaqlar ölməsin.

- Çəkdiyiniz əsərlər sırasında sizə ən əziz olanı varmı?

R.S.: Var. Bu, 1988-ci ildə Azadlıq meydanında üçrəngli bayrağımızı ilk dəfə görüb çəkdiyim şəkildir. Meydan Azərbaycan SSR-in bayraqları ilə dolu idi və onların fonunda qeyri-adi dəyərdə uzun saplaqlı bayraq seçilirdi. Milis izdihamı yarım onu dalğalandıran adamı saxlamaq istəyirdi. O bayraq havada təxminən bir dəqiqə yarım qaldı, mən dərhal onu çəkdim. Bu, dünyalara dəyən bir an idi. Həmin gündən sonra üçrəngli bayraqlarımız meydana artmağa başladı.

O.Ə.: 2010-cu ildə aqil cəhətdən zəif uşaqların internet məktəbinə yemək aparmışdıq. Təsəvvürünə fotoaparatu özümlə içəri keçirə bildim. Bu uşaqların xəstəliyinin qarşısında dünya tibbi çarəsizdir, sizə o mənzərəni sözlə çatdırmağa əziyyət çəkirəm. 8-12 yaşlı uşaqlar küftə ilə necə davranacaqlarını, hətta necə yeməli olduqlarını bilmirdilər. Neçə yerdə kövrəldim. Yeməyi üzünə sürtən, boşqaba baxıb gülən, küftəni bütöv yeməyə cəhd göstərənələr vardı. O şəkilləri çox böyük ağnıya çəkdim. Təsəvvür edin ki, onları nəinki üzə çıxarmamışam, hətta bu arxivə cəmi iki dəfə baxa bilməmişəm, arasından lazım olan şəkilləri seçib fotoreportaj şəklinə sala bilmirəm, çox ağırdır...

- Günümüzə demək olar ki, hamının rəqəmsal fotoaparatu, heç olmasa, fotokameralı telefonu var. Bu, fotoqrafa tələbatı azaltmı ki?

R.S.: Yox, heç nə dəyişməyib, texnika nə qədər yenilənsə də, adi insanlar üçün ölçən olsa da, yenə sənətkar sənətkarlığında qalır. Mən bizim sayta işləməyə gələn fotomüxbirlərə də deyirəm, indi hamının əlində fotoqrafat,

telefon var, əgər siz onlardan seçilməyəcəksinizsə, bu sahədə işləməyin. Bahalı kamera hər şeyi həll eləmir. Keyfiyyətsiz, ucuz kamera ilə də yaxşı şəkillər çəkmək olar. Başqa məqamı da deyim: hərdən mənə deyirlər ki, bir tədbir var, filankəs gəlsin çəksin. Soruşuram nə qədər verəcəksən, deyir üç yüz manat. Deyirəm, yox, onun işi çıxdı, qoy başqası gəlsin, ona nə qədər pul verəcəksən? Deyir, yüz əlli manat, amma sən özün gəlsən, min verərdim. Deməli, məsələ avadanlıqda deyil. Bilirsiniz ki, bizim saytda fotolar satılır. Burada belə bir sistem tətbiq etmişəm, kimin fotoreportajında şəkillər daha çox alınarsa, o daha yaxşı maaş alır. Belə sistem effekt verir.

O.Ə.: 2014-cü ildə dünya fotoqraflarının illik gəlirlərini hesablayıblar, ən sonuncu yerdə fotojurnalistlər olub. Mobiloqrafiya janrı yaranandan sonra keyfiyyət heç bir rol oynamır, operativlik onu üstələyir. Hadisə anını çəkib göndərirsən. Amma böyük yaradıcı layihələrdə, şübhəsiz ki, peşəkarlıq əsas meyardır. Ümumiyyətlə, mən son vaxtlar sifarişlə işləmirəm. Əvvəla, iki hissəyə bölünmək istəmirəm. İstəyirəm sənətin zirvəsinədək çatam. Bir ara toy sifarişləri götürürdüm, amma sonra gördüm ki, toydan sonra sosial mövzunu işıqlandıra bilmirəm, şəhərlik ab-havası, ya sifarişdən aldığım qonorarın məbləğinin reportajdan qazandıqlarımı bir neçə dəfə üstələməsi şüuruma təsir edir.

- Hamını, hər şeyi çəkən fotoqraflar özləri çox zaman diqqətdən kənar qalır, çünki özləri obyektivə düşməzlər. Bəs sizin özünüzü kim çəkir?

R.S.: Mən çox adamlarla yaxın olmuşam. Amma o məşhur adamların əksəriyyəti ilə birgə şəklim yoxdur. Məsələn, Ulu öndərin Naxçıvanda keçirdiyi ağır vaxtlarda onunla görüşdüm, xeyli şəkil çəkdim, tarix üçün onunla şəkil çəkdiyə bilirdim, şans vardı, amma işə elə aludə oldurdum ki, öz şəklim yadıma da düşmürdü. Buna çox peşmanam. Ümumiyyətlə, xaricdə fotoreportaj janrında belə bir tendensiya var, sonuncu şəkildə fotoqraf - müəllif özü də çəkilib, bu həm də, sanki imza, möhürdür. Amma indi mənim şəklimi tez-tez çəkirlər. Əsasən tələbələr çəkir. Ona görə də fotoqrafları görəndə kimi dərhal özümü yığırdım ki, indi çəkib, "Facebook" da yerləşdirəcəklər.

O.Ə.: Elədir, rejissorlar, ssenaristlər kimi biz də çox zaman kənar qalırıq.

- Fotoqrafiya ilə bağlı xüsusi arzunuz varmı?

R.S.: 35 ildə yaşadığım fotoarxivə rəqəmsallaşdırmaq istəyirəm. Lentdəkiləri köçürməyi başqa heç kəs bacarmayacaq. Məsələn lenti kompüterə köçürmək deyil, bunu asanlıqla etmək olar, sadəcə, hər şəkillə bağlı qeydi tapıb sistemləşdirmək lazımdır. Bunun üçün 10-15 il vaxt gərəkdir. Allah qismət eləsə...

O.Ə.: Beynimdə iki layihə var. Biri nyu janrı ilə bağlıdır, sadəcə, bizim cəmiyyət çox mühafizəkarlıq, hələ bu tip şeylərə hazır deyil. Bir də, çəkilişini etməyi arzuladığım 5-6 məkan var: Çernobil, Livan, Suriya, Liviya, Əfqanıstan, İraq. Bu il, borc götürmək bahasına da olsa, heç olmasa, Çernobila gedəcəyəm. Orada çəkiliş etmək arzumu çoxdan var, həm də, bu il o bəşəri qəzandan üstündən 30 il keçir.

Rəbiqə NAZİMQIZI

Dünya kəşfiyyat tarixində araşdırıcıları mat qoyan çox maraqlı hadisələr baş verib. Belə hadisələrdən biri də Berlin tuneli əməliyyatıdır. Amerikalıların, ingilislərin kəşfiyyat xarakterli yazışmasında bu əməliyyat "Gold" ("Qızıl") adıyla keçirdi və onu haqlı olaraq "soyuq müharibə" dövrünün ən parlaq səhifələrindən sayırlar. Bircə faktı oxucularımızın diqqətinə yetirim ki, bu hadisə sonralar neçə-neçə tədqiqat işinin obyektinə çevrildi, onun motivləri əsasında roman yazıldı, kinofilm çəkildi. Amma məsələ yenə də sonadək çözülmüş sayılmır deyə, bu gün də kəşfiyyat tarixiylə maraqlananların diqqət mərkəzindədir...

"Berlin tuneli" nədir? O, necə yaranıb? Nəyə xidmət edirdi?

Bu sualları cavablandırmaq üçün tunelin tarixçəsinə kiçik bir səyahət etmək, mənəcə, yerinə düşərdi...

1940-cı ildən etibarən Avstriya və Almaniyaadakı sovet diplomatları informasiyanın mərkəzə itkisiz çatdırılması üçün kabel rabitəsinin iki üsulundan istifadə etməyə başladılar. Üsullardan biri teleqraf dirəklərindən asılan adi kabellər idisə, ikincisi müharibəyəqədərki Avstriya və Almaniyanın yeraltı rabitə kabelləriylə paralel çəkilən xətlərdən ibarət idi. Təbii ki, bu kabel Amerika kəşfiyyatı üçün çox qiymətli bir obyekt sayılırdı və onlar "soyuq müharibə" də tərəf-müqabillərinin, yəni Sovetlərin addımlarını kəsərsizləşdirmək üçün hər şeyə hazır idilər...

1952-ci ildə Avstriyada "Silver" ("Gümüş") adlı uğurlu əməliyyat keçirməyə nail olan ingilis kəşfiyyatı yeraltı kabellər vasitəsilə ötürülən telefon danışıqlarını dinləməyə müvəffəq olaraq, Sovet hərbi birləşmələrinin və kəşfiyyat orqanlarının fəaliyyəti barədə çox qiymətli məlumatlar toplaya bilməmişdi. Odur ki, Berlində buna oxşar əməliyyatı planlaşdırarkən, onu məhz bu sahədə müəyyən təcrübəsi olan ingilislərlə bir yerdə keçirməyə üstünlük verdilər.

Həmin dövrün ümumi mənzərəsi haqda məlumatı olmayan oxucularımıza bəzi şeylər daha aydın olsun deyə, müəyyən məqamları xüsusilə vurğulamaq, mənəcə, yerinə düşərdi.

İkinci Dünya müharibəsində fəşiş Almaniyasını darmadağın edən müttəfiqlər bu ölkənin gələcəyinə fərqli baxırdılar. Sovet İttifaqı Almaniyaada sosializm qurmaq istəyirdi. Qərb isə Almaniyanı birdəfəlik itirməmək üçün onu üç sektora böldü və bu sektorlardan yalnız biri – ölkənin şərq tərəfi Sovetlərin payına düşdü. Eyni bölgüyə ölkənin paytaxtı olan, SSRİ-nin nəzarətindəki sektorda yerləşən Berlin də məruz qaldı, şəhər iki yerə bölündü və az sonra orada rusların payına düşən hissədə ikinci alman dövləti – paytaxt Berlin olmaqla, Almaniya Demokratik Respublikası yarandı və bu yeni ölkə Avropada "sosialist düşərgəsi"nin əsas dayaq nöqtəsinə çevrildi...

Beləliklə, Berlin tuneli ilə uzanan rabitə kabelləriylə bağlı əməliyyatın planlaşdırılmasına başlandı. Birinci hissə sovet qoşunlarının nəzarətində olan Şərqi Berlin poçtunda agentura şəbəkəsi yaratmaqdan, bu yolla həmin kabellərin yeri haqda məlumat toplamaqdan ibarət idi. Amerika və İngiltərə kəşfiyyat orqanları Şərqi Berlindən qərb sektoruna qaçan mühacirlər arasında telefon xətləriylə hər hansı əlaqəsi olanları din-dirirdilər.

Bununla yanaşı, Berlindən başqa digər şəhərlərdə - Erfurt, Drüzden, Maqdeburqdakı kommuntatorlarda çalışanlar arasında Qərblə əməkdaşlığa hazır olanlar ələ alındı. Almaniya Demokratik Respublikasının Poçt və Kommunikasiya Nazirliyindəki agentlər isə sovet kabellərinin dəqiq yeri göstərilən xəritəni ələ keçirdilər.

Artıq 1953-cü ilin baharında Amerika kəşfiyyatı sovetlərin telefon xəttiylə ötürülən danışıqları saat 23-dən, gecə 2-yədək – agent bu xətləri Qərbi Berlin xətləriylə birləşdirməyə məhz həmin saatlarda müvəffəq olurdu - dinləmək imkanına malik idi. Amma kəşfiyyatçılara bu da azlıq edirdi. Daha mötəbər mənbələrə ehtiyac vardı.

1953-cü ilin avqust ayında Amerika Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin direktoru Allen Dallesə Berlində uzunluğu 600 metr olan yeraltı tunelin layihəsi təqdim olundu. Maraqlı burası idi ki, təmin tunelin yarısı şəhərin rusların nəzarətində olan qisminə düşürdü və tunelin lap axırında, sovet kabelləri keçən yerə çox yaxın olan hissədə Amerika kəşfiyyatçıları dinləmə qurğuları qoymaq fikrindəydilər...

Əməliyyat Amerikanın əzəmətinə layiq bir vüsətlə planlaşdırılmışdı. Buraxılan hədsiz vəsait və əməliyyatın əsl məqsədlərinin tamamilə məxfi saxlanması, ingilislərin bu tikintini ən yeni texnika ilə təmin etməsi müvəffəqiyyətin rəhni idi.

1954-cü ilin yanvarında Allen Dalles tunelin inşası planını təsdiq etdi. Cəmi bir neçə həftədən sonra hazırlıq işləri başlandı, tunelin girişini yad gözlərdən gizləyən böyük yerüstü anqarın inşasına başlandı. Elə həmin ilin 8 sentyabrında, anqar tamam hazır olanda Amerika ordusunun inşaatla məşğul olan hərbi hissələrdən biri tunelə aparacaq saxtana qazınmasına başladı. Tunel yer səthindən 5.5 metr dərinlikdə qazılırdı. Aparılan işləri görünməmiş təhlükəsizlik tədbirləri müşayiət edirdi. Gizli müşahidə postlarından birini həmin o anqarın içində qurmuşdular və bu post tunelin keçdiyi bütün ərazini nəzarətdə saxlayırdı. Bütün ərazi boyu gizli mikrofonlar quraşdırılmışdı və bu mikrofonlar vasitəsilə həmin ətrafdakı bütün insanların, o cümlədən də Şərqi Almaniya polisinin öz aralarında etdiyi söhbətlər belə lentə alınır, əməliyyatdan xəbər tutanın olub-olmamasını vaxtında aydınlaşdırmaq məqsədiylə diqqətlə araşdırılırdı.

Tunelin girişində polad qapılar quraşdırılmışdı. Sovet sektoruna düşən hissə isə telefon xətlərinə birləşmək üçün xüsusi qurğularla təchiz olunmuş otaqla bitirdi.

Həmin otaqdan tunelin özünə şaquli şaxta aparırdı. Ondan sonrakı otaqda isə telefon siqnallarını gücləndirən qurğular vardı. Ağır, odadavamlı polad qapı həmin şaxtayı tuneldən ayırırdı və qapının üzərində rus və alman dillərində təhlükəli zonanın başlandığı haqda xəbərdarlıq vardı. Bilavasitə qoşulma otağında isə həssas mikrofonlar quraşdırılmışdı. Bu qurğular otağın içindəki hər hərəkəti qeydə alırdı.

Bir sözlə, həm qurğunun, həm də orada çalışan bütün əməkdaşların təhlükəsiz və tam məxfi fəaliyyətini təmin etmək üçün bütün tədbirlər görülmüşdü...

Tam məxfiliyi qorumaq məqsədiylə tunellə əlaqədar məsələlərin müzakirəsində iştirak edən şəxslər də diqqətlə seçildi. Hətta Amerika və İngiltərə kəşfiyyat orqanlarının bəzi yüksək çinli məmurları belə, məsələdən hali deyildi.

Gəlin, tunellə əlaqədar, dekabrın 15,16 və 17-də Londonda keçirilən məxfi müşavirədə iştirak edən şəxslərin siyahısına nəzər salaq; Makkenzi, Yanq, Miln, Gimson, Bleyk, Montalyon, Balmeyn, Teylor, Urvik... Bizə siyahıdakı beşinci şəxs maraqlıdır – mister Bleyk.

Bəli! Bu, məşhur sovet kəşfiyyatçısı Corc Bleykdir! O, tunelin inşası ilə bağlı bütün iclasların iştirakçısı idi və 1955-ci ilədək, yəni Londonu tərk edəndək məxfi tunellə əlaqədar bütün informasiyanı Moskvaya ötürürdü. Deməli, sovet kəşfiyyatı artıq ilk günlərdən hər şeyi bilirdi...

Sonu gələn sayımızda

Berlin tuneli

İlqar Əlfinin araşdırmaları "Tam məxfi" layihəsində

20 sentyabr 1918-ci il "26 Bakı komissarı"nın güllələndiyi gündür. "Aydın yol" qəzeti bu hadisə ilə əlaqədar publisit Şirin Mənafovun "26 Bakı komissarı haqqında həqiqət" məqaləsini oxuculara təqdim edir.

1918-ci il iyunun 4-də Osmanlı imperiyası və Azərbaycan Respublikası arasında Batumi sazişi imzalandı. Sazişə əsasən, Türkiyə Azərbaycana hərbi yardım göstərə bilərdi. Sözügedən saziş Bakı hadisələrinin gedişatına böyük təsir göstərdi.

Qeyd edək ki, 20 sentyabr Sovet İttifaqının təqvimində ən əlamətdar günlərdən biri kimi qeyd olunub. Həmin gün Türkmənistanın keçmiş Krasnovodsk şəhəri ətrafında güllələnən 26 Bakı komissarı yad edilib.

1970-80-ci illərdə Bakıda əsl turizm bumu yaşanırdı, ən populyar marşrut isə "Şəhərin inqilabi yerlərinə səyahət" adlanırdı. Axı Bakı "Şərqdə inqilabın dayağı" hesab olunurdu.

İndi vaxtilə cəsur döyüşçülər Fioletov, Əzizbəyov, Avakyan, Şaumyan, Zevin, Basinin adını daşıyan küçələrlə addımlayır və düşünürsən ki, görəsən, 26 Bakı komissarı əslində kim olub?

Görəsən, bu alovlu qəhrəmanlar proletariatin lideri Vladimir İliç Leninə necə kəlak gələ bilib? 1917-18-ci il Bakısının inqilabi səhifələri yalan və saxtakarlıq himnidir. Bu yazını oxuya-oxuya siz də şəhərin "inqilabi yerləri" nə səyahət edin, səyahət edin və dünya inqilabının Şorq variantı, onun nəzəriyyə və praktikasına özünəməxsus töhfələr verən 26 Bakı fırılacaqısının "ixtiraları" barədə düşünün.

26 komissar və Lenin

Şaumyan proletariati lideri ilə tanış olduğu ilk gündən Lenini istədiyi kimi idarə edə bilib. Lenin Şaumyanın partiyaya və ona sədaqətə bağlı olduğuna inanıb. "Şanlı" keçmişimizin "şanlı" səhifələrini vərəqləyəndə neçə-neçə nəslin 26 Bakı komissarı adlanan nağılla təbiyə olunduğunu xatırlamaq və buna heyrtlənməmək mümkün deyil.

Moskvadakı Lenin muzeyinin direktoru, tarix elmləri doktoru Melniçenko yazır ki, müasirləri arasında da Vladimir İliçin əleyhdarları kifayət qədər olub.

Məsələn, yazıçı Aleksandr Kuprin Lenini "orta ağıllı" hesab edib, filosof Berdyayev isə Lenin fenomeninin əqli cəhətdən kasadlıq cəkdini vurğulayıb.

İlk sosialist respublikanın qurucusu Leninlə ingilis casusu Stepan Şaumyanın münasibətləri də bu mənada istisna deyil. Şaumyan İliçi peşəkar tərxiatçı, alman əks-kəşfiyyatının ən uğurlu layihəsi hesab edirdi.

Peşəkar fırılacaqçı Stepan yaxşı bilirdi ki, əgər bir nəfər böyük işlərə qol qoyursa, deməli, arxasında kimsə və ya kimlərsə dayanıb. Xalq faktoru nəzərə alınmırdı, çünki şaumyanlar üçün xalq, sadəcə, ağıldankəm və bir ideyanın arxasınca kor-koranə qaçan kütlə demək idi. Bir şərqli kimi Şaumyan xalq hakimiyyəti adlanan cəfəng ideyaya, proletarlar və kəndlilər haqda fikirlərə, sadəcə, güllürdü. İşliqlə gələcək haqda nitqləri isə yalnız bir məqsəd naminə - 25 Bakı komissarı adlanan axmaqlar dəstəsinə bəççiliq etmək üçün söyləyirdi.

Kəlakbaz

26-lardan heç biri xalqın inqilabi ruhu barədə xam xəyallara qapılmırdı. Stepan Şaumyana gəlincə isə, o, Leninin uzaqgörənliyindən bəhrələnilib, onun kimi "26-lar"dan faydalanmağa çalışırdı. Uzaqgörən Lenin elə düşünürdü ki, Şaumyan ona it kimi sadıqdır və gələcəyi olduqca parlaqdır. Yazışmalara inansa, Lenin və Şaumyanın bir-birinə heyran olduğunu demək olar. Müraciətlər çox isti və doğmadır. "Sizin möhkəm və sarsılmaz siyasətiniz qarşısında heyətimizi gizlətmək mümkünsüzdür", - deyər Lenin Sürixdən yazırdı.

"Ömürlük qardaş" adlı topluda yer alan 197 nömrəli sənədə əsasən, İranda ingilis komandanlığı Bakı daşnakları, eserləri və menşevikləri ilə əlaqə yaradır. Bu barədə dərhal Moskvaya məlumat verilir. İngilislərin məqsədi Bakını işğal etmək idi və bu məsələdə onlar Leninlə həmrəy idilər.

Vladimir İliçi dediyindən döndərmək elə də asan deyildi, ancaq etiraf edək ki, "26-lar" bunu yaxşı bacarmışdı. 1917-ci ildə Sovet Rusiyasına göndərilən 1 milyon pud neftin əvəzində 26 Bakı komissarı xeyli sayda silah, zirehli texnika və ərzaq ehtiyatı alır. Şaumyan sadələdiğimiz qəniməti daşnak hərbi hissələrinə göndərir, bunun müqabilində erməni millətindən olan neft sənayesi sahiblərindən külli miqdarda pul qoparırdı.

Şaumyan öz mənəfəti üçün çalışır

Heç bir işə yaramayan Bakı Müdafiə Komitəsi adı altında gizlənən Şaumyan bu dəfə proletariatin liderindən Çariçinodakı bütün mühərrikli hidroplanları və döyüş təyyarələrini dərhal Bakıya göndərməsini xahiş edib. Əvəzində Stepan Moskvanı Bakı proletariatinə yüksək səviyyədə inqilabi ruh aşılayacağına əmin edirdi.

Qəfildən ildırım çıxır: "Nəhayət, dünən gecə biz ingilis-fransız imperializminin Bakıda qurduğu oyun barədə məlumat almışıq. Onlar Bakı Sovetində səs çoxluğu qazanıb. İngilis-Fransız ittifaqı partiyamıza - bolşeviklərə qarşı 30 səs artıq toplamağa müvəffəq olub. İmperializm qüvvələri bu uğura bir vaxtlar bizimlə çiyin-çiyinə vuruşan və indi müttəfiq qüvvələrin tərəfinə keçən Daşnaksütun Partiyasının bir qrup üzvünün dəstəyi sayəsində nail olub" - 1918-ci il, 20 iyul, Leninin Fövqəladə Komissiyasının iclasındakı çıxışından.

Lenin heyretində

Kreml rəhbəri heyretindədir, axı bu, necə ola bilər?

Bir yandan artıq illərdir ki, dostu Stepan Şaumyan onu kəndlilərin neft sənayesi sahiblərinə qarşı günündən artan nifrətinə inandırmağa çalışır. O, bolşeviklərin Bakıdakı nüfuzundan ağızdolusu danışırdı. Məktublarında Şaumyanın Bakını Rusiya Sovet Respublikasının alınmaz qalası, dayaq nöqtəsi adlandırır. Digər yandan öz qardaşları - daşnaklar ona xəyanət edir. Lenin hadisələrin gedişatını görür və Stepanın şübhələnməyə başlayır. "Deyəsən, mən qoynumda daha bir ilan böyütmüşəm", - deyər Vladimir İliç köks ötürür. Çoxları onu milliyətçi-sosialistlərə inanmağa çağırırdı. Daşnaklara isə, ümumiyyətlə, güvənmək olmaz, axı onlar "Böyük Ermənistan" vəd edən şeytana da xidmət etməyə hazırdılar.

Ancaq dünya proletariatinin lideri sadələvhəsinə Şaumyana və onun silahdaşlarına inanırdı. 1918-ci il iyulun 29-u Leninin yaddaşına qarşı gün kimi həkk olunur. Vladimir İliç cəmi iki gün sonra hadisələrin daha faciəvi sonluqla bitəcəyindən xəbərsiz idi. Belə ki, iyulun 31-də Stepan Şaumyanın rəhbərlik etdiyi Xalq Komissarları Soveti hakimiyyətdən getdiyini açıqlayır. Yerinə isə «Mərkəzi Kaspi və Sovetlərin Müvəqqəti İcraiyyə Komitəsi Rayasət Heyətinin Diktaturası» hakimiyyəti quruldu. Bu hökumətdə rus menşevikləri və ermənilər çoxluq təşkil edirdilər. Ancaq əsl icraedici qüvvə erməni daşnaklarının əlində cəmlənmişdi.

Inqilabın oksigen mənbəyi olan Bakı nefti artıq bolşeviklərin əlində deyildi. İndi Lenin Bakı kimi həyatı əhəmiyyətli məntəqəni fırılacaqçı və mənəfətcil bir erməniyə etibar etdiyini anlayırdı. Çıxış yolu isə bu səhvi kiminsə üstünə atıb, qaçmaq idi. O kimsə də Stalin idi.

Şok

1918-ci il avqustun 9-da Lenin Həştərxan Hərbi Şurasının sədri N. Anisimova olduqca qəribə bir teleqram göndərir: "Bakıdakı vəziyyət mənə hələ də aydın deyil. Hakimiyyət başında kimlərdir?"

Ardınca "Stepan Şaumyan hardadır? Stalindən soruşun və situasiyaya uyğun hərəkət edin. Bilirsiniz ki, Şaumyana inamım sonsuzdur" deyər Lenin Stalini "26-lar"ın kuratoru təyin edir. Beləliklə, o, məğlubiyyəti öz üzərindən atmağa çalışıb. Bir müddət sonra İosif Vissarionoviç bu məğlubiyyəti Leninə kifayət qədər sərt şəkilə xatırladı: "Stepan Şaumyan adlı bir fırılacaqçı və axmağın illərlə barmatmağına doladığı və ən əsası, heç bir vicdan əzabı çəkmədən satdığı bir adama hörmət etmək çətin məsələdir".

Stalin, Stepan və onun silahdaşları Kamo, Qabrielyan, Lalayan, Amazasp kimilərini yaxşı tanıyırdı. Bakıda olduğu müddətdə Şaumyanın erməni neft maqnatları hesabına dolandığı da Stalin üçün sirt deyildi.

Bakı rayonunun hərbi komissarı Q.K. Petrov Leninə Şaumyanın ingilis mənşəyi barədə dəfələrlə yazıb. "İndi Rusiyada adını belə eşitmədiyiniz partiyalarla mübarizə aparmaq məcburiyyətindəyik. Məsələn biri elə "Daşnaksütun". Ən dəhşətli odur ki, bu partiyaların əksəriyyəti ingilis mənşəlidir. Kort özü sizə hansı çətinliklərlə bu ingilis yönli qüvvələrə qalib gəldiyimiz barədə danışacaq".

Məğlubiyyət

Əslində Petrov yalan deyirdi, qələbədən söhbət gedə bilməzdi. Bakı cəbhəsi ingilis qüvvələrinə çoxdan məğlub olmuşdu. İndi hərbi komissar əlavə qüvvə və texnika tələb edir, Lenin isə Bakıya göndərilən qənimətlərin Şaumyan və silahdaşları tərəfindən mənim-sənəldiyini hələ indi anlayırdı.

Petrov yazır ki, burada heç kim ingilislərə müqavimət göstərmək fikrində deyil. Tezliklə Petrovun Moskvadan gözlədiyi hərbi qüvvə Bakıya çatsa da, heç nəyə müvəffəq olmur. Onlar cəbhəni inqilabiləşdirə bilmirlər, çünki Bakıda müdafiə cəbhəsi ümumiyyətlə yox idi.

Məşədi Əzizbəyovun sözlərinə görə, Bakı min nəfər kəndli və ərəbdən ibarət ingilis korpusu tərəfindən nəzarətə alınıb. Əslində isə Bakı min hindistanlı və ingilis silah hesabına işğal olunmuşdu.

26 Bakı komissarı, yaxud təhrif olunmuş tarix

Bu fakt özü "26 Bakı komissarı" adlanan mifin əsl sifəti barədə çox şey deyir.

Davamı gələn sayımızda

Leyla ƏLİYEVA

– Azərbaycan Milli Konservatoriyasının təsis olunmasından 15 il keçir. Bu günlərdə istifadə edilən yeni inzibati binanı Konservatoriyanın 15 illiyinə və ümumiyyətlə, musiqimizin töhfə kimi də qiymətləndirmək olar. Maraqlıdır, yeni binada gözəllər nə kimi yeniliklər gözləyir?

– Tamamilə doğru qeyd etdiniz, bu bina Azərbaycan milli musiqisinə, tələbələrimizə, təhsilimizə dövlət tərəfindən verilən böyük bir ərməğan, hədiyyədir. Bunun ən böyük göstəricisi də yeni inzibati-tədris kompleksinin açılışında ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev və ölkənin birinci xanımı Mehriban Əliyevanın şəxsnə iştirak etməsi oldu. Açılış zamanı bu binanın Azərbaycan musiqisinin, musiqi təhsilinin inkişafında çox mühüm rol oynayacağı barədə fikirlər səsləndirildi. Çünki bu binada imkanlar daha çoxdur. Çünki Azərbaycan milli musiqisində hələ xeyli həll olunmamış məsələlər, problemlər qalır. Bu problemlər yeni ixtisaslarla, musiqinin yeni istiqamətlərinin öyrənilməsi, tədqiqatı və təbliğatı ilə həl edilə bilər. Çözümə bağlı bütün məsələlər də bu binada tədrisən həyata keçiriləcək. Həm emalatxanalar, həm təhsil prosesləri, konsert-yaradıcılıq işləri, xarici kontingentin işə cəlb olunması, bizim musiqiçilərin xaricə ezam olunması, musiqimizin təbliği kimi önəmli məsələlər yeni binada icra olunur və olunacaq. İndiyə qədər Milli Konservatoriyanın inzibati-tədris binası olmadığına görə qəbul planı məhdud sayda aparılırdı. Yerimiz olmadığı üçün qəbul planımız hər il 50-60 nəfər təşkil edirdi. Bundan artıq tələbə qəbul edə bilmirdik, şərait imkan vermirdi. Hazırda dörd yüzdən çox tələbəmiz var, ilbail qəbul planını artıracağıq. Yaxın gələcəkdə cənab Prezidentin qeyd etdiyi kimi burada min nəfərə qədər tələbənin təhsil alması mümkündür olacaq.

– **Təlim və tədris prosesindən danışdıq. Bu məqamda sizin muğamın orta məktəb dərslərinə salınması və düzgün təbliğ olunması barədə təklifinizi xatırlatmaq istərdim. Təklifiniz bu gün nə dərəcədə aktualdır?**

– Hesab edirəm ki, hər bir azərbaycanlı öz tarixini, ədəbiyyatını öyrənməklə yanaşı mədəniyyətini, mədəniyyət tarixini də bilməlidir. Azərbaycan mədəniyyətinin nə qədər çoxşaxəli, genişmiqyaslı olduğunu nəzərə alsaq, öyrəniləcək materiallar da çoxdur. Milli mədəniyyətimizin tərkib hissəsi - bəşəri bir musiqi olan muğam bu mənada orta məktəblərdə tədris olunmalıdır. Mən demirəm, muğamın bütün dərinlikləri öyrədilməlidir, heç olmasa informatik bilgilər şagirdlərə çatdırılsa heç də pis olmaz. Bizdə matəm günlərində çox zaman muğam səslənir. Gənclərdə belə bir fikir formalaşır ki, muğam matəm musiqisidir, onlar elə düşüncələr ki, muğam dini musiqidir və hüzzə zamanı belə ifalar səslənə bilər.

Amma gənclərimiz bilməlidir ki, dini mədəniyyətin öz musiqisi var. Əlbəttə, gənclərimiz muğam mədəniyyətini digər janrlardan ayırmağı bacarmalıdır. Muğam insanın daxili mədəniyyətinin formalaşmasında da mühüm rol oynayır.

Yaxşı olar ki, ümumiyyətlə, məktəblərdə bir neçə tədris ilini əhatə edəcək musiqi dərsi keçirilsin. Niyə idman, rəsm keçilir, qoy şagirdlər musiqini də əhatəli öyrənsinlər. Axı hər bir azərbaycanlı öz milli mədəniyyətini bilməlidir. Söhbət ondan getmir ki, o, sabah böyük musiqiçi və ya ifaçı olacaq. Həyatının müəyyən mərhələsində bu biliklər onun köməyinə qəta bilər, hər halda notları tanımaq pis olmaz. Tək nəgmə dərsi ilə kifayətlənmək olmaz, musiqi tariximiz haqda faktlar mütəmadi tədris olunmalı, yeni nəslə çatdırılmalıdır. Üzeyir bəy, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Bülbül, Rəşid Behbudov kimi görkəmli şəxsiyyətləri unutmamaq olmaz. Bu gün bir azərbaycanlı, bir millət kimi bütün sferalarda bizə - azərbaycanlılığa aid məlumatları mənimsəməliyik.

– **“Rafiq Babayev mövzudan improvizəyə” kitabında 1950-60-cı illər Bakısında cəzın populyarlığı, ciddi musiqiyə kütləvi maraq barədə onlarla maraqlı fakt var. Sonralar siz özünüzdə də bu axına qoşulduunuz və caz öz populyarlığını 1990-cı illərə qədər qoruyub saxladınız. Təəssüf ki, bu gün paytaxtda belə elitər musiqi dinləyənlərin sayı olduqca azdır. Sizcə, dəyişən nədir – zaman, paytaxt, yoxsa insanlar?**

– Bu gün texnologiyalar yüksək səviyyədə inkişaf edib, sözün əsl mənasında informasiya bolluğu yaşanır.

Məsələn, Novruz bayramında, əlamətdar günlərdə bölgələrdə bayram konsertləri keçirilir və bu konsertləri yerli icra orqanları təşkil edir. Hər icra hakimiyyəti də bu konsertləri öz zövqünə uyğun reallaşdırır. Sevdiniyi ifaçıları çağırır və bir də görürsən ki, bir müğəni eyni vaxtda beş konsertdə çıxış edir.

– **Bu gün Azərbaycanda bir çox beynəlxalq musiqi festivalları keçirilir, xaricdən gələn musiqi qrupları yerli musiqiçilərlə müştəək layihələr hazırlayır. Hələ 1990-cı ilin ortalarında Norveç xoru, Cənubi Afrika musiqiçiləri ilə həyata keçirdiyiniz layihələr olduqca uğurlu alınmışdı.**

Yəni biz o qədər mədəniyyətdən kasıb xalq ki, təqdim etməyə nümunəmiz olmasın? Ancaq bir musiqiçi istiqamətinin nümayəndələrinin ümidinə qalaq və onları təbliğ edək? Niyə o konsertlərdə ciddi, simfonik musiqi səsləndirilmir, bələt nümayiş olunmur? Başa düşürəm, bəlkə də rəy yeriində bunu normal qarşılamazlar. Ancaq Sovet dövründə məhsul bayramları keçirilirdi, bu bayramlarda təbliğat məqsəti işləyirdi. Opera da, səslənirdi, muğam da, balet də nümayiş olunurdu. Bu konsertlər kənd daha keyfiyyətsiz musiqilər dinləyəcək, başqa istiqamətlər seçəcəklər. Cəmiyyətdə ciddi musiqinin dinləyici problemi varsa, günah peşəkərlərdədir. Söhbət bizdən gedir, deməli, keyfiyyətli musiqini lazımı səviyyədə çatdırma bilmirik. Əgər mən istəyirəmsə ki, siz başqa musiqiyə yox, məhz mən istədiyim musiqiyə qulas əsasınız, sizdə maraq oymalıdır və öz dinləyicimə çevirməliyəm.

– **Səyavuş müəllim, bu əlaqədə mətbuat nə dərəcədə rol oynayır? Kütləvi informasiya vasitələrinin bu istiqamətdə gördüyü işlər sizi qane edirmi?**

– İnformasiya vasitələrinin təbliğat işində çox böyük köməyi dəyə bilər. Təəssüflərləndirən ki, bu gün hər bir televiziyaya və informasiya vasitələrinin rəhbəri Azərbaycan mədəniyyətini özü qavradığı səviyyədə təbliğ edir və tamaşaçıya bunu aşılamaq istəyir.

– **Bu gün Azərbaycanda bir çox beynəlxalq musiqi festivalları keçirilir, xaricdən gələn musiqi qrupları yerli musiqiçilərlə müştəək layihələr hazırlayır. Hələ 1990-cı ilin ortalarında Norveç xoru, Cənubi Afrika musiqiçiləri ilə həyata keçirdiyiniz layihələr olduqca uğurlu alınmışdı.**

– **Bu gün Azərbaycanda bir çox beynəlxalq musiqi festivalları keçirilir, xaricdən gələn musiqi qrupları yerli musiqiçilərlə müştəək layihələr hazırlayır. Hələ 1990-cı ilin ortalarında Norveç xoru, Cənubi Afrika musiqiçiləri ilə həyata keçirdiyiniz layihələr olduqca uğurlu alınmışdı.**

– **Bu gün Azərbaycanda bir çox beynəlxalq musiqi festivalları keçirilir, xaricdən gələn musiqi qrupları yerli musiqiçilərlə müştəək layihələr hazırlayır. Hələ 1990-cı ilin ortalarında Norveç xoru, Cənubi Afrika musiqiçiləri ilə həyata keçirdiyiniz layihələr olduqca uğurlu alınmışdı.**

– **Bu gün Azərbaycanda bir çox beynəlxalq musiqi festivalları keçirilir, xaricdən gələn musiqi qrupları yerli musiqiçilərlə müştəək layihələr hazırlayır. Hələ 1990-cı ilin ortalarında Norveç xoru, Cənubi Afrika musiqiçiləri ilə həyata keçirdiyiniz layihələr olduqca uğurlu alınmışdı.**

– **Bu gün Azərbaycanda bir çox beynəlxalq musiqi festivalları keçirilir, xaricdən gələn musiqi qrupları yerli musiqiçilərlə müştəək layihələr hazırlayır. Hələ 1990-cı ilin ortalarında Norveç xoru, Cənubi Afrika musiqiçiləri ilə həyata keçirdiyiniz layihələr olduqca uğurlu alınmışdı.**

müsahibə

Mən digər xalqların musiqilərini də sevirəm və böyük dəyər verirəm. Bu məsələdə bir azərbaycanlı kimi yox, bir peşakar kimi deyə bilərəm ki, dünyada beş zəngin musiqi varsa, onlardan biri Azərbaycan musiqisidir. Dünyada gözəl musiqi mədəniyyətləri çoxdur, bütün dünya xalqlarının musiqisi gözəldir, sadəcə hansınsa başa düşürük, hansınsa yox. Başa düşüyümüzə də gözəl deyirik.

Bu gün Azərbaycan musiqisinin dünyada təbliğatı yüksək səviyyədə həyata keçirilir. Heydər Əliyev Fondunun uğurlu siyasətinin nəticəsi ki, istər okeanın o tayında, istər Avropada keçirilən silsilə konsertlər zamanı əcnəbi dinləyicilər hər bir azərbaycanlı bildirir, mədəniyyətimizə heyran olduqlarını deyirlər. Sadaladığımız işlər Azərbaycanı və azərbaycanlılığı tanımaq və tanıtmaq istiqamətində kifayət qədər böyük işdir. Bu gün beynəlxalq müstəvidə Azərbaycan mədəniyyətinə qarşı olan bəzi təcavüzlər

Bu gün dünyada musiqinin müxtəlif istiqamətləri və janrları var. Rəziyəm, biz Azərbaycan xalq mahnularını öz klassik formasında qoruyub saxlamalıyıq. Ancaq bu mahnıları dünyaya çatdırmaq üçün yeni janrlardan, istiqamətlərdən faydalanmalıyıq. Əlbəttə, uğurlu layihələr kimi uğursuz layihələr də var. Bilirsiniz, yaradıcılıq davamlı prosesdir, burada uzunömürlülük də var, ömürsüzlük də.

Musiqilər yenidən işlənməlidir. Bu mənada, mənim anlamımda ən böyük aranjimançı Üzeyir Hacıbəyovdur. Simfonik muğamları ilə Fikrət Əmirov da onun davamçısıdır. Aranjimançılıq sadəcə kompüter arxasında oturub, texnologiyalardan yararlanmaq demək deyil. Üzeyir bəyin, Fikrət Əmirovun, Tofiq Quliyevin zamanında kompüter yox idi. Onlar Azərbaycan milli musiqisini, onun ənənələrini inkişaf etdirib, yeniləri yaradırdılar.

Musiqiçilərin əsas səbəbi kənar atamdır. Hardasa, 1960-61-ci illər idi. Nə bildirdim tar nədi, kənar nədi? Atam musiqiçisi istəmədi qoruyub saxlamalıyıq. Ancaq bu mahnıları dünyaya çatdırmaq üçün yeni janrlardan, istiqamətlərdən faydalanmalıyıq. Əlbəttə, uğurlu layihələr kimi uğursuz layihələr də var. Bilirsiniz, yaradıcılıq davamlı prosesdir, burada uzunömürlülük də var, ömürsüzlük də.

Musiqiçilərin əsas səbəbi kənar atamdır. Hardasa, 1960-61-ci illər idi. Nə bildirdim tar nədi, kənar nədi? Atam musiqiçisi istəmədi qoruyub saxlamalıyıq. Ancaq bu mahnıları dünyaya çatdırmaq üçün yeni janrlardan, istiqamətlərdən faydalanmalıyıq. Əlbəttə, uğurlu layihələr kimi uğursuz layihələr də var. Bilirsiniz, yaradıcılıq davamlı prosesdir, burada uzunömürlülük də var, ömürsüzlük də.

“Əgər millətin də ruhu varsa, bu, şübhəsiz, onun musiqisidir”

“Aydın yol” qəzetinin suallarını Azərbaycan Milli Konservatoriyasının rektoru, bəstəkar Səyavuş Kərimi cavablandırır

və haqsızlıqların qarşısını yalnız təbliğatla almaq mümkündür. Əgər millətin də ruhu varsa, bu, şübhəsiz onun musiqisidir. Mədəniyyətə o zaman təcavüz olunur ki, pis qorunur. Milli musiqimizi, incəsənətimizi toplu-tüfənglə qoruya bilmərik, bunun üçün onu sadəcə dünyaya layiqincə təqdim etməliyik.

– **Müasir musiqi elementləri ilə işlədiyiniz “Dilbərim” kompozisiyası bu gün də dinləyicilərin yadındadır. Sosial şəbəkələrdə, musiqi portallarında tez-tez xalq musiqilərinin toqunulmaz olduğu barədə fikirlər səslənir...**

– Bu cür fikirlər səsləndirmək Azərbaycan musiqisinin maneə olmaq deməkdir. Unutmayaq ki, böyük Üzeyir Hacıbəyov Azərbaycan muğamının tədrisinin notla keçirilməsinin qəti əleyhinə olub. Onun bu uzaqgörən fikri sayəsində muğam mədəniyyəti bu qədər inkişaf edib. Başqa ölkələr muğamı notla öyrənir, necə varsa elə də təkrarlayırlar. Bizdə isə bu musiqi sifahi şəkildə öyrənilir, nəsilədən-nəslə ötürülür, hər ifaçı muğama öz nəfəsini gətirir. Azərbaycanda keçirilən muğam müsabiqəsi və festivalı dünyada tanınır və qəbul olunur. Azərbaycan muğamı paytaxtı adlandırılır.

– **Mənim anlamımda ən böyük aranjimançı Üzeyir Hacıbəyovdur. Simfonik muğamları ilə Fikrət Əmirov da onun davamçısıdır.**

– **Aranjimançılıq sadəcə kompüter arxasında oturub, texnologiyalardan yararlanmaq demək deyil. Üzeyir bəyin, Fikrət Əmirovun, Tofiq Quliyevin zamanında kompüter yox idi. Onlar Azərbaycan milli musiqisini, onun ənənələrini inkişaf etdirib, yenilərini yaradırdılar. Aranjimançılar bütün dünyada çox yüksək qiymətləndirilir, kifayət qədər yaxşı qonorar alırlar. Təəssüf ki, ölkəmizdə bu sahəni qorumaq üçün birinci millətin qan yaddaşı möhkəmlənəlməlidir. Hər şey milli mənafeə naminə olmalıdır.**

– **Səyavuş müəllim, yeni yaradıcılıq planlarınız haqda da danışmaq istərdik. Məlumdur ki, bir çox beynəlxalq musiqi layihələrinin müəllifisiniz. Hazırda bu istiqamətdə nə yeniliklər var?**

– Bilirsiniz ki, mənim fəaliyyətim musiqi təhsili ilə bağlıdır. Bu təhsilin bəhrəsini görmək üçün zamana ehtiyac var. Hesab edirəm ki, çalışdığım pedaqoji fəaliyyət sahəsi də bir layihədir. Bunun yaxşı musiqiçilərinin ərsəyə gəlməsi, onları düzgün istiqamətləndirmək baxımından çox önəmli bir layihə olduğunu düşünürəm. Buna baxmayaraq, əlbəttə ki, öz yaradıcılığım haqqında da düşünürəm. Hazırda sifarişlər var və bu işlərə vaxt ayırmağa çalışıram. Bu, həm teatr, həm film musiqisi, həm də ayrı-ayrı musiqi parçalarıdır.

Bütün bunlar hələ ki, iş prosesindədir. Bu işləri görüb başa çatdıran sonra ətraflı məlumat verəcəyəm.

Qədim vaxtlardan insanlar ayrı-ayrı bitkilərin xüsusiyyətlərinə bələd olmuş, onların köməyi ilə tutulduqları azarlardan xilas olmağa çalışmışlar.

İllər, əsrlər ötdükcə, xalq təbabəti ilə məşğul olan mütəxəssislər yetişdi və yazı mədəniyyəti ortaya çıxdıqdan sonra təbabətin təcrübələri qələmə alındı.

Müxtəlif müalicə üsullarına həsr edilmiş əsərlər yüzilliklər boyunca katib və xəttatlar tərəfindən köçürülür və kitabxanalarda saxlanılırdı.

Təbabət sahəsində yazılmış risalələr digər xalqların dillərinə tərcümə edilir və beləliklə, təbabət barədəki biliklər zənginləşirdi.

Orta əsrlərdə təbabətə aid çoxsaylı dəyərli əsərlər yazılıb.

Onlar ayrı-ayrı xəstəliklər, onların əlamətləri və müalicə üsulları, insan bədəninin xüsusiyyətləri, dərmanlar, ədviyyələr, sürtmə məlhəmləri, otlar, meyvələr, təbiblərə verilən məsləhətlərdən ibarət idi.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda elmin müxtəlif sahələrini əhatə edən əlyazmalar arasında təbabətə həsr edilmiş çoxlu sayda abidələr qorunub saxlanılır.

Onların arasında Zeynəddin bin Əbu İbrahim İsmail ibn Həsən ibn Əhməd ibn Məhəmməd Əl-Hüseyni Əl-Qorqaninin "Xəfi-əlayi" ("Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərhi") əsəri xüsusi yer tutur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Qorqani öz vaxtının tanınmış və müdrik şəxsiyyətlərindən olub. Mənbələrin verdiyi çoxsaylı məlumatlara görə, olduqca savadlı və dərin elmi biliyə malik olan Zeynəddin Əl-Qorqani ərəb və fars dillərini mükəmməl bilib, dünyanın bir çox alim və təbiblərinin əsərləri ilə yaxından tanış olub.

Tibbi dərinədən bilən Qorqani dərmanlar hazırlayıb, xəstələri müalicə edirdi.

Müasir tibb elminin yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi bir zamanda xəstəliklərin təbii bitkilərlə müalicəsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Belə bir zamanda "Xəfi-əlayi" kimi əlyazmaların əsaslı öyrənilməsinə ehtiyac artır.

Odur ki, qədim və zəngin keçmişi olan tibb tarixini öyrənib, gələcək nəsillərə çatdırmaq bizim müqəddəs borcumuzdur.

Zeynəddin ƏL-QORQANI

(Əvvəli ötən saylarımızda)

On ikinci bab qaraciyər xəstəlikləri haqqındadır.

İsti qaraciyərin əlamətləri susuzluq, bədən sağ tərəfində və qaraciyər nayihəsindəki isitlikdir.

Əlacı ilk olaraq, xəstənin çiynin damarından qan almaqdır.

Sonra 4 və ya 7 gün ərzində belə xəstələrə sübh tezdən pərpəng toxumu ilə iskanəcəbinin qarışığını, səhər açıldandan sonra isə badam yağı ilə kəşkab (qurut və arpa toxumundan hazırlanmış şorba) verərlər.

Səhərlər kasnı suyu və quşüzümü suyu içmək də xeyirdir.

Bu xəstəlik zamanı bədəni meyvə şirələri vasitəsi ilə rütubətləndirmək məsləhətdir.

Kətan suyuna qarışdırılmış sənəməki, nar şirəsi və adi zirinc şərbətini də belə xəstələrə vermək faydalıdır.

Ağrı yumşaldandan sonra xəstəyə təbaşir dərmanı (bambukun gövdəsindəki düyünlərdə yığılan mineral duzlar) verər və səndəl, qızılgül, xırdalanmış kudu, quşüzümü suyu və adi mərsin yarpağının suyu, bir az məstəki ağacının kitrəsi və darçını qarışdırıb, qaraciyərin üzərinə təpitmə qoyurlar.

Soyuq qaraciyərin əlamətləri dilin ağarması, üz rənginin qaralması, ağ, qatı sidik və iştahanın açılmasıdır.

Xəstəlik ağır keçərsə, çirkab suya bənzəyən ishalın meydana çıxması kimi əlamətlər büruzə verir.

Soyuq qaraciyərin əlacı fındıq yağı, acı badam yağı, 2 danək kəkliyin qurudulmuş və döyülmüş qaraciyəri, 1 danək rəvənd kökü və 5 dirhəm şəkərə qoyulmuş qızılgül ləçəyini qarışdıraraq dərman hazırlamaq və 3 gün ərzində səhərlər xəstəyə verməkdir.

Xəfi-əlayi

(Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərhi)

Belə xəstələrə kəklik qaraciyəri yemək çox faydalıdır.

Bundan başqa, ərəb dəvəsinin südünü içmək soyuq xiltlərin ishal yolu ilə xaric olmağına kömək edir və qaraciyərdəki keçməzliyi aradan qaldırır.

Aşağıdakı kimi təpitmə qoymaq da bu baxımdan xeyirlidir:

Hərəsindən 2 dirhəm olmaqla, həqiqi əzvey şirəsi, məstəki ağacının kitrəsi, acı yovşan, 5 dirhəm təzə əzvey, hərəsindən 3 dirhəm olmaqla nərdotu, ərəb xurması və sikk (ərəb xurması və müşkdən hazırlanan ətriyyat), 1 dirhəm zəfəran, mum və adi mərsin qarışığını bir yerə qatıb dərman düzəldir və qaraciyər nahiyəsinə qoyurlar.

On üçüncü bab dalaq xəstəlikləri haqqındadır.

Bu xəstəlik bədən sol tərəfində yaranan ağırlıq və şiddətli susuzluq halları kimi əlamətlərlə özünü büruzə verir.

Əlacı xəstənin çiynin damarından və ya sol əlin çeçələ və adsız barmaq arasındakı damarından qan almaq və kasnı suyu ilə cirə (badyan) suyunun qarışığını ona verməkdir.

Hərəsindən 2 unsiya (29,86 qr) olmaqla, quşüzümü suyu və kərəviz suyunu qarışdırıb xəstəyə vermək də xeyirdir.

Belə xəstələri sövdaqovucu dərmanlar vasitəsi ilə sifraqla etdirmək lazımdır.

Kölgədə qurudulmuş söyüd ağacının yarpağı və dərəngi yarpağından xəstəyə hər səhər 2 dirhəm versələr, ağrı sakitləşər.

Soyuq dalaq xəstəliyinin əlamətləri ağırlıq hissəsinin az olması və susuzluq halının olmamasıdır.

Əlacı: 1 danək acı badam yağı, dördhissəli tiryaq dərmanı, 5 dirhəm toz halına salınmış qızılqarışıq və 1 unsiya iskanəcəbini qarışdıraraq dərman düzəldir və xəstəyə verirlər.

Hərəsindən 5 dirhəm olmaqla, qızılqarışıq və döyülmüş yerqulağı kökünün qabığı döyüb bişirir, 5 misqal iskanəcəbi ilə qarışdırıb xəstəyə verirlər.

Bundan başqa, belə xəstələrə ammoni ağacının qatranını sirkədə həll edəndən sonra üzərinə eyni miqdarda döyülmüş badam ləpəsi və sədəfotu yarpağını əlavə edib, təpitmə qoyurlar.

Bu məqsədlə, hərəsindən 1 misqal olmaqla, acı iyarəc dərmanı və aqarık göbələyini, yaxud 2 dirhəm aqarık göbələyini 2 unsiya iskanəcəbinlə qarışdırıb xəstəyə verirlər.

Ətirli göyərtələrin suyu, söyüd ağacının yarpağının suyu və dərəngi yarpağının suyu da bu baxımdan xeyirlidir.

Ənciri sirkədə qaynatdıqdan sonra üzərinə döyülmüş və bişmiş yerqulağı kökünün qabığı və döyülmüş xardalı əlavə edərək dərman düzəldir və dalaq nahiyəsinə təpitmə qoyurlar. Bu təpitmə həm isti, həm də soyuq dalaq xəstəliklərinə xeyirdir.

On dördüncü bab sarılıq xəstəliyi haqqındadır.

Bilmək lazımdır ki, sarılıq xəstəliyi zamanı xəstənin gözünün içi və dərisi sarılır və ya qaralır.

Sarılma səfəra çoxluğu, qaraciyər və öd kisəsində yaranan öd durğunluğuna dəlalət edir.

Dərinin qaralması xəstəliyin dalaq mənşəli olmadığından xəbər verir.

Bu haqda "Zəxire" kitabında bəhs olunub.

Sarılma ilə müşahidə olunan sarılıq xəstəliyinin əlamətləri şiddətli susuzluq, ağızda acılıq və köpüklü sidik olar.

Xəstəlik ağırlaşarsa, xəstənin damarından qan almaq və ona işlətmə dərmanı vermək lazımdır.

Qan çiynin damarından, yaxud sağ əlin çeçələ və adsız barmaq arasındakı damardan alınmalıdır.

İşlətmə dərmanı hazırlamaq üçün bişirilmiş acı yovşan, sarı mirobalanlar, innab, qara gavalı, hind xurması, qızılqarışıq toxumu, kasnı toxumu, süsən kökü, şahtərə və aqarık göbələyini qarışdırmaq lazımdır.

Bu məqsədlə, xəstəyə şarəngə və sənəməkini kasnı suyu ilə qarışdıraraq vermək olar.

Pendir tutulduqdan sonra pendirin çıxan suyu da bu baxımdan çox faydalıdır.

Belə xəstələrə hər səhər iskanəcəbi və yaxud kasnı suyu ilə iskanəcəbi verərlər.

4 saat keçdikdən sonra keşkəba kərəviz kökü, cirə kökü, kasnı kökü və kasnı toxumu əlavə edib vermək məsləhətdir.

Xəstənin qızdırması yüksəlsə, ona hər səhər iskanəcəbiyə qarışdırılmış kasnı suyu, pərpəng toxumu, turş və şirin nar şirəsi verərlər.

Keşkəba badam yağı ilə şəkər və ya kasnı toxumu ilə kasnı kökü qatıb vermək də münasibdir.

Belə xəstələrə suyun içində (suda) oturmaq da xeyirdir. Həmin suya 2 unsiya turp suyu, 1 unsiya reyhan suyu və yarım dirhəm boraks qarışdır-salar, başdan-ayağa bütün dərinin sarılığını azaldar.

Döyülmüş və bişmiş çuğundur yarpağını gülabda həll edərək, ballı suya qarışdırıb xəstəyə vermək də bu baxımdan faydalıdır.

Bundan başqa, 1 dirhəm döyülmüş və bişirilmiş qızılboya otunu toyuq yumurtasının tam bişməmiş sarısına və ya 4 dirhəm zöhrətüklü adiantı bişmiş xırdazirə toxumuna qarışdıraraq xəstəyə vermək də bu baxımdan xeyirlidir.

Dərinin qaralması ilə müşahidə olunan sarılıq xəstəliyi zamanı xəstənin çiynin damarından və sol əlin çeçələ və adsız barmaq arasındakı damardan qan almaq, pendir tutulduqdan sonra pendirin çıxan suyu ilə xəstəni sifraqla etdirmək və öd durğunluğunu aradan qaldırmaq müalicəni aparmaq lazımdır.

(Ardı gələn sayımızda)

**Farscadan tərcümə edən:
Zemfira MƏMMƏDOVA**

Osmanlı imperiyası. Bu çoxmillətli və çoxdini türk dövləti tarixin ən böyük imperiyalarından biri və bütün dünyada yaşayan türklərin qürur mənbəyidir. Dövlətin əsası 1299-cu ildə oğuzların Qayı boyundan olan Osman bəy tərəfindən qoyulub. Banisinin Osmanogulları Bəyliyi adlandırdığı dövlət, sonralar nəhəng imperiyaya çevrilib – dünya tarixinə, siyasətinə böyük təsir göstərmiş. Üç qitəyə yayıldığı illərdə ən qüdrətli dövrünü yaşayan Osmanlı imperiyası mahiyyətcə əsası Səlcuqlar tərəfindən qoyulan Türkiyə dövlətinin ikinci mərhələsi hesab olunur.

Osmanlı sultanlarının həyatına nəzər salmaqda məqsədimiz bir türk imperiyasının yaranışı, mövcudluğu, dünya gücünə çevrilməsi kimi tarixi məqamları bir daha göz önünə gətirməkdir.

I Əhmədin ölümündən sonra Osmanlı tarixinin ən mürəkkəb dövrü başladı; gələcək böyük məğlubiyyətlərin əsası qoyuldu, imperiya, tabeliyində olan əraziləri, hərbi-siyasi gücünü, dünyadakı nüfuz dairələrini itirməyə başladı.

Ancaq bu çöküşün özü 300 ildən çox çəkdi. Xristian dünyası Osmanlıyı çökdürmək üçün daha 300 il bütün gücünü səfərbər etməli oldu...

Sultan olmaq istəməyən Mustafa

I Əhməd öləndə onun Mahfiruz Xədicə Sultandan olan böyük oğlu Osmanın 13 yaşı var idi. Ona görə də, saray xadimləri I Əhmədin qardaşı Mustafanı hakimiyyətə gətirmək qərarına gəldilər.

Mustafa 15-ci Osmanlı padşahı, 94-cü islam xəlifəsi idi. O, Sultan III Mehmetin Fuldanə Validə Sultandan olan oğlu idi. I Mustafa da o biri şahzadələr kimi yaxşı təhsil, təlim-tərbiyə görmüşdü. Lakin dövlət işlərinə qətiyyətlə həvəsli deyildi. Osmanlı sarayının əyanları onun bu fikri ilə hesablaşmayıb, Mustafanı məcburən taxta çıxardılar.

Bir müddət sonra Mustafanın doğrudan da, dövlət adamı olmadığı, sultanlığı bacarmadığı açıq-aşkar görüldü. O, ən adi saray qaydalarını bilmir, özünü sultan, böyük bir imperiyanın padşahı kimi aparmağı bacarmırdı.

Təbii ki, bütün bunlar yüz illərdən bəri kök atmış Osmanlı elitasını razı sala bilməzdi. Ona görə də Sultan Mustafa cəmi 96 gündən sonra –1618-ci ilin 26 fevralında taxtdan endirildi və 13 yaşlı Osman hökmdar taxta çıxdı.

Osmanlının II Osmanı

Sultan II Osman tarixdə daha çox "Gənc Osman" kimi, divan ədəbiyyatında isə "Fərisi" təxəllüsü ilə tanınır. O, 16-cı Osmanlı padşahı, 95-ci İslam xəlifəsidir. Osman atası Mehmetin Mahfiruz Sultanla nikahından doğulmuşdu. Mahfiruz Sultan Rum əsilli idi. O, övladına çox yaxşı təlim-tərbiyə vermişdi. Bu təlim-tərbiyənin nəticəsində Osmanda indiyə qədər olan sultanlardan fərqli bir çox müsbət xüsusiyyət formalaşmışdı.

Osman taxta çıxan kimi Şeyxülislam Əsəd Əfəndinin və Pərtəv Paşanın qızları ilə evləndi. Bu hadisə saray daxilində o qədər də xoş qarşılanmadı.

Osmanlının taleşiz sultanı

Çünki Yavuz Sultan Səlimdən başlayaraq Osmanlı padşahı saraydan kənarında olan heç bir ailə ilə qohum olmurdu. Bu, Osmanın saray əyanları ilə ilk toqquşması idi.

Səfəvilər və Polşa Krallığı ilə müharibələr

Sultan II Osman taxta çıxanda Sədrəzəm Xəlil Paşa Səfəvi imperiyasına hərbi səfər eləmişdi. Səfəvilər ilk toqquşmalarda Osmanlıyı məğlub etdilər, lakin onların yətrincə hərbi gücü yox idi. Üstəlik, Xəlil Paşanın ordusunun bazası daha güclü idi. Döyüşlər isə qızılbaşların özlərinə Kəbə bildikləri Ərdəbil yaxınlığında gedirdi. Səfəvilər Ərdəbilin Osmanlının əlinə keçəcəyindən qorxub, sülh sazişi təklif etdilər. 1618-ci ildə Osmanlı ilə Səfəvilər arasında Sərab sülh müqaviləsi imzalandı.

Osmanlı ilə Polşa Krallığı arasında dostluq münasibətləri var idi. Hətta türklərin uzun illər Avstriya ilə apardığı müharibələr belə bu münasibətləri poza bilməmişdi.

Ona görə də, Polşa Krallığının sərhəddində yerləşən Osmanlı müstəmləkələrinin işinə qarışdığını, Osmanlıya tabe olan bəzi qalaları tutduğunu eşidəndə Sultan və onun yaxın ətrafı çox qəzəbləndi. Sarayda aparılan uzun müzakirələrdən sonra Polşa Krallığına hücum qərarı alındı. Sultan Osman, 1621-ci ilin aprel ayında Polşaya yürüş etdi. Polyaklar türkləri daha güclü, daha intizamlı orduyla qarşıladılar. Onlar Avstriyadan xeyli kömək almışdılar.

Osmanlı Ordusu sentyabr ayında polyakların tutduğu bir neçə qalanı mühasirəyə aldı. Türk əsgərləri dəfələrlə cəhd etsələr də, heç bir uğur qazana bilməyib, geri çəkilməyə məcbur oldular.

Baş verənlər əsgərlər arasında böyük ruh düşkünlüyü yaratdı. Onların arasında geri çəkilməyin vacib olduğunu deyənlərin sayı gündəngündən çoxalmağa başladı.

Osmanlı ordusunun uğursuzluğunun bir səbəbi də Osmanın hakimiyyətə gətirilməyindən narazı olan yeniçərilərin bu yürüşdə yaxından iştirak etməmələri idi.

Belə bir vaxtda Polşa Krallığının elçiləri sülh üçün müraciət etdilər. Bu təklif Osmanlı ordusu üçün göydəndüşmə oldu. Osmanlı ilə Polşa Krallığı arasında sülh müqaviləsi bağlandı. Bu müqaviləyə görə Polşa Krallığı və Osmanlı imperiyası bir-birlərinin ərazilərinə hücum etməyəcəklərinə dair müqavilə imzaladılar. Polşalılar əvvəllər olduğu kimi Krım xanına illik 40000 qızıl vergi verəcəkdilər.

Yarımqı qalan islahatlar

Sultan II Osman Polşa yürüşünün uğursuzluğunun səbəbini əsgərlərin ruh düşkünlüyündə gördü. Ona görə də, o, hərbi islahatlar keçirməyə başladı. Ordu hissələri arasında aparılan xırda bir araşdırmadan sonra məlum oldu ki, Osmanlı ordusunda xeyli müftə maaş alan əsgər var. Onlar yürüşlərdə, təlimlərdə iştirak etmirlər, sadəcə, dövlətin ayırdığı imtiyazlardan yararlanmaq üçün orduya yazılıblar.

Sultan II Osman orduya ayrılan pulu yarımbarı azaldı, rüşvətخور zabitləri, yalançı əsgərləri cəzalandıraraq ordudan uzaqlaşdırdı.

Bütün bunlar sultanın ordudakı müxaliflərini qızışdırdı, zabitlər arasında onun düşmənlərinin, əleyhdarlarının sayını çoxalttı.

Sultan Osman Anadolu, Misir və Suriyadan gələn əsgərlərdən təşkil olunmuş yeni ordu qurmaq, sarayın daxilində islahatlar aparmaq, qanunlar qəbul etdirmək istəyirdi. Ordu heyəti bu islahatlara, yenidənqurma cəhdlərinə açıq-aşkar etiraz eləsə də, bir çox səlahiyyəti əlindən alınan dini qurumlar öz mövqelərini tam açıqlamaqdan çəkinirdilər. Bu da səbəbsiz deyildi: sultan ona qarşı çıxan ruhaniləri cəzalandırmaq üçün dini tərifiqələrdən istifadə edə, hansısa məzhəbə yaxın olan müxalif din xadimlərini başqa məzhəblərin əli ilə vura bilərdi. Osmanlı tarixində belə hadisələr bir neçə dəfə olmuşdu.

Sultan I Osmanın Hələb, Ərzurum, Şam və Misir bəylərbəyinə məktub yazıb onlardan yeni hərbi qüvvə istəməsi xəbəri yeniçərilərə çatanda onlar arasında böyük narazılıq başlandı və yeniçərilər qarşılıqla II Osmanı devirmək məqsədi qoydular.

Sultanın ölümünə səbəb olan yeniçəri üsyanı

Sultan Osman əsgər toplamaq üçün Anadoluya getmək istəyirdi. Elə bu vaxt İstanbula yeni üsyan xəbəri gəldi: Maanoğlu Fəxrəddin Livanda qiyam qaldırmışdı.

Sultan Livanda baş verən üsyanı yandırmaq üçün hərbi yürüşə çıxmaq qərarına gəldi. Sədr-əzəm Dilavər Paşa və Şeyxülislam Mehmet Əsəd Əfəndi böyük imperiyanın sultanının balaca bir üsyanı yandırmaq üçün şəxsən özünün getməsinin gərəksiz və yersiz hərəkət hesab etdiklərini dedilər və bundan sonra sarayın mühafizəkar əyanları, yeniçərilərə əlbir olub Sultan II Osmanın saraydan çıxmasını, az qala, yasaq elədilər.

Çarəsiz qalan gənc hökmdar həccə gedəcəyini elan elədi. Sədr-əzəm, şeyxülislam, yeniçərilər nə qədər çalışsalar da, Sultan Osmanı fikrindən daşındıra bilmədilər.

Həcc hazırlıqlarının başladığı gecə yeniçərilər Süleymaniyyədə yığıldılar. Onlar saraya girib bəzi dövlət adamlarını öldürdülər. Gecə qiyamını yandırmaq istəyən sultan onları sakitləşdirməyə çalışsa da, heç bir faydası olmadı.

Yeniçərilər din xadimləri ilə birləşib Osmanı devirdilər və əvəzində Sultan I Mustafanı yenidən taxta çıxardılar.

Qiyamın ilk saatlarında zabitlər Sultan Osmanı öldürmək istəmədilər. Lakin sonradan qaragüruhun təkidli ilə gənc hökmdar Yeddiqüllə zindanına aparıldı və orda vəhşicəsinə qətlə yetirildi. Sultanın canazə namazı atasının tikdirdiyi Sultan Əhməd məscidində qılındı, onu həmin məscidin türbəsində dəfn etdilər.

Tarixdə misli-bərabəri görünməyən bir vəhşiliklə taxtdan endirilən Sultan II Osman yetərincə mütərəqqi ideyalar həyata keçirdi. O, taxta çıxan kimi böyük islahatlar aparmış, bir çox strateji əhəmiyyətli sahələrə nəzarəti din xadimlərinin əlindən almışdı.

Osmanın devrilməsi və öldürülməsi vəziyyəti sakitləşdirmədi, əksinə, Anadoluda başqa üsyanların yaranmasına səbəb oldu...

Hakimiyyətə IV Murad gətirilir

I Mustafanın bu çətin situasiyadan baş çıxara bilməyəcəyini görəndə şeyxülislam Yəhya Əfəndi və dövlətin yüksək rütbəli təmsilçiləri onun əvəzinə IV Muradı hakimiyyətə gətirdilər.

Sultan I Mustafa taxtdan endirildəndən sonra 16 il yaşadı. O, 1639-cu ilin yanvar ayında – Topraqı sarayında vəfat etdi. Məzarı Aya-sofya məscidinin həyətidədir.

MÖVLUD

XVIII əsrin birinci yarısı – Səfəvilər sülaləsinin son dövrü və Nadir Şah Əfşar imperiyasının mövcud olduğu qısa müddət Azərbaycan tarixinin ən gərgin və maraqlı dövrlərindən biridir. Bu da təsadüfi deyil ki, həmin dövrdə yazılı və şifahi ədəbiyyat, xəttatlıq, miniatur sənəti inkişaf edib, baş verən hadisələri əks etdirən salnamələr qələmə alınıb. Nadir Şahın münsisi Mirzə Mehdi xan Astrabadi məhz həmin dövrün ən etibarlı salnaməçisi sayılır. Mətbuatda tam şəkildə ilk dəfə işıq üzünə gələcək onun tarixi sənədlər toplusundan ibarət “İnşa” əsərini bu sayımızdan başlayaraq qəzetimizin oxucularına təqdim edirik.

Müqəddimə

Nə gözəldir bu könülaçan bəyaz [vərəq] ki, elə bil rəngli, qol-qanadlı qırqovuldur, naxışlarla və şəkillərlə bəzədilmiş cildə salınıb və xəttü-xallı tovuz quşudur ki, rəngli səhifələrdən çıxarkən al-əlvan bir çətir açır, bu bir ülfət məcmuəsidir ki, pərişan kö-nüllərin vərəqlərinin şirazəsini bənd etdi və gözoxşayan bəzəkli şəkildir ki, bəyazın üstündə çəkilib gözəllərin xəttü-xalı bəyaza çəkildi. Əgər vərəqlərin qızıl su ilə bəzədilməsini vəsf etsələr, günəşin qızıl vərəqi xəcalətdən əriyib suya dönər və əgər ələ qələmi alıb qəlbi ovsunlayan xasiyyətdən yazsalar, dirilik bulağı utandığından tər tökər. Bu səhifələrin səfası qarşısında yaxşılardan ağardıb paklanmasa dava etmək üçün boynunu qaldıra bilməz və cənnət hurilərindən lətif sinəsi yazılarla zinətləndirilmiş lətafətli vərəqlərin köksünün dəyərinə bərabər olmaz. Onun başlığının bəyazlığı yaz səhərinin bəyazlığı ilə eyni döşdən süd əmmiş və onun rəngarəng kəlmələrinin qeyrətindən Bədəxşan ləlinin suyundakı qanın rəngi solmuşdur. Onun midadı¹ mürəkkəbini huricəşmələrin gözlərindəki sürmədən alıb və nəqqaş onunla yaxşı insanların səfa ilə dolu ağızlarını xəyalı bir nöqtə şəklində çəkmişdir. Onun hər “Əlif”² bir hünər diyarıdır, qucağını açmış və əllərini uzatmış rəna ətirli bir məhbubun günəşdən aldığı imtiyazdır³. Onun “Bə” hərfi balısa söykənmiş bir pəriçöhrəlinin naz etməsidir. Onun “Tə”si bu dünyada özünə tay görməmiş, valeh edən bir sevgilidir. Onun “Sə”si bir pəriüzlünü ram etmək üçün sehrli kilkin⁴ nəqş etdiyi müsələsdir⁵. Onun “Cim” şəkli cadu baxışlı qəlbləri ələ keçirmək xətrinə ecəzkar xamənin⁶ düzəldiyi bir tilsimdir. Onun “Ha” hərfi davamlı hərəkət edən qəbilənin həyatının sərmayəsidir. Onun “Xə”si şəkərdodaq tutulərin şirin arzularının çəşnisidir⁷ və onsuz xubluğun⁸ sözü və sözün xubluğu tamamlanmamış qalar. Əgər xeyrixah dilbərlərin həsrətindən “Dal”ın “əlif”ini alıb “dil”ə⁹ çevirsələr – rəvadır. Əgər günəşin “Zal” havasında səpələnən atəspərəst kainatın zərərlərinə sitayiş etsələr – onda onlara ceza düşür. Könlün “Ra”sının rahatlığı üçün istəklə ərbablərin rəyi bir hədiyyədir. Naz-qəmzənin “Zə”si şən nəzənlərin gözəl zülfü kimidir. “Sin”in sinnlər¹⁰ söz cənnətinin açarıdır. Onun rəsmindəki şirin “Şin”dən şəkər dodaqlılərin qəlblərində hay-küy ilə qalmaqal yaranır. Onun “Sad”ının səfasının kirindən qəzəllərin gözlərindəki həsrət birə yüz artır. Onun “Zad”ının ziyasının qeyrətindən insanların heyrət atəşi də səngiyib qaydaya düşür.

Mirzə Mehdi xan Astrabadi və onun “İnşa” əsəri

Onun sətirinin “Ta”sı çəmənlik xiyabanında istehza ilə qol-qanad açmış nazlı bir tovuz quşudur. Onun “Za”sının zərifliyi xəlvəti nəzərlərin məskən saldığı zahiri gözəlliyin incəliyidir. Əgər onun sürməli “Eyn”i¹¹ çin gözülü ahulara eyni şəkildə göz vursa – xəttadır və əgər qaranlığın zülmətindən rəvan bir aydınlıq çayına yetişərkən eynülləyəti¹² istəsələr – rəvadır. “Geyn” gözün altında gəmzə¹³ ilə xal salmış qönçə ağızlı şux gözəlin gəliyəsi¹⁴ və ya çaşib bağın gizli yerində qucaqlaşanların şahididir. Səfalı “Fə”sinin qeyrətindən ahunun müşk nəfəsi öz ətrafında dolandı. Onun “Qaf”i ilə adaşlığı səbəbindən məşhur Qaf dağı üfqlərin üstündə ucaldı. Onun “Kal”ının vəsfində üzü niqabla örtülmüş dilbərin əlindəki xəncər və çiyinlərinə sallatmış müşksaçan kəkilin əlamətləri var.

Onun “Lam”ının tərifiyə gül koluna peyvənd etməklə qızılğüllərlə dolu bir bağlar diyarı görünür. Onun hər “Mim”ində ayüzlülərin ağızlarına vurulmuş möhür var. Onun “Nun” hərfinin dairəsi nazlı Ayın könlü həsrətə bürüyən haləsini xatırladır. Onun ürəkçəkən “Vav”ı güllü-çiçəkli vərəqlərdə, lələnin yarpağında üzə çıxan bir şəhirdir və ya məhbubla naz gülüş-tanında görüş zamanı huşun itməsinə səbəb olan qara bir məstlikdir.

Təkrarolunmaz hər bir misrası dəşürəkli aşiqə şux və incə gözəlin nazlı qaşın ucu altından atılmış baxışdakı bir işarədir. Ümid edilir ki, əsrlərin qəsidələri, ayların qəzəlləri, gecə-gündüzlərin məsnəviləri, zamanənin bəhri-təvili və fəsilərin rübailəri əbədilik gəmisinin sərnəşinləri olacaq, kamil xüsusiyətlərə malik bir zat bu beyti seçib bir divan yaradacaq və bu mənərə bütövlükdə uzun zaman yenilməz qalacaqdır.

“Məntiqüt-teyr”i, Günəşin “Cami-cəm”i, Zöhrə ilə Müştərinin “Mətləüs-sədeyn”i, “Qis’ətül-məsakin”in Kəşkülü, Şə’ranın¹⁹ “Ənvari-Süheyli”i, Nəsrəynin²⁰ “Hüməyi-hüməyun”u, Qarğanın “Ənqəyi-məğrib”i, Əklilin “Təcül-masir”i, Tərəzinin “Qistas”ı, rüb’i-məskunun²¹ “Məmalik və məsalik”i, yeddi iqlimin “Asarül-bilad”ı, “Təbəqati-səməvat”, Cəlalın dastanlar toplusu, “Qərabadin”, “Ümərəyi-nəhar”ın şərhi, “Minhaci-macərrə”, göy üzünün “Bəhrül-cəvahir”i, Ay ilə Günəşin “Qinayi-mina”sı, “Qüt-beyni-şimali və cənubi”nin qütbləri, “Nüfus və üqul”un nəfis şərhi, “Zə-xireyi-cəvahir”, “Ərazi-ənsab və əlaməti-ələmi-əsbab”, illərin və ayların bir-birini əvəz etməsi, dəqiqələrin və saatların möcüzələri, saniyələrin və anların bölünməsi haqqında əsrlərin və dövrlərin külliyyətləri, “Şərhi-füsul-i-ərbəb”, “Məqalati-sitteyi-cəhat”, “Zəhəbeyi-məadin”, “Dəvayil-ləzzat”, Onun qüdrətinin fəzilətlərinin faydasından bəhs edən “Nəfəsi-nəbatı”, “Həyatül-heyvan”, “Ruhü-heyvani və heykəli-vücudi-insani”, başlanğıcın əvvəlindən söz açan “Came və kafiyi-miftahi-mahi-nov”, “Ləvameül-bəyan”, onun cəlalətindən zikr edən “Nüktə və səthi-müstədiri-ərz”, onun yaratdıqlarını göstərən “Gülşə-ni-raz”. “Biz (sizə) ən yaxın olan göy üzünü ulduzlarla bəzədik”²² sözünə müvafiq olaraq göydəki sarayı işıqsaçan çiraqlarla bəzəyəndən sonra bu dünyanı “İçərisində çiraq olan bir qəndilə bənzər”²³ işıqlı bir məkan halına gətirdi.

1. Midad – qələm.
2. Burada dırnaq arasında verilmiş “Əlif”, “Bə” və s. ərəb əlifbasındakı hərflərin adlarıdır.
3. “İmtiyaz” sözünün birinci hərfi “Əlif”dir, bundan sonra “balıq” sözünün birinci hərfi “Bə”dir və bu qayda ilə müəllif əlifbanın son hərfi olan “Ya” hərfinə çatır.
4. Kilk – qələm.
5. Müsəlləs – üçbucaq.
6. Xamə – qələm.
7. Çəşni – təamin yanında təqdim edilən şirin və ya meyxos yemək.
8. Xubluq – yaxşılıq.
9. Dal – ərəb əlifbasında bir hərfin adıdır. “Dil” sözünün mənası ürəkdir. “Dal” sözündəki əlif hərfini ortadan götürəndə “dil” sözü əmələ gəlir.
10. Sinn – diş.
11. Eyn sözünün mənası “göz”dür və bu söz “Eyn” hərfi ilə başlayır.
12. Eynülləyəti – abi-həyat, dirilik suyu, dirilik bulağı.
13. Gəmzə – qəmzə.
14. Çəliyə – ətriyyəti növü.
15. La la – parlaq.
16. Mətlə sözünün iki mənası var: 1) şərin ilk beyti; 2) şəfəq.
17. Səyyarə – planet.
18. Fəmmüd-Düccacə – Düccacənin (Qu quşunun) ağızı, Qu bürcündə bir ulduzun adı.
19. Şə’rələr: 1) Şə’ra-Şami – Procion (Kiçik Köpək bürcündə bir ulduz); 2) Şə’ra-Yəmani – Sirius (Böyük Köpək bürcündə bir ulduz).
20. Nəsrəyn (iki Nəsr): 1) Nəsr-i-Tair – Əltair ulduzu; 2) Nəsr-i-Vaqe’ – Veqa ulduzu.
21. Rüb’i-məskun – insanların yaşadığı Yer kürəsinin dördü bir hissəsi.
22. Saffat. 6
23. Nur. 35

İçində kitabların adları dərc olunmuş vəqfnamə

Yox-yox, səhv dedim, bu bir gözəl şeydanı və ya hurinin ürəyində sakin olmuş bir ruh kimi o xoşədəli şux gözəli qucağına almaqdan valeh olmağın məstliyidir. Onun “Hə”si nəzərbaz aşiqin iki gözüdür ki, məşuqənin qəmindən “hay-hay” deyərək ağlayır. Onun “Ya”sı göz oyunu vasitəsi ilə Süleyman hüdhdünün başından tacı oğurlamış Bilqeys əsilli bir dilbərdir. Onun “Lam-Əlif”i incilərlə dolmuş la la¹⁵ bir sədəfdir və ya ənbərsaçan oxunu atmış hündürboylu bir gəlinin xəlvətsərəsidir. Nəzm dənizində ləli-cəvahirlə dolu hər beyti həqiqət mənalərini özündə saxlayan vəfalı və nəcabətli bir adamın evidir. Onun hər qəzəli ağ səhrada xəttü-xallı qəzəllər ilxısidir. Onun ürəksevindirici mətlələri günəşin nur saçan mətlələridir¹⁶. Onun şəfəqinin gözəl və səfalı cizgilərində sübh yelinin həqiqi sədaqəti var.

Həmd ilə sənənin “Fəraidi-təri-qə”i, sayagəlməz şükürlərin “Tə-raiqi-fəridə”si, günəşin batmasının “Nəticətül-əsdaf”ı onun doğmasının “Təhfətül-ışraq”ı ola bilər. “Məhafili-qüds”ün taxtları qarşısında paylanan hədiyyələri “Şəmseyi-aftab və qübbəti-mah”, “Məvaqifi-sabitat”, “Mətaliyi-üfüq”, “Təvaliyi-sübh və işraqati-ziya”, “Ənvarül-mələkut”, “İsna əşəriyyəyi-büruc”, göy cisimlərinin “Həyakülül-ənvar”ı, apparanın “Qür-rə və dürrə”si, gecənin “Əsrari-xəfiyyə”si, ağılların “Təcridi-müccərrədat”ı və nəfəslərin “Dürri-məknuni-müfrədat”ı onun saysız-hesabsız hikmətlərinin bir xülasəsidir. “Bəccəyi-Sürəya”, Kəhkəşanın “Silsilətüz-zəhəb”i, nəcib adamları heyərətə gətirən “Xəmsə”, yeddi səyyarənin¹⁷ “Həft övrəng”i, Fəmmüd-Düccacənin¹⁸

Həmin ildə isə Şəki xanı Əbdülqadir xanın Ərzurum valisi Teymur paşaya yazdığı məktubunda artıq Tiflisdə rusların 12 minlik qoşununun olduğu və sərhədə 80 minlik qoşun topladığı haqqında məlumat verilir. Osmanlı xəfiyyəsinin Çıldır valisi Süleyman paşaya göndərdiyi məktubunda Rusiya imperiyasının Azərbaycan xanlarından onun himayəsini qəbul etmələrini tələb etdiyi və təslim olmaycaqları təqdirdə onların üzərinə qoşun göndərəcəyi, Moskva (Rusiya dövləti nəzərdə tutulur – X.S.) sərhədlərindən Tiflisə geniş hərbi yolun çəkilməsi, Moskvanın Tiflisdə hərbi sursat anbarı tikdirməsi haqda məlumatlar verilir. Rusiyanın bu tədbirlərinin qarşısının alınması üçün Osmanlı hökuməti də Cənubi Qafqazda öz mövqeyini gücləndirməyə səy edirdi. O.P.Markovaya görə, 1783-cü ilin payızında Xəlil paşanın başçılığı ilə Cənubi Qafqaza göndərilən Osmanlı nümayəndə heyətinin məqsədi Azərbaycan və Dağıstan feodalları ilə Rusiya və Kartli-Kaxeti çarlığına qarşı ittifaq yaratmaq idi.

1784-cü ilin yanvarında toplanmış mərkəzi olan Şuşaya artıq 8 min döyüşçü yığılmışdı, lakin Rusiyanın əks tədbirləri nəticəsində Azərbaycan xanları və Dağıstan hakimlərinin Rusiya və onun əlaltısı Gürcüstana qarşı birgə çıxışı baş tutmamışdı. Xəlil əfəndinin təşviqi ilə bir sıra Azərbaycan xanları, o cümlədən Qarabağlı İbrahimxəlil xan yardım üçün Sultana müraciət etmişdi. Sultan həm, İran, həm də Rusiyaya qarşı Azərbaycan xanlarının ittifaq təklifini qəbul edib koalisiyanın formalaşması üçün səylərini artıracağına bildirmişdi. Hattı-Humayun sənədlərinin verdiyi məlumatı həmin dövrün rusedilli qaynaqları da təsdiq edir. Moskvadakı Rusiya Hərbi Tarix arxivinin sənədlərinə əsaslanan T. Mustafazadə yazır: "Osmanlı sarayı bütün Azərbaycan və Dağıstan hakimlərinə müraciət edərək, onları Kartli-Kaxeti çarlığına və Rusiyaya qarşı birgə mübarizəyə çağırırdı. 1783-cü ilin sonlarında Xəlil əfəndinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin Cənubi Qafqaza səfəri də bu məqsədi güdürdü. Qarabağda, Şamaxı, İrəvan və Dağıstanda olan Osmanlı nümayəndələri bu vilayətlərin hakimlərinin Rusiya və Kartli-Kaxeti çarlığına qarşı hərbi ittifaq bağlamağa nail olmasına çalışırdılar. Sultan hökuməti Rusiya əleyhinə bağlanacaq ittifaqda Qarabağ xanlığına böyük əhəmiyyət verirdi. Heç də təsadüfi deyil ki, Şuşa şəhəri Xəlil Əfəndinin bir növ qərarçılığına çevrilmişdi. Yuxarıda adları çəkilən bütün yerlərdə olduqdan sonra o, 1784-cü ilin qışında məhz Şuşaya dönmüşdü.

Rusiya və Osmanlı imperiyalarının Qarabağ xanlığına münasibəti eyni deyildi. Əgər Osmanlı dövləti xanlığa qarşı heç bir ərazi iddiası irəli sürməyib, yalnız onun hərbi gücündən öz siyasi maraqlarını həyata keçirmək üçün istifadə etməyə çalışırdısa, Rusiya Cənubi Qafqazı, o cümlədən Qarabağ xanlığının ərazisini tutmaq niyyətində idi. 1784-cü ildə Osmanlı dövləti tərəfindən bir sıra xanlara, o cümlədən İbrahimxəlil xana göndərilən məktublarda II İrakli və onun havadanı olan Rusiya tərəfindən gözlənilən təhlükəyə qarşı daim diqqətli olmaları, Osmanlı imperiyasından lazımı köməyi almaları və real təhlükəyə qarşı həmrəylik nümayiş etdirmələri bildirilirdi. Sənədlərdən aydın olur ki, Azərbaycan xanları Rusiya imperiyasının işğalçılıq planlarının nə qədər real olduğunu görə bilirdi və buna görə də Osmanlı imperiyasına daha çox meyil edirdi. Çıldır valisi Süleyman paşanın 1784-cü ilin sentyabrında Osmanlı hakim dairələrinə göndərdiyi rəsmi məlumatında da Rusiya imperiyasının Azərbaycan xanlıqları barədə işğalçılıq planlarından danışıqlar. Məktubda Rusiyaya tabe olan II İraklinin bir neçə min rus əsgəri cəlb edərək, Azərbaycan xanlıqlarına təcavüzə hazırlanması, Azərbaycan xanlarının Rusiyadan üz çevirərək

Osmanlı imperiyası da Rusiyanın işğal təhlükəsindən narahat idi və buna qarşı müəyyən tədbirlər görürdü. Osmanlı dövləti Rusiyaya qarşı müharibədə Azərbaycan xanlarının da hərbi qüvvəsindən istifadə etmək istəyirdi. 1784-cü ildə Qubalı Fətəli xana xitabən yazılmış məktubun bir surətinin də İbrahimxəlil xana göndərilməsi buyurulmuşdu. Burada İbrahimxəlil xanın katibi Məhəmməd və Çıldır valisinin xəzinə katibi İbrahim vasitəsi ilə İstanbula göndərdikləri məktublarında birlik, bərabərlik ifadələrindən məmnuniyyət duyulduğu bildirilir. Qeyd olunur ki, rusların əsl məqsədi xanları bir-birinə qarşı qoymağdır. Buna görə də daim sayıq olmalı və hər hansı bir hücum olarsa, Osmanlı sərhəd valiləri ilə əlaqə saxlanmalıdır.

Həmin ildə Osmanlı tərəfi bir sıra Azərbaycan xanlarına, o cümlədən Qarabağlı İbrahimxəlil xana hədiyyə olaraq saat və müəyyən məbləğdə pul göndərir. 1785-ci ildə İbrahimxəlil xan sultana məktub yazaraq Osmanlı himayəsinə keçmək istədiyini bildirmişdi. Sultan bu məktuba müsbət cavab vermişdi. Münasibətləri daha da möhkəmləndirmək üçün həmin ildə İbrahimxəlil xan özünün etibarlı bir nümayəndəsini İstanbula göndərək istədiyini bildirir. T.Mustafazadəyə görə, Osmanlı sarayı Qafqazda öz mövqelərini möhkəmləndirməkdən daha çox Rusiyanın burada möhkəmlənməsinin qarşısını almağa çalışırdı. Əslində, bunun yetərli səbəbləri də var idi, çünki, Rusiyaya arxalanan II İrakli də xeyli təhlükəli olmuşdu.

İbrahimxəlil xanın göndərdiyi növbəti məktubunda Rusiya ilə müttəfiq olan gürcü çarı II İraklinin Osmanlı dövlətinin sərhədinə hücum etmək niyyətində olduğu vurğulanır. Bu səbəbdən istənilən zaman Şərqi Sərəsgəriyyənin əmri altında II İrakli və Rusiya ilə müharibə edəcəklərinə hazır olduqları bildirilir. II İraklinin digər xanlara qarşı açıq işğalçılıq siyasəti Qarabağ xanlığına ciddi narahat edirdi. Elə bu səbəbdən də 1787-ci ildə İbrahimxəlil xan Məhəmməd Əfəndi vasitəsilə Osmanlı dövlətinə göndərdiyi məktubunda gürcü çarı II İraklinin Gürcüstan və Rusiyadan topladığı qoşunla Naxçıvan üzərinə hücumu, qətl və qarətə başlaması və Qarabağ xanının öz qüvvələri ilə onunla müharibə edərək gürcü çarını məğlub etdiyi və s. hadisələrə dair məlumatı verilir. Çıldır valisi Süleyman paşanın Sədarətə məktubunda isə II İrakli ilə Qarabağ xanı arasında ədavətin olması və bu səbəbdən də Qarabağ xanının Dağıstan xanları ilə birləşərək II İrakli üzərinə hücum edəcəyi xəbərinin alınmasına dair məlumatlar verilir.

Görünür ki, bu məsələ Sultanı ciddi narahat etmişdi, buna görə də Sultan I Əbdülhəmidin 1787-ci ilin fevralında Qarabağ xanı İbrahimxəlil xana göndərdiyi məktubunda ona Rusiyaya qarşı vuruşmağa hazırlaşmaq təklif olunur və eyni zamanda onun bu məqsədlə Şəki xanı Məhəmməd-həsən xana, Təbrizli Xudadad xana, Ərdəbilli Nəzərəli xana, Qubalı Fətəli xana, İrəvanlı Məhəmməd xana, Marağalı Əhməd xana, Xoy xanına və başqalarına müraciət etməsi təkid edilirdi. Sultanın 1788-ci il 17 fevral tarixli fərmanında İbrahimxəlil xana onun Osmanlı himayəsində olduğu xatırlanırdı. 1789-cu ildə Osmanlı tərəfdən Qarabağa Şirvan xanlarının övladları Əsgər bəy, Qasım bəy və Mustafa bəy elçi kimi gəlirlər. A.A.Bakıxanov da Osmanlı ölkəsindən Qarabağa gəlmiş Əsgər bəy, Qasım bəy və Mustafa bəy haqqında yazıb. İbrahimxəlil xan mütəmadi olaraq Osmanlı sərhəd valilərini Rusiyanın himayəsi sayəsində Azərbaycan torpaqlarında qarət törədən gürcülərin hərəkətləri haqda məlumat verir və kömək istəyirdi. Qarabağ xanından Ərzurum və Çıldır valilərinə, Qars mühafizinə və Bəyazid mütəsərrifinə yazılan məktubda Azərbaycan və Dağıstan xanlarının müttəfiq olduqlarına, II İraklinin Gürcüstan və Rusiyadan topladığı qoşunla Naxçıvanda qətl və qarət törətdiyinə və buradan qaçqınların gözlənilməsinə dair məlumatlar verilir. 1787-ci ilə aid olan sənədlərin birində Çıldır valisi Süleyman paşanın Azərbaycan və Dağıstana göndəriləcək əsgərlər üçün hərbi təchizat tədarüki ilə məşğul olması aydınlaşır. 1787-ci ilin oktyabrında artıq Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanla Car-Balakən hakimi Ömər xanın gürcü çarı II İraklinin üzərinə hücum etməsinin münasib görüldüyü bildirilirdi. Əslində isə 1781-1791-ci illərdə Rusiya-Osmanlı müharibəsində xanlıqların Osmanlı dövlətinə bilavasitə hərbi yardım etməsi haqqında məlumat yoxdur. Göründüyü kimi, sənədlər sübut edir ki, həqiqətən də 1787-1791-ci illər müharibəsi zamanı xanlıqlar Osmanlı ilə birgə çıxış etmək istəyiblər. Lakin bu, baş tutmasa da, müharibə illərində də əlaqələr davam edib. 1788-ci ildə Bəyazid mütəsərrifi İshaq paşa mərkəzə yazdığı məktubunda Azərbaycan xanlıqlarının Osmanlı dövlətinə meyil etdiyini bildirirdi.

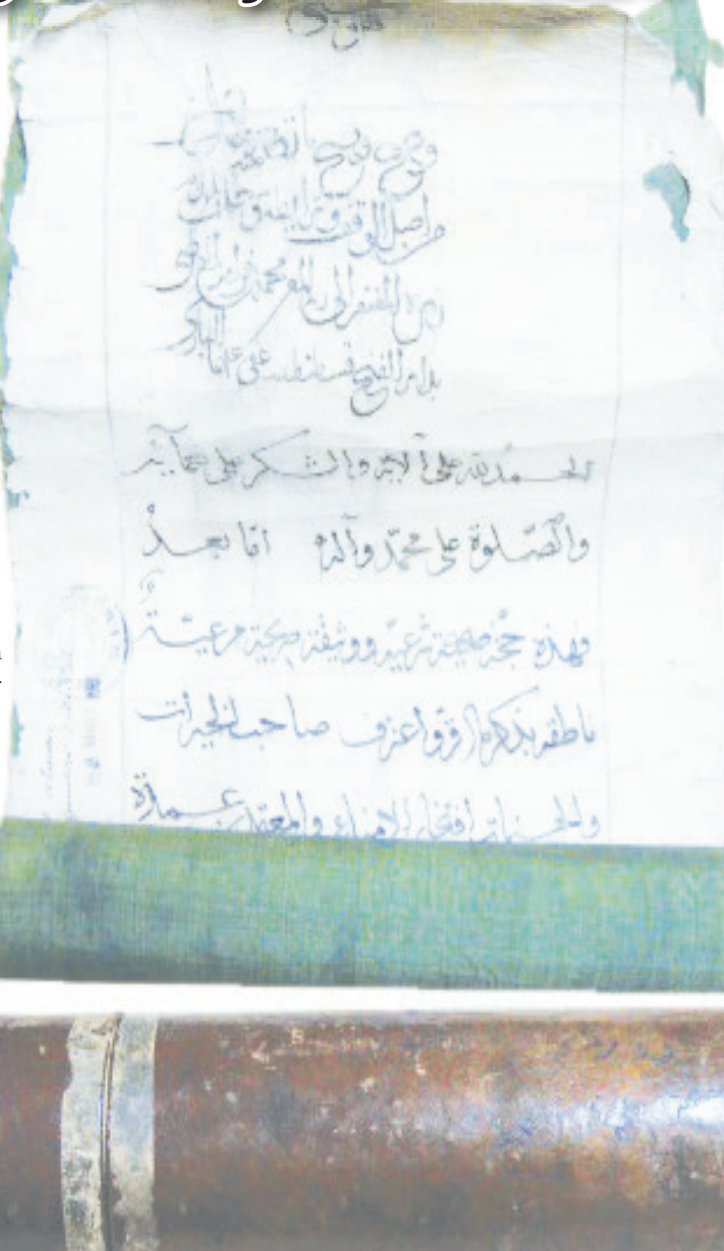
Davamı gələn sayımızda

Xəyalə SÜLEYMANOVA

XVIII əsrin ikinci yarısında Qarabağ xanlığının Osmanlı İmperiyası ilə yazışmaları

Osmanlı dövlətinə meyl etməsi, xanlıqların bu istila qarşısında davam gətirməsi üçün sərhədəki Osmanlı paşalarına onlara yardım etməsi əmrinin verildiyi və s. məsələlərə dair məlumatlar əksini tapıb. Hətta 1784-cü ilə aid digər bir sənəddə isə Rusiya və gürcü çarının təcavüzünə qarşı Dağıstan, Şirvan, Gəncə və Qarabağ xanlarının bir ittifaqda birləşdirilməsi haqqında məlumat verilib.

Həmin ilə aid olan, Azərbaycan xanları və Dağıstan hakimləri tərəfindən Çıldır valisi Süleyman paşaya göndərilmiş məktublarda Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın II İrakliyə qarşı müharibədə iştirak edəcəyinə və iştiraka hazır olduğuna dair iki məktub da yer almaqdadır. II İrakli Rusiyanın himayəsinə arxalanaraq çox güclənmişdi. Bu məsələ Qarabağ xanını narahat edirdi.

Sənədlərdən görünür ki, artıq II İraklinin işğalçı meyilləri İran şahı olmaq qədər böyük idi. Belə ki, 1786-cı ilin iyun ayında Osmanlı tərəfi yenə də bir sıra xanlara, o cümlədən İbrahimxəlil xana məktub göndərərək bildirir ki, II İrakli əvvəllər Osmanlı dövlətinə tabe ikən indi artıq İran şahı olmaq iddiası ilə müxtəlif hiylələrə əl atır. Əgər II İrakli və digər düşmənlər sərhədlərimizə hücum edərlərsə, Ərzurum sərsərgəri və Çıldır valisi ilə əlaqə saxlayaraq birgə mübarizə aparılısın.

Zərdüşt ŞƏFİ (1986-2012)

1986-cı ildə (özümdən aslı olmayan səbəblərlə) doğulmuşam. Nə vaxt öləcəyim hələ dəqiq məlum deyil. Bir dəqiq bildiyim var: yolum uzundu, yüküm ağırdı! Dünyaya gələrkən heç kimlə heç bir şərtlə müqavilə bağlamamışam. Yeganə bağlılığım YARADANladır - bir tək onu tanıyıram bu dünyada qalan hər kəs və nəsnə

şərtidi. Hər yaşdan dostlarım çoxdu. Hər birinin özünə görə hörməti var. Onlar varlığımın bənzərsiz şahidləridi. Mən də onların şahidlərindən biriyəm. Ən pis xüsusiyyətim ən yaxşı xüsusiyyətimlə bağlıdır: pisliyi də yaxşılıq kimi qətiyyənlə unutmuram!

Tələsgən

Özümdən çıxmışam,
mən yoxam daha,
ruhumun həmdəmi,
üfüq xəttimsən -
mən sənə gəlirəm, özümdən keçib!

Sənə çatmaq çətin
ələ keçməzsən,
neyləsəm -
əlimdə bir boşluq qalar!

Uzanar, qıvrılar, yollar dolanar,
zaman susar qumda ayaq səmindən,
ancaq bu bədəni tanıyan bilər -
neyləsəm, qan iyi gələr nəfsimdən,
ağlayar içimdə ələcsiz ruhum -
neyləsə, üzümdə bir şeytan gülər...

Yalnızlıq olarsa əzab çəkdiyim
oxuyar dodaqlar səssiz duasın-
la ilahə illəllah- deyə bitər təkliyim...

Əlini uzat,
bu ağ kağıza
barmaqlarımdan axacaq sətir-sətir sözlər...
Sən heç şeir yazdınmı?

Gözlərin susur,
kırpiklərinə tökülmiş
alın yazının qalıqları
danışacaq indi-
Sən heç qar olub yağıdınmı?

Uzaqda üfüq xəttində
qıpqırmızı bir od parçası var,
neçə min ildə yanır-
kimi sevir
heç kim bilmir,
bilməyəcək...

Sən heç şair sevdinmi?

Susub,
içimdəki Günəş də susub,
susur gözümdəki ümidin səsi..

Bir günəş axşamı,
günəş sabahı
tutub silkələsəm bu məmləkəti-
qar yağar səmadan,
qar çıxar yerdən,
hər tərəf qar kimi ağın yurdudu...

Mənə qar nə lazım,
Ağı sevmirəm.
Mənə qarantlıq bir quşu gərəkdi...

Mən qara torpaqlar,
qara mayələr,
qara sevdələrim yurdundan gəldim,
Mən qara-adamam,
Mən qara adam.

Varlığında sən adında boşluq var.
Yollarımda sevdə adlı daşlıq var.
Bu kitabda bircə sətir başlıq var.

- Mən bilirəm, bəs sən necə?
- De bilim.
- Mən sevirəm, sən sevmirdin, sevgilim...

Sən Günəşi görməmişən-
Səni görən görüb onu..
Göyü qübbə bilməmişən-
Səni sevon hərüb onu..

Nə qədər isinsəm məhəbbətinə, o qədər əriyib yoxa çıxaram...

Bir uzaq meşədə unudun məni,
saxtadan ağarsın-əlim,
ayağım,
Bir az da qar sürtüm dodaqlarıma-
Olum qar-adam...

Sən bir yaz günəşi başımın üstə,
mənsə dağ başına sığınmış qaram...
Nə qədər isinsəm məhəbbətində,
o qədər əriyib yoxa çıxaram..

Sonra dağ selisən, mənsə körpüyəm -
hücum çəkəcəksən dayaqlarıma...
Sən ki, bu körpüdən keçməyəcəksən,
özüm yıxılacam ayaqlarıma...

Belə qucaqlaşdıq, biz iki düşmən:
nifrət və məhəbbət, barış və savaş..
Sən Günəşə döndün buxarlanaraq,
mən torpaq oluram, bax, yavaş-yavaş..

Altımız daş, üstümüz daş-
biz torpaq olacağıq bir gün...
Dünya barverməz bir ağac-
biz yarpaq olacağıq bir gün...

Sağımız yox, solumuz yox,
darımız yox, bolumuz yox,
əlümüz yox, qolumuz yox-
ölümün gözümdə girən
barmaq olacağıq bir gün...

Hamı kimi gəzir, kimi,
Hamı gəzir dəli kimi..
Kəfən qarmaq yemi kimi-
aynimizə geyinərək,
bir qara quyu dibində
biz qarmaq olacağıq bir gün...

Səndən sonra həyat elə ömürdü,
yanıb-yanıb, közü sönmüş kömürdü.
Səndən sonra ürək daşdı, dəmirdi.
İsti-isti döy dəmiri, dəmirçim.
Damar-damar filizləndi içim.

Yum gözünü, çıx bir parka, bir otur.
Düşün-daşın, şəkilmə bax, xəyal qur.
ömür gedir- itib gedir işiq, nur.
Sən söniürsən, mən söniürəm, gün batır.
Arzu yoxdu, ümid ölüb, bəxt yatır.

Sən heç zaman gülməmişən
Həsrətini çəkənlər var..
Sən sevgini bilməmişən-
Şah belini bükənlər var..

..Sən heç zülüm çəkməmişən -
Gözündə yaş görənlər var.
Sən bilmirsən ölüm nədi -
Sənsizlikdən ölənlər var.
Sənsizlikdə ölənlər var.
Sənsizlər var.
Var.

Su olub axmasa içinə sənin-
bu kəndin havası, suyu, torpağı,
Dəsmal yelləməyə köçünə sənin,
Payız küləyindən solmuş yarpağı-
o kənd sənin deyil,
unut o kəndi!

Baxmasa dalınca məzar daşları,
Baxıb soyuq-soyuq dayanmasalar...
O kəndin qızları sən gedən sabah,
Bir qəflət yuxudan oyanmasalar -
O kənd sənin deyil,
unut o kəndi...

Unut o küçəni, unut o yolu,
arxanca buludlar su atmasalar...
Qonşunun itləri ayaq səsinə
bütün yatanları oyatmasalar,
o kənd sənin deyil,
unut o kəndi...

Nə o ev sənindi,
nə o yol sənin...
Xəbərin yoxdu ki,
kəndsiz qalmısən..
İçini apararıq bir sel önündə,
dayaqsız, körpüsüz,
bəndsiz qalmısən-
o kənd sənin deyil,
unut o kəndi...

Gəl səninlə uzun gedək bu yolu
İçimizdə ölçülərin yarışı
Üzümüzdə gülümsəyən məhəbbət
Gəl səninlə uzun gedək bu yolu
Yol qırağı alma üzüm bağları
Yol qırağı içimizdən də xələt

Bir az uşaq, bir az qoca, bir az quş,
Bir az oyna, bir az ağla, bir az uç,
Gəl səninlə uzun gedək bu yolu
Külək gördün qollarını geniş aç...

Şirin yuxu deyildi bu...
Niyə yatdın,
Kimi gördün?
Bir böyük insan dənizi,
Orda batan gəmi gördün...

Əllərimin sənə həsrət qabarı.
Elə bilmə bu sevgilin darıxmır.
Zaman qiymir mənə bu qış baharı.
Zaman tutub əllərimi buraxmır.

Düşüblər izimə məni gəzirlər,
İzimdə sən varsan,
xəbərləri yox...
Vəsiyyətlər yazmışam, hey oxuyurlar,
Sözümdə sən varsan,
xəbərləri yox...

Çalxalandı durulmadı,
Bulanıq insan dənizi...
Çarpışmaqdan yorulmadı -
Batdı insanlıq gəmi...

Ölüm durub gözümdə,
rahat yarışa bilmirik...
Torpaq dəyib dizimizə-
göyə qarışa bilmirik...

İkicə nəfər olmuşuq
və cənnətdən qovulmuşuq...
Allah bağışlayıb bizi,
Bizə barışa bilmirik...

Böyümüşük boy atmışuq,
Böyük dünya yaratmışuq,
Bu qədər qalxıb, ucalıb
bircə suala çatmışuq:
Ondan soruşa bilmirik...

Göstər - gözündəki o nə yağışdı.
Saxla - üzündəki bu nə küləkdi.
Möhkəm tut əlində o ümidi də,
silkələ zamanın vaxtsiz qızını-
Sevdaymış adı.

Bu aprel sabahı gözünü açma,
unut keçənləri, gələnləri say,
bircə gözəl belə gözündən qaçmaz-
bilmirsən, bu hissən adı nədi ki?
Bilməsən yaxşıdı,
Sevdaymış adı.

Evinin yerini unudub bahar.
Bu bahar səninmi sinəndən gəlir?
Pis gözlər çıxardan uzun nizə tək
Sinən bu dünyanın bağrını dəlir-
Sus, ey bu dünyanın sinəsi qadın-
Sevdaymış adın.

Yuxu tutub gözlərimin yaşını.
Yuxu tutub səni sevon gözümü.
Gücüm çatmır qaldırım eşq daşını.
Əlim çatmır Aydan asım özümü.

Bağışladım məni atıb gedəni.
Alışdım ayrılığın çıxışını.
Mən sevmədim məni məftun edəni.
Qabaqladım məni üzən baxışını.

Deyirlər, unudub, boş imiş vədi...
Bu da vəfasızmış, sevgisi yalan...
Deyirlər çörəyi dizi üstədi,
Dizimdə sən varsan, xəbərləri yox...

Məni Tanrılar da qarğayıb nədi?
Dualar getdiyi ünvanə çatmaz,
Deyirlər, nə desək, gözü üstədi,
Gözümdə sən varsan, xəbərləri yox...

Yoxdu xəbərləri, onlar bilmirlər,
Kor olub gözləri, onlar bilmirlər...
300 il yaşayıb, yənə ölmürlər,
Cüzi ömrüm vardı, onu yaşadım,
Cüzimdə sən vardın, xəbərləri yox...

Şairin ölümü

Kim unudub məni yol ayrıcında-
gəlsin qucaqlasın,
gəlsin aparsın...

Bu ömrü yolundan çıxarar qəza-
gəlsin qabaqlasın,
gəlsin saxlasın...

Mən ölümə gedən adamam, adam-
yadlara doğmayam,
doğmaya yadam...

Bir göyərçin gəlib, əlimə qonub
Əlimdə bir yuva salıb göyərçin,
Uçub getməyəcək, mənim olacaq,
Sevinib, əlimdə qalib göyərçin,

yellədə bilməmə əlimi daha-
əllərim göyərçin yuvalarında-
qatarlar aparsa əzizlərimi...

Üzündə əl izim qalıbsa, gülünar,
məndə əl qalmayıb,
sil izlərimi...

Bağışla ömrümü,
uzun gecədi-
Bir say ulduzları, bax gör neçədi?
Bildir Günəşimə, səs sal Ayıma,
Bir gecə qısqanıb məni dənizə
ölüm at ömrümə-
zəhər çayına...
Mən o gün biləcəm-
O gəlib bizə...
Mən o gün dönəcəm düz kəndimizə...

Bu günlərdə tanınmış yazıçı və tərcüməçi Əlibala Hacızadənin anadan olmasının 80 illiyi tamam olur.

Ədibin Azərbaycan ədəbiyyatına gətirdiyi yeni mövzulardan biri elmi mühitin təsviridir. O, "Təyyarə kölgəsi", "Vəfalım mənim" romanları ilə elm adamlarının həyatının gizli qatlarını geniş oxucu kütləsinə çatdırıb.

Onun Əfqanıstan trilogiyası isə həmin ölkədə baş verən mürəkkəb ictimai proseslərə özünəməxsus bir baxışı əks etdirirdi. Əlibala Hacızadə, həmçinin bir sıra orta əsr mənbələrinin mətnlərini orijinaldan dilimizə tərcümə edib.

Yazıcının nəsr yaradıcılığı ilə yanaşı tərcümələri də bütöv bir nəslin yaddaşında yer alıb. Ə.Hacızadənin xatirəsini ehtiramla yad edərək, dilimizə çevirdiyi bir hekayəni oxucularımıza təqdim edirik.

Axi onun da əlləri haçansa xınalı olmuşdu, ancaq əri bircə dəfə də əllərini öpməmişdi, bircə dəfə də o əlləri dodaqlarına yaxınlaşdırmamışdı, gözlərinə toxundurmamışdı. O, işdən yorğun-arğın qayıdırdı, tələsik yeməyini yeyirdi, yatağına uzanırdı. Bəzən Malan gecə yarısınıcaq gözlərini yummazdı, oğul arzularını və yalnız ulduzlar sönlüb batanda yuxuya gedərdi.

Götürəndə qeyri-iradi olaraq onların biləklərinə taxdı - altısını birinə, altısını digərinə. Qolbaqlar parıldayırdı və sakit, ahəngdar tərzdə cingildəyirdilər.

Çiyində təzə ipək şal, biləklərində qırmızı qolbaqlar olan Malan ay işığı çilənmiş həyatə çıxdı. Bütün vücudu titrəyirdi. Və birdən darvaza döyüldü. Bu, o idi, astadan, tərəddüdlə, tələsik halda, darvazanı taqıldadırdı. O, vəd elədiyi kimi gəlmişdi. "Ayın başında, gecə mən sənin qarını döyəcəyəm. İstəsən açarsan, istəməzsən açmazsan. Sənin qarını döymək: mənim ixtiyarım çatan yeganə şey budur" - yazmışdı. Və indi... tuk-tuk, tuk... Yumşaq, aram, şirin, məhəbbətlə döyülürdü qarı. Bu, şübhəsiz o idi.

Birdən qatı qara bulud göyün üzünü tutdu. Qaranlıq yer üzünü bürüdü - elə bil parlaq şölə saçıb yanan cırağı kimsə... qəfildən söndürdü. Və bu zaman, qaranlıq içində Malanın addım səsləri eşidildi. Zülmət, soyuq... o, titrək əlilə açarı burdu və... onun intizar, titrək qolları arasına düşdü. Dodaqları dodaqlarını tapdı. Qarşısı uzun müddət alınmış sel, bax beləcə birdən bəndə həmlə edir və onu yuyub aparır.

Malan kəndin kənarına, çölə, nəhəng, qollu-budaqlı banan ağacının altına necə gəldiyini, orada onunla nə qədər qaldığını xatırlaya bilmədi. Yəqin sala bilmirdi ki, torpağın üstünə necə uzandı, ikilikdə çoxmu qaldılar? Yalnız dan yeri ağaranda gözlərini açdı. Onun qolları arasından sıvrilib çıxdı, qalxdı, üzünü şalla örtüb evə tələsdi.

Evdə Malan qolbaqları çıxartdı, Minninin yastığının üstünə, əvvəlki yerinə qoydu, qızının ipək şalını başından açdı, özünün köhnə şalını çiyinə salıb yatağına uzandı. O, elə şirin bir yuxuya getdi ki, sanki bütün ömrü boyu dincəlməmişdi, yalnız indi istirahətə imkan tapmışdı. Bir də günorta ayıldı.

Ah, anacan, sən bu gün lap cavan qız kimi, yaxud quş kimi necə də şirin yatmısan.

Minni çoxdan oyanmışdı, döşəməni yumuş, buxarını qalamışdı. İndi yuyunub daraqlanandan sonra məbədgaha getməyə hazırlaşdı.

Minni getdi, Malan isə... evin astanasında oturdu. Müləyim şərq küləyi əsirdi. İsti hava cərəyanı torpaq üzərində sürünürdü. Ətrafda sakitlik idi. Malanın gözləri gah şirincə mürgü vurur, gah da açılırdı.

Ey, Malan! Sənin yolunu azmış qızın hanı? - Kiminsə sözləri onu silkelədi. O, səksəndi.

Ax, həyasız! Dörd gündən sonra toydur, qız isə... gəzir!

Bu qışqıran qonşu qadın Laco idi. - Mənim qızıma nə olub ki? Mənim qızım təmizdir, - deyər Malan onun qarşısına çıxıb kəskin cavab verdi.

- Yaman da təmizdir. Bütün gecəni yava qadın kimi çöldə tirlənmişdi.

Malan sarsıldı. Damarlarında qanı da dondu. Küt baxışlarla qonşu qadına baxırdı, o isə deyirdi:

- Bu axşam olub, hamı yatmışdı, mənim nədənsə yuxum ərsə çəkilməmişdi. Darvaza ağzına çıxdım, birdən gördüm ki, onlar astanada dayanıblar, qucaqlaşdı, sonra evdən getdilər. Bütün gecəni sənin evinin qarısı taybatay açıq idi, onlar isə bağçada mazaqlaşdırdılar. Zəmanəyə bax, biz, o vaxtlar üzümüzü açmağa da qorxurdun!

Laco ağladı. Malan sanki qıç olmuşdu. Laco isə içini çəkə-çəkə getdi. O, gözdən itən kimi kəndxuda Cumanın səsi eşidildi.

- Ey Malan, qulaq as!

- Nə olub, Cuman?

Malan xəbər aldı və öz səsinə tanınmadı; xırıltılı səsi sanki quyunun dibindən gəlirdi.

- Sən bilirsənmi ötən gecə nə olub? Sənin qızın Minni səcəb qızıdır. Gecə, banan ağacı altında kiminləsə eşqbazlıq eləyirdi. İki dəfə on addımlıqlarından keçib getdim, başları bərk qarışıq idi, elə öpüşürdülər ki, ətrafda heç nəyi görmürdülər. Əvvəl banan ağacının ağzında dayanmışdılar, sonra bağçada gözdən itdilər. Mən bütün gecəni sənin evini güddüm. Bilirəm axı, dörd gündən sonra toydu, ev ayın-oyunla doludu, qapılar isə açıqdı. Ah, müsibətdi, müsibətdi. Mən onu lap uşaq vaxtından tanıyıram. O, mənim qızım olsaydı, başını üzərdim.

Malanın sanki dili lal olmuşdu. Bəzəlməmiş gözlərilə kirpik belə qırpmadan köks ötürə-ötürə, başını bulaya-bulaya, ağır-ağır darvazadan çıxan kəndxuda Cumanın dalınca baxırdı. Cuman gedən kimi mülkədar Ranta həyatə girdi.

- Hanı sənin qızın? - qışqırdı, - hanı o pozğun? Sən bir fikir ver, mənim bağçama gəlib yaramaz!

Qonşular axışib həyatə töküldü. - Mən hər şeyi gözlərimlə görmüşəm, o, mənim bağçamdan çıxdı, şala bürünmüşdü. Əvvəlcə ağlıma pis heç nə gəlmədi, sonra isə görürəm, o da gəlir...

- Niyə yalan danışırsan, əmi? - Minninin səsi havanı qırmanc kimi yarıdı. O, camaatın arxasında dayanmışdı, hər şeyi eşidirdi.

- Mən yalan deyirəm, ləçər? Bəs bu sınımış qolbaq kimindi - mən onu öz bağçamdan tapmışam. - O, qolbağın qırıqlarını Minniyə sarı uzatdı.

Minni öz qolbaqlarını saydı. On bir dənə idi. O, sanki daşa döndü. Gözləri qaranlıq gətirdi.

Bu zaman hamı yerbəyerdən diləndi ki, dünən Minninin qolunda on iki qolbaq görüblər və hamısı da qırmızı idi. Həyatdə adam getdikcə çoxalırdı. Malanın qohumları gəldi. Minninin gələcək qayınatası da təşrif gətirib əlindəki cer-cehizi yerə qoydu. Həyəcanlanmış camaat işin nə ilə nəticələncəyini gözləyirdi.

Birdən quyudan səs gəldi. Hamı qanrılıb geri baxdı. Minni camaatın arasında yox idi. O məhraban, gül-lərüz, kimsəyə güldən ağır bir söz deməyən qız yox idi. Hamı quyuya tərəf cumdu. Həyat boşaldı.

Eyvanda isə... Malan heysiz, hərəkətsiz oturub qalmışdı.

Kölgələr torpağın üstündə çəpinə uzanırdı, şər qarışırdı. Malanı qorxulu bir həyəcan bürüdü: "Bu gün o, hökmən gəlməlidir!" - deyər düşündü. Və o, neçə il bundan qabaqki aydınlıq bir gecəni xatırladı: onda onlar manço ağacı altında dayanmışdılar, onun şalı çiyindən sürüşüb düşdü, o isə götürüb onu Malanın çiyinə atdı. Həmin şal bax, indi də onun çiyindədi. Malan ah çəkdi.

Mini isə küçəyə gəlirdi - qəddi-qamətli, ucaboylu, əsmər bənizli... Başına şal örtmüşdü, baxışlarını aşağı endirmişdi. Minni məbədgahdan qayıdırdı, görünür, orada Allaha ibadət edirmiş ki, ürəyinin mətləbini versin, hamıya, hamıya xoşbəxtlik bəxş eləsin. Malan düşüncələrinə gülümsündü - o, özünə buna bənzər nə arzu edə bilərdi ki? Minni soruşdu:

- Məgər atam indiyəcən gəlməyib?

- Mən bu gün onu heç gözləmirəm də. Yaxşı olar ki, sabah qayıda. İş çoxdu, toy üçün hər şeyi almaq lazımdı - deyər Malan cavab verdi.

Minni anasına yanaşdı, çiyindən köhnə şalı götürdü, öz çiyinə saldı, özünün isə ipək, qızıl zolaqlı şalını anasının çiyinə atdı ki, sobanın qırağında bulanmasın.

Ah, bu şal necə də gözəl idi!

Axşam düşdü. Ay çıxdı. Malan tək-tənha evvanda oturmuşdu. Mətbəxdən əl dəyirmanının xırıltısı eşidilirdi. Minni un üydürdü. "Bax mən də - bu əl dəyirmanının daşı kimi bütün həyatım boyu fırlanıram!" - Malan düşündü. Bu gün ona nə olmuşdu? Sanki hansı bir məstədicə axın onu harasa aparır. Görünür, bu əfsunkar ay hər şeydə günahkardı! Bir neçə gündən sonra burda, bax bu həyatdə mahnı oxuyacaqlar, ovucların içində və dabanlarına xana qoyacaqlar, qızı gəlin olacaq. Minni geyindirəcəklər, qiymətli daş-qaşlarla bəzəyəcəklər. Sonra isə... adaxlı at belində gələcək və onu kəcavəyə mindirəcək, özüylə... öz evinə aparacaq. Minnin ovuclarını, o qırmızı xına silinib gedənəcən öpəcək, öpəcək...

Toydan iki il sonra Malanın Minni dünyaya gəldi - bapbalaca, eynən Malanın gözləri kimi iri, qara gözləri olan qız doğuldu. Malan hədsiz dərəcədə xoşbəxt idi, ona elə gəlirdi ki, qızının simasında yenidən dünyaya gəlib, indi isə bir də ona görə xoşbəxt ki, ürəyinin arzusu yerinə yetirdi. Onun dodaqları anlaşılmaz bir təsnəlikdən qurumuşdu.

Mətbəxdə işini qurtaran Minni qarını ördü və dincəlmək üçün uzandı. Necə də gözəl gecə idi! Onların boş həyatinə sanki ay qonaq gəlmişdi. Hava təmiz idi, ancaq soyuq deyildi. "Mən burda niyə oturmuşam?" - Malan düşündü. "Nəyi gözləyirəm? Minni evdə yatıb. Ah, nə üçün Minninin atası elə günün bu gün şəhərə getməli idi?" Malan qızının bəzəkli şalını başına atdı. Ay işığında şalın qızılı zolaqları parıldayırdı, sanki göylərin ulduzları Malanın saçlarında ilişib qalmışdı, kirpiklərində, yanaqlarında, çiyinlərində sayrırdılar. Lap yaxında Manço ağacında hansı bir quşsa oxumağa başladı: - Ux, ux... Bax beləcə, bütün gecəni kimisə səsləyəcək... Bütün bu aydınlıq gecəni... bütün ömür boyu...

Amma... gəlməli olan adam gəlmədi. Bu gün ona nə olmuşdu? Bəlkə bütün bunların səbəbi təklidki? Axi o, tək deyil Minni, onun qızı evdə yatıb. O qız ki, bir həftədən sonra ərə verəcəklər və o, qayınatasının evinə gedəcək. Və Malan... tək qalacaq. Bu böyük həyatdə tək-tənha... O, səksəndi. Minni niyə gedir? O, kəndxudan gəlini olacaq, onun ailəsi olacaq... O isə... Malan isə... tamam yalqız qalacaq. Minninin atası iş-güc adamıdır, onun həmişə nə isə... bir işi var, hətta arvadı ilə də danışmağa, görünür, nə vaxtı var, nə də həvəsi... Malan evə girdi. Minni bərk yatmışdı. Dünən şüşədən düzəldilmiş bəzak şeyləri satan kişidən aldığı qırmızı qabları yastığının yanında qoymuşdu. Yerə düşüb sınımasınlar deyər Malan onları rəfə qoymaq qərarına gəldi.

Karter Sinqx DUQQAL (Pakistan)

Heç kəs deməzdi ki, Malan və Minni - ana-baladı. Baxırsan lap cüt bacıya oxşayırlar; ancaq Minni anasından azca hüdüdü.

"Ah sənin qızın necə də qəşəngdi, Malan, necə də gözəldi!" - qonşu qadınlar belə deyirdilər.

Minni, doğrudan da, qız deyildi, qızıl parçası idi. Həm məhraban, həm də başaşağı qız idi! Malan ona baxırdı, ürəyi əsim-əsim əsirdi - axı haçansa o da belə gənc və qəşəng idi. Öz aramızdı, o, indi də elə qoca deyil. Elə indinin özündə də Yer üzündə bir adam yaşayır ki, onun xatirinə enli Çxenab çayının sularını üzüb keçməyə, əfsanəvi Fərhad kimi qayaları çapıb su çəkməyə hazırdı. Malanın xatırladığı bu adam kimdi? Bu, onların kəndinə mirvari satmağa gələn tacir deyilmi? Hə, odur. Bəs Malanın kirpiklərində niyə yaş gilələndi? Yox, ona ağlamaq günahdı. Onun qızı artıq böyüyüb! Həmişə bir yerdə yaşayıblar, ancaq indi qızı gedir. Bir həftədən sonra onun Minniyə ərinin evində yaşayacağı... Yox, yox, yox.

Malan fikrə getdi. Hər dəfə o mirvari satan kişi onların kəndinə gələndə və evlərinin qarısını döyəndə, Malan qarını onun üzünə bağlayardı. Elə bir adamın ki, həmişə onun haqqında düşündü, Malansız özünü xoşbəxt hiss eləyə bilmirdi. Malan isə bütün bu illər ərzində nəyinsə intizarı ilə çırpınırdı, tez-tez ağlamış, özünü üzmüşdü. Bütün bu illəri...

(novella)

Ay və quyuyu

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq. Amma bu heç də o anlama gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyüklər zövq almayacaq. Mütləq alacaqlar, çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişəcəvan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib.

Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir, çünki dünənə kimi qarşımızda bir sirr olaraq qalan çox mətləblər artıq çözülmüşdür, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiyimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq.

Səhifəmizi müntəzəm izləsəniz, minlərlə mürəkkəb sualın sadə cavabını tapacaqsınız. Bu mətləblərin əksəriyyəti ilə orta məktəbdə rastlaşmışıq, amma təəssüf ki, dərslərimizin, nədənsə həmişə qəliz olan elmi dili ucubandan çox şey əxz edə bilməmişik.

Biz heç də o iddiada deyilik ki, "Hər suala bir cavab" rubrikamızı izləyə-izləyə savadlanacaq, alim olacaqsınız. Məqsəd uşaqlarımızın dünyagörüşünü genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

İlqar ƏLFİ

Ulduzlar necə yaranıb?

Elmi nöqtəyi-nəzərdən biz Kainatın necə yarandığı barədə sualın cavabını bilmirik. Bu barədə çoxlu elmi nəzəriyyə var, amma dəqiq cavab hələ də yoxdur. Hər necə olsa, biz ulduzların həyatını izah etməyə çalışarkən, bu nəzəriyyələri araşdırmağa məcbur olururuq.

Ulduz öz işığı olan səma cismidir. Bildiyiniz kimi, planetlərin öz işığı olmur, gördüyümüz yalnız başqa mənbədən düşərək onda əks olunan işıqdır. Planetlərdən yayılan işıq müntəzəm olur, ulduzlar isə sayrışırlar. Bu sayrışma Yerlə ulduzlar arasındakı havanın titrəməsindənədir. Qeyri-sabit hava ulduzdan düşən işıq şüasını yayındırır və adama elə gəlir ki, ulduz titrəyir.

Ulduzlar özlərinin ölçüsü, sıxlığı və temperaturu baxımından çox fərqlidirlər. Bir tərəfdən biz "qırmızı supernəhəng" adlandırılan, bizim Günəşdən də çox-çox böyük ulduzlar görürük. Digər tərəfdən "bəyaz cırtıdan" adlanan, bəziləri təxminən elə bizim planet boyda olan ulduzlar da var. Supernəhənglərin sıxlığı bizim nəfəs aldığımız havadan 1000 dəfə azdır. Bəyaz cırtıdanlar onlardan yüz min dəfə sıx olur.

Nəzəriyyələrdən birində deyilir ki, ulduz öz həyatı boyu bu fazalardan hər ikisindən keçir. Bu nəzəriyyəyə əsasən, ulduzlar kosmik toz buludlarından yaranıb. Bulud sıxılır, çünki tərkibində olan hissəciklər bir-birini cəzb edir. Tədricən bu substansiya qazabənzer olur, işıqlanmağa başlanır və qırmızı supernəhəng əmələ gətirir.

Lakin sıxılma bundan sonra da davam edərək, ulduz özünün ölçülərinə və temperaturuna əsasən, bizim Günəşin göstəricilərinə yaxınlaşır. O, bu "orta ulduz" vəziyyətində milyardlarla il qalaraq, daim işıq verir. Enerji hidrogenin daha ağır elementlərə çevrilməsi zamanı yaranır.

Hidrogen ehtiyatı demək olar ki, tam tükenəndə, ulduz dağılmağa başlanır. Partlayışlar baş verir və sonda ulduz sıx bəyaz cırtıdana çevrilir. Zaman keçdikcə, bütün enerji tükenəndə ulduz da öz parlaqlığını itirməyə başlayır və sonda sönür.

Atomu kim kəşf edib?

Qədim yunanlar belə hesab edirdilər ki, maddi olan hər şey atomlardan ibarətdir. "Atom" sözünün özü də yunan sözü olaraq, "bölünməz" deməkdir.

Yunanlar fikirləşirdi ki, istənilən şeyi axıra kimi bölə-bölə getsən, sonda yalnız atom qalacaq ki, onu da bölmək mümkün deyil. Bunu yunanların deməsinə baxmayaraq, biz heç də deyə bilmərik ki, atomu məhz onlar kəşf edib. Əvvəla, onların atoma inamı elmi deyildi: o heç bir elmi informasiyaya söykənmir, təsdiqini tapmırdı. Bu sadəcə, varlıq və dünya haqda "fəlsəfi" ideya idi.

Biz bilirik ki, atom elmi tədqiqatlar və nəzəriyyələr əsasında kəşf olunub. Təxminən XIX əsrədək maddənin nədən təşkil olunduğuyla yalnız filosoflar maraqlanırdı! Sonra Con Dalton adlı bir ingilis kimyaçısı və riyaziyyatçısı meydana çıxdı və 1803-cü ildə atom nəzəriyyəsini elmi cəhətdən inkişaf etdirən ilk şəxs oldu.

Dalton böyük səylə təcrübələr aparırdı. O, bir çox qazları çəkir, onların kütləsindəki fərqləri aşkar edirdi. O, anlamışdı ki, həm qazlar, həm də bərk maddələr son dərəcə kiçik hissəciklərdən ibarətdir. Dalton onları "atom" adlandırmışdı. O, özünə bəlli olan elementlərin atomlarının nisbi çəkirlərini hesablamışdı. Müxtəlif elementlərin atomlarının müxtəlif xassələrə və müxtəlif çəkiyə malik olduğunu aydınlaşdıranda, alim atomun elmi cəhətdən həqiqi tədqiqatının əsasını qoymuş oldu.

Təbii ki, atomun nə olduğu və nə kimi rol oynadığının izahı o zamanlar hələ yox idi. Başqa bir ingilis, Ernest Rezerford Dalton-dan təxminən yüz il sonra atom nəzəriyyəsinin Günəş sisteminin təsvirinə bənzər nəzəriyyəsinə əsaslandırdı: müsbət yüklü ağır nüvə mərkəzdə, mənfi yüklü elektronlar isə ətrafdadır.

Hər suala

Bu gün alimlər fikirləşir ki, atom elektronlardan, protonlardan, neytronlardan, pozitronlardan, neytrinolardan, mezonlardan və hiperonlardan ibarətdir. Ümumiyyətlə, atomun tərkibində 20 müxtəlif hissəcik tapılıb. Amma ən qəribəsi budur ki, indiyədək atomun hər şeyi izah edə bilən şərh veriləməyib.

İlk raketlər nə vaxt tətbiq olunub?

Nə vaxtsa sprinklərin işinə fikir vermisinizmi? Sprinkler elə bir qurğudur ki, çəmənlilikləri fırlanaraq, suyu dörd bir tərəfə səpə-səpə sulayır. Əgər fikir vermisinizsə, lap yaxşı. Onda deməli, raketin iş prinsipiylə əməli olaraq də tanışsınız.

Sprinklərin içindən su təzyiqlə bir səmtə püskürür və bu təzyiqli onu əks tərəfə fırlanmağa məcbur edir. Raketdə də sürətlə yanan yanacaq, yaxud partlayıcı maddə öz təzyiqini bir istiqamətə yönəldir və bu raket əks istiqamətdə hərəkətə gətirir.

Biz raket erasında yaşayırıq və bizə elə gəlir ki, onları elə müasirlərimiz kəşf edib. Əslində isə reaktivlik prinsipi lap çoxdan bəllidir. Hələ çinlilər bu prinsiplə 800 il qabaq, öz atəşfəşanlıqlarında istifadə edirdilər! Sonra bu Hindistana və ərəb ölkələrinə də yayıldı. Qərbi Avropada raketlər barədə ilk xatırlatma 1256-cı ilə aiddir.

O ki qaldı raketlərin hərbdə istifadəsinə, ilk dövrlərdə onları bir növ yanan oxlar əvəz edirdi: onları yanğın törətmək üçün evlərə tuşlayırdılar. Sonra hərbcilər və dənizçilər raketlərdən cürbəcür işarələr vermək üçün istifadə etməyə başladılar, amma hələ uzun müddət raketlərdən döyüşdə istifadə etmək kimsənin ağına gəlmirdi.

1802-ci ildə Britaniya ordusunun bir kapitanı Hindistanda ingilis qoşunları üzərinə hücum zamanı raketlərdən istifadə olunduğu haqda oxudu. Bu xəbər onu raketdən kral ordusunda istifadə etməyə həvəsləndirdi. Sınaq o qədər uğurlu oldu ki, tezliklə Avropa ordularının çoxu, habelə Birləşmiş Ştatlar döyüşdə raketlərdən istifadə etməyə başladılar.

Apropada raketlər Leypsiç altındakı, Napoleonun məğlub olduğu məşhur döyüşdə işlənmişdi. Birləşmiş Ştatlarda isə ingilislər raketdən Baltimor limanındakı Mak-Henri qalasının bombardmanı zamanı istifadə etdilər. Məhz ona görə də Birləşmiş Ştatların himnində raketin al işığı haqda misra var.

Lakin XIX əsr ərzində artilleriya getdikcə daha dəqiq, daha güclü olurdu deyə, raketlərə ehtiyac azaldı. Nəticədə az sonra onlar özünün hərbi əhəmiyyətini tam itirmiş oldu. Və vəziyyət düz İkinci Dünya müharibəsinədək, almanların məşhur "FAU" raketini yarananadək beləcə qaldı.

Dinamit necə ixtira olunub?

Bəşər tarixində elə hadisələr olub ki, sonradan insanların həyatında mühüm bir dövrün başlanğıcına çevrilib və belə hadisələrdən biri də, heç şübhəsiz, partladıcı maddələrin kəşfidir. Ənənəvi olaraq, elə hesab edirlər ki, barıtı çinlilər, hələ bizim eradan əvvəl kəşf ediblər. Avropalılar isə ondan yalnız XIV əsrdə istifadə etməyə başlayıblar. Amma bundan sonra Avropa öz nüfuzunu bütün dünyaya yayıb.

Qədim barıt kalium duzunun (selitra), kömür külünün və kükürdün qarışığından ibarət idi. Bu qarışıq az qala XIX əsrin sonunadək ən geniş yayılmış partladıcı maddə idi.

1845-ci ildə alman kimyaçısı Şenbayn pambıq lifini qatı azot və kükürd turşusu ilə qatır, nəticədə pambığa bənzər ağ lifli bir maddə əldə edir ki, bu gün biz həmin maddəni nitrosellüloza, yaxud piroksilin kimi tanıyıırıq. Bu artıq, barıtdan çox, partladıcı maddə idi.

Təxminən onunla eyni zamanda italyalı Askanió Sobrero da qliserin üzərində təcrübələr aparırdı. O qliserini ehtiyatla, damcı-damcı qatı azot və kükürd turşusu üzərinə əlavə edirdi. Nəticədə kiçik miqdarda nitroqliserin əldə etdi ki, o artıq piroksilindən də güclü partladıcı maddə idi.

Bundan 20 il sonra İsveç kimyaçısı Alfred Nobel təsadüfən dinamit aldı. O, çoxlu problem yaradan, istehsal və daşınma zamanı tez-tez partlaya bilən nitroqliserinlə işləyirdi. Nobelin nitroqliserin almaq üçün kifayət qədər təhlükəsiz üsul tapmasına baxmayaraq, bu maddə ilə gözlənilməz hadisələr çox baş verir, davranışda daim diqqətli, ehtiyatlı olmaq lazım gəlirdi.

Bir dəfə Alfred Nobel içində diatomit (vulkanik mənşəli yumşaq süxur) olan qutudan bir neçə badya nitroqliserin çıxarırdı. Birdən görür ki, badyalardan birinin içindəki maye axıb. Nitroqliserinlə diatomitin qarışığından sərt bir maddə əmələ gəlmişdi. Həmin maddənin silkələnməyə, sıxılmaya həssaslığı nitroqliserindən xeyli az idi.

Beləliklə, dinamitin ixtirasına bir təsadüf səbəb oldu!

Termometri kim icad edib?

Hər hansı bir əşyanın, yaxud havanın niyə isti, ya soyuq olmasını özünüzdən soruşmusunuz heç? Siz əgər istiliklə maraqlanırsınızsa, bu məsələ ilə məşğul olan alimlərin çoxdan bəri aydınlaşdırmaq istədiyi bütün sualları təsvirvürünüzə gətirə bilərsiniz. Lakin istilik haqqında elmin ilk sualı budur: onu necə ölçmək olar?

Beləliklə, həyatın özü tələb edirdi ki, termometr adlanan bir cihaz kəşf olunsun. Yeri gəlmişkən "termo" sözünün özü də "istilik" deməkdir, "metr" isə "ölçü" anlamını daşıyır. Beləliklə, termometr "istiliyi (yaxud temperaturu) ölçən" deməkdir.

Termometrin qarşısında qoyulan əsas tələb budur: eyni temperaturda onun həmişə eyni göstəricisi olmalıdır. İtalyan alimi Qaliley 1592-ci ildə (Kolumbun Amerika-nı kəşf etməsindən yüz il qabaq) öz təcrübələrini başlayanda bunu anlamışdı. O, termometrin bir növünü düzəltdi ki, onun adına "hava termoskopu" demək olardı. Cihaz içində hava olan şüşə borudan və içiboş kürədən ibarət idi.

Beləliklə, bu cihaz ilk "termometr" oldu, çünki hərərəti ölçürdü. Amma bir şeyə diqqət yetirin: o faktiki olaraq borudakı havanın sıxılmasını və boşalmasını ölçürdü. Ona görə başa düşmək çətin deyil ki, bu termometr dəqiq deyildi, axı ona atmosfer təzyiqinin dəyişməsinin də müəyyən təsiri olurdu.

Termometrlərin müasir tipi temperaturu ölçmək üçün mayenin genişlənmə-sıxılmasını ölçür. Bu maye, ucunda nazik şüşə boru olan kürənin içinə tökülərək ağız lehimplənir. Temperaturun artması mayeni genişlənməyə məcbur edir, azalması isə, əksinə, sıxır və onun səviyyəsi aşağı düşür. Həmin borunun üzərindəki işarələr isə bizə temperaturu göstərir.

Termometrin bu növü ilk dəfə 1654-cü ildə Toskaniya hersoqu İkinci Ferdinand tərəfindən istifadə olunub.

Elektrik enerjisini kim ixtira edib?

O ki qaldı elektrikə, maraqlıdır ki, adamlar onu minillərdən bəri öyrənirlər, amma biz hələ də onun nə olduğunu dəqiq bilmirik!

Hələ eramızdan əvvəl 600-cü ildə yunanlar bilirdi ki, əgər kəhrəbanı sürtsən, o xırdaca kağız parçalarını özünə çəkə bilər. Bu təcrübəni siz, yəqin, orta məktəbdə, fizika dərslində görmüsünüz.

1672-ci ilədək elektrikin öyrənilməsində elə bir irəliləyiş olmayıb. Həmin il Otto fon Gerrike adlı bir nəfər əlini fırlanan kükürd şarın yaxınlığında tutaraq, daha güclü elektrik əldə etdi. 1729-cu ildə Stefan Qrey aşkar etdi ki, bəzi maddələr, xüsusilə də metallar elektrik keçirir. Bu maddələrə "keçirici" deməyə başladılar. O, həm də bunu aşkar elədi ki, şüşə, kükürd, kəhrəba və mum elektriki keçirmir. Onlara da "izolyator" dedilər.

Növbəti mühüm addım 1733-cü ildə atıldı. Fransız dü-Fey müsbət və mənfi elektrik yükünü kəşf etdi, amma özü səhvən bu fikrə düşdü ki, bunlar elektrikin iki müxtəlif növüdür. Bencamin Franklin elektrikin nə olduğunu izah etməyə cəhd göstərən ilk şəxs olub. Onun fikrincə təbiətdə bütün maddələrdə "elektrik mayesi" olur. Bəzi maddələr arasında sürtünmə zamanı bu maye maddələrdən birindən alınıb digərinə ötürülür.

Lampalar nə vaxt ixtira edilib?

İnsan od əldə etməyi öyrənəndə istini və işığı günəşdən alırdı. Və günəşin işini idarə edə bilmədiyi üçün insanlar soyuq və zülmətlə mübarizədə ondan asılı idi.

Amma insan od əldə etməyi öyrənəndən sonra gördü ki, bəzi materiallar yaxşı, digərləri pis yanır. Və yəqin, ona da fikir verdi ki, piy odun üstünə düşəndə parlaq işıq verir. Zaman keçdikcə insan yanarkən daha çox işıq verən şeyləri məxsusi toplamağa başladı. Müəyyən növ ağacların budaqlarını divardakı yanqlara salırdılar və onlar yavaş-yavaş, uzun müddət yanaraq mağaranın içini işıqlandırır. Şam budaqlarından da məşəl kimi istifadə edirdilər. Heyvan piyini daşlardakı çökəklərə tökür, içinə mamurdan fitil qoyurdular. Bu minvalla yağ çraqları yarandı. Bunun nə vaxt baş verdiyini bilmirik, çünki tarix bu haqda bir söz demir.

Yeni İngiltərədə 1820-ci ilədək çraqlarda donuz piyindən istifadə olunurdu. Balina piyindən də lampalarda istifadə olunan yağ alırdılar. Faktiki olaraq, asan əldə olunan istənilən yağdan işıqlandırmaq məqsədiylə istifadə etmək mümkün idi. Aralıq dənizi sahillərində bu məqsədlə zeytun yağı işlədirdilər. Yaponlar və çinlilər yağ müxtəlif qozalardan çıxarırdılar. Əgər insanlar yerin altında yanan minerallar tapmasaydılar, biz də yəqin ki, pambıq, günəbaxan yağından istifadə edərdik.

1859-cu ildə Amerikada neft tapıldı. Azərbaycanada isə neft əslində orta əsrlərdən çıxarılır, hətta onu karvanlarla çox uzaq ölkələrə göndərirdilər, amma o zamanlar neftdən yanaacaq kimi yox, dərman kimi istifadə olunurdu.

Nefti bağlı qabda qızdıranda ondan rəngsiz maye alırlar ki, onun adını kerosin qoyublar. Bax, lampalarda da kerosindən istifadə etməyə başladılar. Düzdür, ilk dövrlərdə ona "kömür yağı" deyirdilər, çünki neft də çox vaxt elə kömürlə əssosiasiya olunurdu.

Yəqin, sizin evdə də kerosin lampası var. Çoxları bu lampaları hələ də evdə saxlayır, işıqlar söndəndə ondan istifadə edirlər.

İlk mayakı kim inşa edib?

Siz heç nişanları olmayan, adamı yol ayrıclarından, döngələrdən, yaxınlıqdakı şəhərlərdən xəbərdar etməyən şose təsvirvür edirsiniz? Təbii ki, dəniz yollarında da eynən belə xəbərdarlıq nişanlarına ehtiyac olur və mayak da onlardan biridir. Onun işığı dənizçilərə limanın yolunu göstərir, onun köməyi ilə özünüzdən dənizdəki yerinizi təyin edə bilərsiniz, onun işığı gəmiləri sualtı qayalardan, başqa təhlükəli yerlərdən xəbərdar edir.

İlk mayaklar başında alov yanan kiçik qüllələr idi. Görünür, onlar adamlar dənizlərə çıxmağa başlayan zamanlardan, yəni neçə min il qədimlərdən var. Heç kəs ilk mayakın nə vaxt yarandığını dəqiq bilmir. Dəqiq bəlli olanı budur ki, eramızdan əvvəl VII əsrdə artıq çox məşhur bir mayak varmış: Gellespont yaxınlığında Sigeum burnunda uçalan mayak.

Keçmiş zamanların ən məşhur mayakı Misirdə, İskəndəriyyə şəhərindəki mərmər Faros mayakıdır. Onu olduğu adanın şərəfinə adlandırmışdılar. Bu gün onun qiyməti milyonlarla dollar olardı, çünki dünyanın yeddi möcüzəsindən biri seçilmişdi. Bu mayakın başında yanan güclü alov bizim eranın III əsrinə kimi gəmilərə İskəndəriyyənin yolunu nişan verirdi.

Romalılar da neçə-neçə məşhur mayak inşa etmişdilər: məsələn, müasir Fransa ərazisindəki, XVII əsrdə işləyən Buloni mayakı. Onların inşa etdiyi mayaklar müasir qurğulara nisbətən çox balaca, zəif idi. İndi sahil xətti olan hər ölkə öz hökumətinin tərkibində mayakların inşası və istismarı ilə məşğul olan xüsusi komissiyaya malikdir.

Mayakı quruda tikmək mümkün olanda onun quruluşu çox sadə olur, inşası ucuz başa gəlir. Lakin mayakı daim dalğaların hücumuna məruz qalan qayada, yaxud qumsallıqda, dənizin dayazlığında tikirsənsə, ağır mühəndislik problemləri həllini tapmalıdır.

Mayakın qülləsi sət daşdan, məsələn, qranitdən, yaxud başqa daşdan tikilərək, üzünə bilər. Qülləni dəmir-beton konstruksiyadan da ucaltmaq mümkündür. Əsas məsələ onun dayanıqlı olması, uzun müddət qulluq edə bilməsidir.

bir cavab

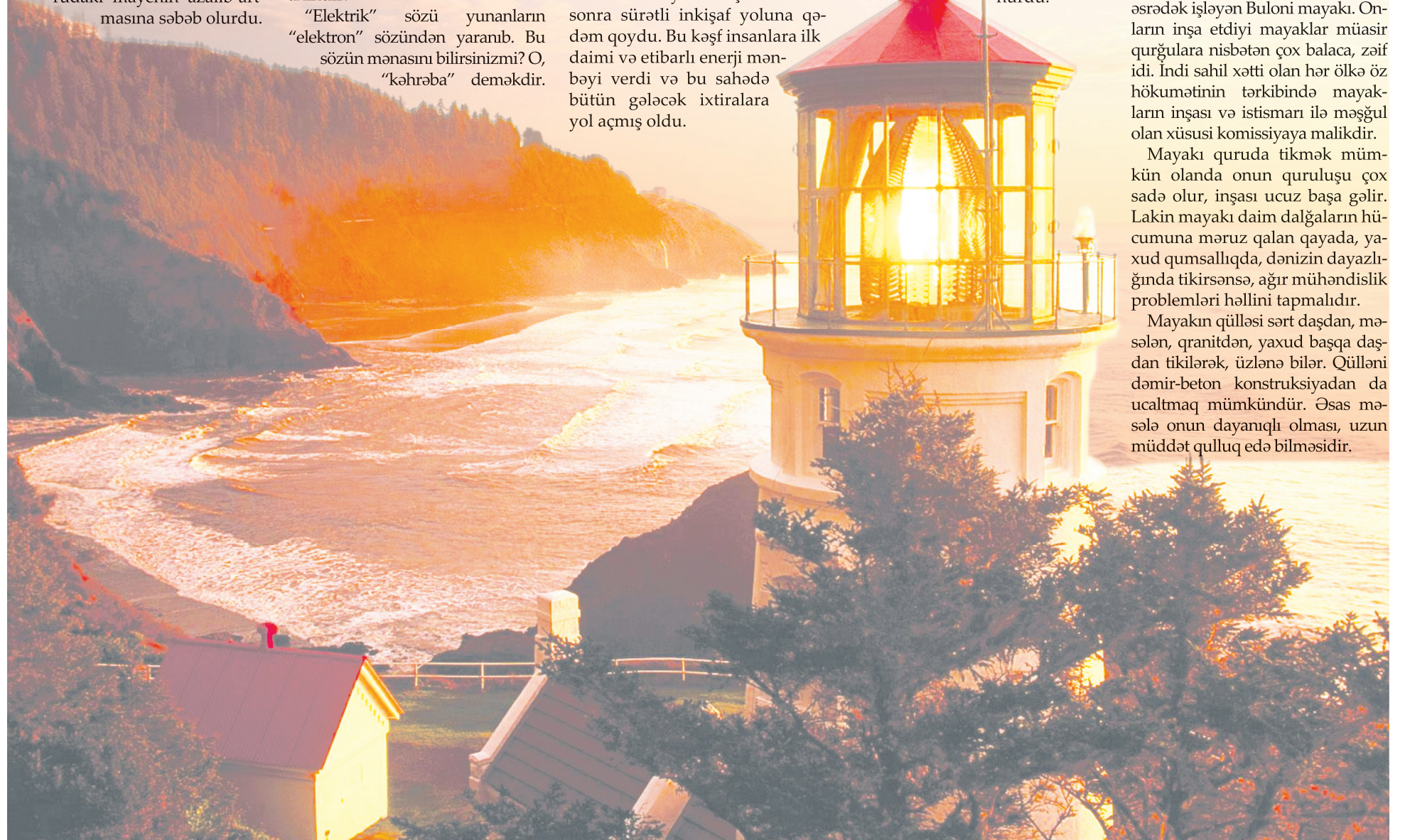
Borunun bir ucunu hər hansı bir mayenin içinə salırdılar. Borudakı hava soyuduqca sıxılır və maye boru ilə qalxaraq boşluğu doldurdu. Temperatur dəyişikliyi borudakı mayenin azalıb-artmasına səbəb olurdu.

Bu gün hesab edirlər ki, elektrik xırdaca yüklü hissəciklərdir. Bu nəzəriyyəyə əsasən, elektrik elektron, yaxud digər yüklənmiş hissəciklərdən ibarət hərəkətli axındır.

"Elektrik" sözü yunanların "elektron" sözündən yaranıb. Bu sözün mənasını bilirsinizmi? O, "kəhrəba" deməkdir.

Bu gün isə biz deyərdik ki, həmin bu maye mənfi yüklü elektronlardan ibarətdir.

Elektrik haqqında elm 1800-cü ildən etibarən, yəni Alessandro Volta batareyanı kəşf edəndən sonra sürətli inkişaf yoluna qədəm qoydu. Bu kəşf insanlara ilk daimi və etibarlı enerji mənbəyi verdi və bu sahədə bütün gələcək ixtiralaraya yol açmış oldu.

○ **"Biri var idi, biri yox idi, kiçik bir çobanyastığı çiçəyi vardı. Günəşin zərrələri onun ləçəklərini oxşayırdı. Çiçək günbəgün deyil, saatbasaat böyüyürdü. Günlərin birində bizim çobanyastığı ləçəklərini tamam açdı, indi o, Günəşin özünə bənzəyirdi... Çobanyastığını heç kəs görmür, heç kəs ona əhəmiyyət vermirdi, çünki o çox kiçik, adi bir çiçək idi. Amma bu, Çobanyastığını narahat etmirdi. O, həyatından çox razıydı. Xeyli yüksəkdə torağay oxuyurdu, çiçək isə bu nəğməni dinləyir, məst olurdu. Ona elə gəlirdi ki, torağay onun ürəyindəkiləri oxuyur. O, torağayın ağacdən-ağaca qonaraq nəğmə oxuya bilməsinə zərrə qədər də paxıllıq eləmərdi. "Nə olsun ki, mən uca bilmirəm, nəğmə oxumaq da mənlilik deyil. Amma hər şeyi eşidir və görürəm. Günəş mənim qayğuma qalır, külək isə ləçəklərimi oxşayır. Mən xoşbəxtəm!" Hans Kristian Andersen sadəcə yazmırdı, həm də balacalara və böyüklərə yaşamağı öyrədirdi. Axı "Əsl xoşbəxtlik - dünyaya faydalı olmaqdır". Böyük nağılçı belə düşüncəyə, nağıllarını da bu istəklə yazırdı.**

Danimarka kralının dostu

...Məşhur Danimarka yazıçısı Hans Kristian Andersen 1805-ci ildə Fyun adasındakı Odnes adlı yerdə dünyaya gəlmişdi. Andersenin valideynləri varlı deyildilər; atası başmaqçı, anası Anna Mari Andersdatter isə paltaryuyan idi. Buna baxmayaraq, Danimarkada indiyə qədər Andersenin kral ailəsindən olması haqqında əfsanələr gəzir. Axı özünün ilkin bioqrafiyasında yazıçı dəfələrlə təkrar edirdi ki, uşaq vaxtı o, sonralar Danimarka kralı olmuş şahzadə Fritslə dostluq edib, onunla birlikdə oynayıb. Andersenin sözlərinə görə, onların dostluğu bütün ömür boyu, Fritsin ölümünə qədər davam eləyib...

Bəs bu əfsanələr necə yaranıb? Doğrudanmı Andersen yalan danışdı? Məsələ burasında idi ki, Hans bu nağıllarla böyümüşdü, hələ balaca olanda atası danışardı ki, o, hansısa kralın yaxın qohumudur. Andersen hələ uşaqlıqdan güclü fantaziyaya və təxəyyülə malik idi. Nağıl aləmində yaşayar, özünü də bu nağıllara inandırmaq istəyirdi. Məşhur teatr tamaşalarını evdə improvizə edər, səhnəciklər qurardı. Böyüklər onun göstərdiyi səhnəciklərə baxıb gülür, yaşadları isə lağa qoyardı. Onun ən böyük arzusu teatrda işləmək idi.

1816-cı il onun üçün ağır il olur, atası dünyasını dəyişir. Andersen özü işləyib çörəkpuşu qazanmalı olur. Əvvəl toxucuya şeyird olur, sonra dərzisi yanında, daha sonra tütin fabrikində işləyir. Gözəl səsi vardı, amma hələ həddi-buluğa çatmadığından qadın səsində bənzəyirdi, bu da dinləyənlərdə gülüş doğururdu... Arıq, uzunboylu, mavigözlü, sivriburunlu bir gənc idi. Uzun əlləri və ayaqları vardı, küçəylə gedəndə ona "leylək" ya da "fənər dirəyi" deyib lağa qoyardılar. Uşaqlıqdan təkliyi sevirdi, bir küncdə oturur, kuklalarla oynayırdı. Kukla teatrına olan məhəbbəti o, bütün ömür boyu ruhunda daşıyırdı.

Yaşamaq dalınca

14 yaş olanda Hans Danimarkanın paytaxtı Kopenhagenə yollanır. Anası onun üçün narahat idi və ümid edirdi ki, tezliklə geri dönəcək. Hansın qərarı isə qəti idi. Nəyin bahasına olursa olsun, məşhur olmalıydı.

Hans qısa bir vaxtda teatrda iş tapacağına ümid edirdi. Amma bir il ərzində teatrların heç birində iş düzələ bilmirdi. Bir gün çarəsiz qalıb məşhur bir aktrisanın evinə gəlir və göz yaşları içində ondan kömək istəyir.

Aktrisa bəlkə də bu yöndəmsiz cavandan yaxasını qurtarmaq üçün ona kömək edəcəyini deyir, amma vədinə əməl eləmir. Uzun illərdən sonra aktrisa etiraf edəcəkdiki, o zaman həmin cavan oğlanı ağı başında olmayan bir sərəsəri hesab edib...

Hans Kristian çox-çox sonralar yazacağı nağılın qəhrəmanı olan çirkin və yöndəmsiz "ördək balası" idi, fərqli olduğuna görə ona ikrah hissi ilə baxırdılar.

Nəhayət zahiri görünüşünə baxmayaraq, Hansı teatra işə götürürlər. Amma təəssüf ki, onun uğur qazana biləcəyinə inanmır və ikinci dərəcəli rollar veriridilər. Andersen teatrda özünü doğrulda bilmir, yetkinlik yaşından sonra isə səsi də dəyişib öz gözəlliyini itirir. Beləliklə, onu teatrdan tamamilə uzaqlaşdırırlar.

Hans ümidini itirmir, 5 pərdəlik pyes yazır və krala məktubunda pyesin çapı üçün maddi yardım göstərməsini xahiş edir. Kitab çap olunur və müəllif onu satmaq üçün əlindən gələni edir. Reklam aksiyaları keçirir. Amma satış gözlədiyini kimi olmur. Hans işi belə görüb pyesi teatrda tamaşaya qoymaq istəyir, amma müəllif kimi təcrübəsiz olduğundan xahişi rədd edilir.

Amma Hans Andersen təslim olmaq istəmirdi. Onun teatra böyük həvəsini görüb krala xahiş məktubu yazırlar və Hansın hökumət hesabına oxumasını xahiş edirlər.

Hans təhsil almağa başlayır. Tələbələr bir qayda olaraq yemək və yaşayış yeri ilə təmin olunurdu. Buna baxmayaraq, Hansın həyatı heç də asan keçmirdi. Birincisi, məktəb yoldaşlarından yaşca xeyli böyük idi, onların arasında çirkin ördək balası kimi fərqli və yöndəmsiz görünürdü. Üstəlik məktəbin rektoru onu tez-tez tənqid edir və danlayırdı. Hans bundan çox müttəəssir olurdu. Məktəb və müəllimləri gecələr yuxusuna kabus kimi girirdi. Sonralar deyəcəkdiki, məktəb divarları arasında keçən illər onun ömrünün ən sönük çağları olub...

...Və nağıllar yazmağa başladı...

Andersen küsəyən və həssas idi, tez-tez depressiyaya düşürdü. Qərribə vərdişləri vardı. Məsələn, yağmırdan çox qorxurdu, ona görə özünü həmişə kəndir gəzdirdirdi ki, yağın baş versə, kəndirin köməyi ilə xilas ola bilsin. O, diri-diri dəfn olunacağından yaman qorxurdu, ona görə dostlarından xahiş etmişdi ki, onu tabuta qoymazdan qabaq hər ehtimala qarşı damarını kəsib öldüyünə əmin olsunlar. Xəstələndə stolun üstünə "Siz yanlış olaraq elə güman edirsiniz ki, mən ölmüşəm" sözləri yazılmış kağız parçası qoyardı.

Andersen "Amagerzə səyahət" adlı ilk hekayəsini elə tələbəlik illərində yazır. Bu yumoristik hekayə ona uğur gətirir. Yazıçı bu illərdə "Şəkilsiz şəkili kitablar" toplusunu dərc etdirir. 1838-ci ildə "Nağıllar"ın ikinci cildini, 1845-ci ildə isə üçüncünü yazır. Andersen dünya şöhrətli yazıçya çevrilir. 1847-ci ildə ilk dəfə İngiltərəyə səfər edən yazıçını təmtəraqa qarşılayırlar.

Andersen folkloru çox sevirdi, nağılları el ədəbiyyatından qaynaqlanırdı. Amma zaman keçdikcə, bu əlaqə zəifləyir. Andersen artıq pərilər, sehrbazlar, tilsimli əşyalar deyil, canlı insanlar, onların taleyi cəlb edirdi. O deyirdi: "Ən yaxşı nağıl həyatın özünün yazdığı nağıldır".

Günlərin birində özünün parlaq nağılbaz kostyumunu nəzərdən keçirir, fərqi nədir ki, kostyumu əyninə daralıb, düymələri bağlanmış, alabəzək şalvarı isə öz ömrünü başa vurub. Anlayır ki, artıq bu geyim üçün çox yaşlaşıb. Xoşbəxt sonluqlu nağıllarla da o, beləcə vidalaşır. Məsələ burasındadır ki, Hans Andersen çoxdan yalnız uşaqlarla deyil, böyüklərlə də danışmaq, dərdlənmək istəyirdi.

Məşhur nağılbazın böyüklər üçün yazdığı nağıllardan biri ona çox böyük şöhrət gətirən, "Kölgə"dir. Nağıl birbaşa cəmiyyətə ünvanlanır. O, ayna kimi cəmiyyətin qüsurlarını əks etdirir.

Nağılın qəhrəmanı bir alimdir. Onun kölgəsi var; hər zaman yanında olan kölgəsi. Günlərin birində kölgə yoxa çıxır və bir neçə vaxtdan sonra insan surətində yenidən peyda olur. Amma onun kölgə olduğunu alimdən yaxşı kim bilir ki? Kölgə ona birlikdə səyahətə çıxmağı təklif edir. Yolboyu kölgə alimə "sən" deyər müraciət edir və təklif edir ki, alim ona "siz" deyər müraciət etsin. Onlar yad bir ölkəyə gəlib çıxırlar. Burda alimi və onun kölgəsini heç kim tanımır. Bu halda kölgə özünü insan, alimi isə kölgəsi kimi təqdim edir.

Artıq kölgə zahirən insana çevrilməyə başlayır. Məsələnin mahiyyətinə varmaq isə çox müşkültür. Alim özünün kölgə olmadığını sübut etməyə cəhd etsə də, artıq ona heç kim inanmır. Beləcə sonda alim özü də fərqi olmadan kölgənin kölgəsinə çevrilir.

Əsl xoşbəxtlik nədir?

Hans Kristian Andersen öz nağıllarında məharətli iki janrı - sehrli nağılları və məişət nağıllarını birləşdirirdi. Dünyada elə şeylər var ki, onlara sehrli sahib olmaq olmaz. Necə ki, "Su pərisi" nağılında sualtı dünyadan gələn qızcağaz sevgi əzabı çəkir, onun hissələri gerçək insan hissələrinə çox bənzəyir.

Amma təəssüf ki, o dövrün tənqidçilərinə Andersenin nağılları xoş gəlmirdi. Məsələnin məğzində varmadan ucdantutma tənqid edirdilər. Ona sübut etmək istəyirdilər ki, Hans Andersen Danimarka ədəbiyyatının ögey övladıdır və o, "çək-məçi oğlu" kimi öz yerini bilməlidir. Bəs buna səbəb nə idi? Məsələ burasında idi ki, o, yoxsul idi, şair təbiətli idi və "yaşamağı bacarmırdı". Axı Andersenə görə, hər şey - ağac da, çiçək də, hətta şüşə qırıqının özü belə poeziya idi, çünki ağacın, çiçəyin, hətta şüşə qırıqının da taleyindən gözəl bir nağıl ərsəyə gəlirdi...

Maddi ehtiyac və tənqidçilərin təzyiqi onun daxili dünyasına təsir etməyə bilməzdi. "Məni sübhəldər didib-dağıdır, görəsən, yazdığım heç olmasa bircə əsər məndən sonra yaşayacaqmı?", - deyər dostuna məktubunda yazırdı.

Andersenin məyusluqları nağıllarına da sirayət edirdi. Onun ömrünün ahlı çağında yazdığı nağıllarda daha çox kədər və göz yaşları vardı. Andersen erkən yaradıcılığında olduğu kimi artıq xeyrixah və ümidli deyildi. Onun nağıllarndakı pərilər artıq gücsüz idilər. Anderson adı insan kimi yaşayır, yaşlanırdı. "Yaşamaq üçün günəş, azadlıq və xırda bir çiçək lazımdır", - deyən nağılçı artıq dünyanın xilasına inanmırdı. Bəlkə də elə ona görə zaman keçdikcə, o, öz nağıllarına az qala nifrət edirdi. O, roman, pyes, başqa bədii nümunələr də yazırdı, amma onlar nağılları kimi məşhurlaşmır, yenə nağıl yazmalı olurdu. Bəlkə də onun romançı kimi şöhrət tapmasına nağılları mane olurdu. İnsanlar zərif duyğuları heç nə ilə əvəz etmək istəmirdilər.

Böyük nağılbaz sonuncu nağılını 1875-ci ilin Milad bayramı günlərində yazır. 3 il qabaq o, yıxılıb əzilmişdi, bu müddət ərzində tam sağala bilməmişdi... O, 1875-ci ilin avqustunda dünyasını dəyişir. "Xoşbəxt olmanın yeganə yolu - dünyaya faydalı olmaqdır" - deyən yazıçını son mənzilə yola salanlar artıq əsl xoşbəxtliyin nə olduğunu bilirdilər...

Günel NATIQ

Xoşbəxtliyin reseptini bilən yazıçı

Hans Kristian Andersen

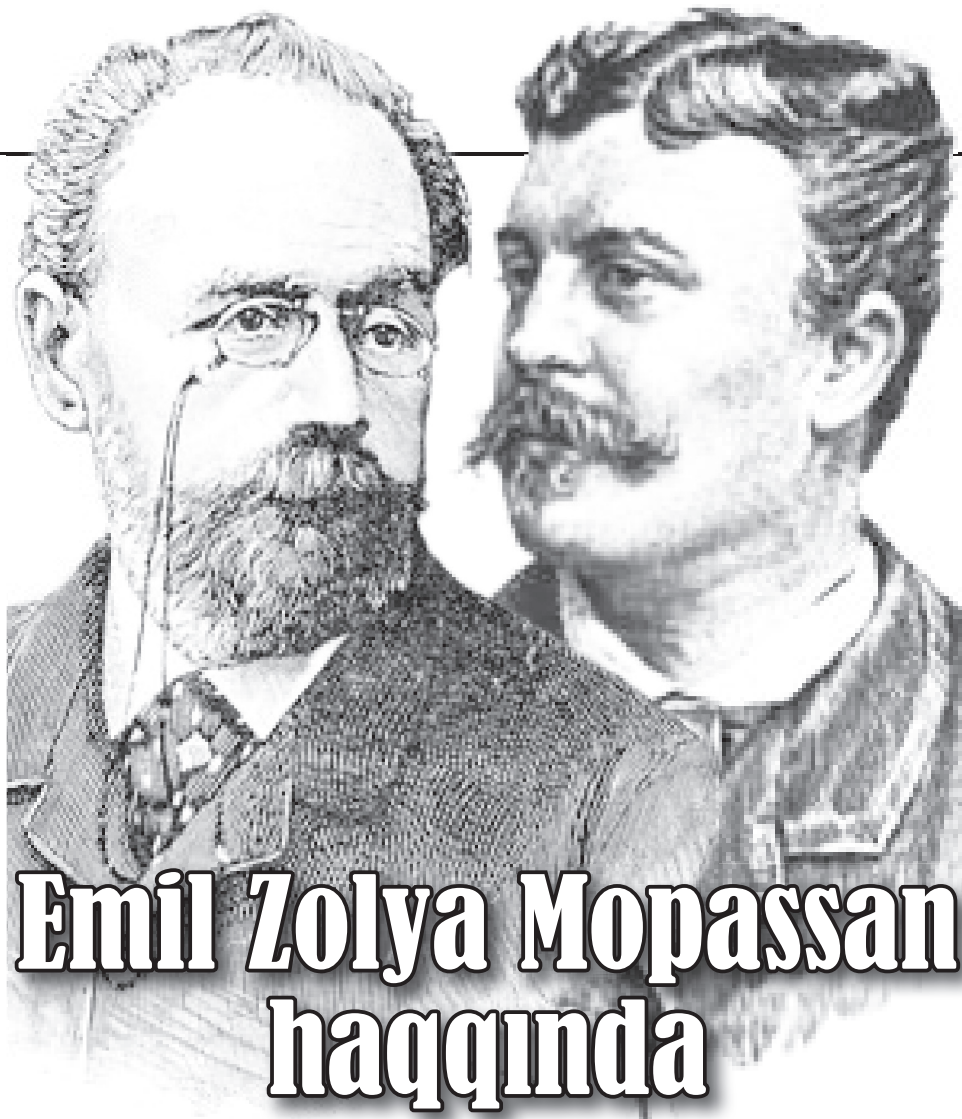
165 illiyi qeyd olunan Fransız tənqidi realizminin görkəmli nümayəndəsi Gi de Mopassan (Anri Rene Alber) cəmi 43 il ömür sürüb. Yaradıcılığa XIX əsrin 80-ci illərində başlayıb. Orta hesabla cəmi 10 il yazıb -yaradıb. Onun həyat və yaradıcılığın isə onlarla irihəcmli tədqiqat əsərləri həsr olunub.

Qələm dostu Emil Zolyanın onun vida mərasimindəki qısa çıxışı Mopassanın portretini cızmağa imkan verir...

Onu ilk dəfə 18-20 il əvvəl Qustav Flöberin evində görmüşəm. Səməmi ...həmişə gülümsəyən, ustadın qarşısında təvazökarlıqla susan bir gənc idi. O, bütün axtışları susurdu, nadir hallarda kəlmə kəsirdi. Amma bu ürəyiacıq, mərd, sağlam oğlunda həyat eşqi, şənlik bərq vururdu. Məclisimizə gətirdiyi tərəvət üçün, onu sevirdik...

Mopassan macəranı sevirdi. Bu barədə nağıla bənzər söhbətlər dolaşırdı. Heç birimizin ağlına da gəlməzdi ki, bir gün o, öz yaradıcılığı ilə bizi heyran edəcək.

"Gombul" hekayəsi meydana çıxdı. Bu onun şah əsəri, satira, məhəbbət, həyat dolu əsər idi. O, elə ilk əsərlərindən ustadlar sırasına daxil oldu. Onun novellalarının hərəsi kiçikhəcmli bir komediya, pyes, həyata geniş pəncərə açan əsərlərdir. Onları oxuyanda adam gülür, ağlayır və düşünür... Mopassanın kiçik həcmli əsərləri var ki, oradakı mövzunu başqa yazıçılar qalın cildli kitablara zorla sığışdırı bilər...

Emil Zolya Mopassan haqqında

Onu hekayə ustası kimi tanıyanlara "Həyat", "Gözəl dost", "Ölüm kimi güclü", "Mon-Oriyol", "Parisli burjuanın bazar günləri", "Pyer və Jan", "Bizim qəlbimiz" kimi romanları ilə cavab verdi... Mən belə xoşbəxt başlangıç, belə tez və yekdil qazanılmış müvəffəqiyyət tanıram. O nə yazırdısa, alqışlanırdı.

O, müxtəlif düşüncəli adamları hamılıqla qane edir, hər cür hissə toxuna bilirdi. Birca çıxışla adamları heyran edən, onun şöhrətlənməsinə xəsisliklə imkan verən ziyalıların da, adı kütlənin də rəğbətə qarşılıdığı bu mərd və iradəli dahinin ucaldasını qeyri-adi tamaşa kimi izləyirdik.

Mopassanın dahiliyi onun qeyri-adiliyindən irəli gəlirdi. Mopassan ona görə ilk addımdan sevilmişdi və tanınmışdı ki, ədəbiyyata fransız ürəyi gətirmişdi. Onu hamı başa düşürdü, çünki aydınlıq, sadəlik və mərdlik kimi xüsusiyyətləri özündə toplamışdı... Onu sevirdilər, çünki o, gözəlliyə, böyük məharətlə yumşaldılmış dərin satiraya və göz yaşları altında gizlənmiş zərif yumora malik idi.

...Yəqin, bizim sevə-sevə oxuduğumuz əsərləri Mopassan yazarkən çox əmək sərf edib, yorulub. Əgər bu yorğunluq qıraatda duyulmursa, əsərdən qəlbimizə gözəllik axırsa, ondan qüvvə alırıqsa, deməli, sərf edilən əmək özünü doğruldub. Mopassanın əsərlərini oxuyandan sonra adam təmiz havada gəzintidən qayıdarmış kimi, özünü şən və gümrəh hiss edir...

İndiyə qədər cəmi beş rus yazıçısı ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülüb. Onlardan yalnız birini Sovet hökuməti qəbul etdi. Sonuncu Nobel mükafatçısı isə "əfv edildi" və Vətəninə dəvət olundu.

Maraqlı faktlardan biri də budur ki, Nobel mükafatını təqdim edəndə yalnız laureatların adlarını elan edirlər, nominasiyaya aid digər məlumatlar isə 50 il ərzində məxfi saxlanılır.

Bu faktı ki, Nobel mükafatına layiq görülən yazıçıların əksəriyyəti ABŞ və Avropa ölkələrindəndir. 106 dəfə təqdim olunan Nobel laureatı adını 111 nəfər qazanıb. Keçmiş SSRİ-dən olan laureatlar xeyli dərəcədə azdır. Bundan əlavə, belə bir fikir formalaşmış ki, keçmiş SSRİ-dən və Rusiyadan olan laureatların əksəriyyəti yalnız Sovet hakimiyyətini tənqid etdikləri üçün mükafatlandırılıb. Nobel mükafatına layiq görülmüş beş rus yazıçısını təqdim edirik.

Əslində, mükafatın Şoloxova verilməsinin uzun tarixçəsi var. Belə ki, hələ 1958-ci ildə İsveç səfər etmiş SSRİ Yazıçılar İttifaqının nümayəndə heyəti Boris Pasternakla Şoloxovu müqayisə edib, Pasternakın Avropadakı məşhurluğunu Şoloxovun bütün dünyadakı məşhurluğuna qarşı qoymuşdu. Lakin 1958-ci il aprelin 7-də İsveçdəki Sovet səfirliyinə göndərilən məktubda deyilirdi: "İstərdik ki, bizə yaxın olan mədəniyyət fəaliyyəti vasitəsi

ilə Sovet İttifaqında Şoloxovun Nobel mükafatı almasını yüksək qiymətləndirdiklərini İsveç cəmiyyəti də bilsin... Pasternakın da bir ədəbiyyatçı kimi Sovet yazıçıları və eləcə də başqa ölkələrin məşhur yazıçıları tərəfindən qəbul edilmədiyini də cəmiyyətə çatdırmaq lazımdır".

Bu məsləhətə baxmayaraq, 1958-ci ildə Nobel mükafatı yə-nə də Pasternakla verildi ki, bu da Sovet hökuməti rəhbərliyi tərəfindən çox pis qarşılandı.

Hadisənin üstündən altı il keçdikdən sonra, 1964-cü ildə fransız yazıçısı Jan Pol Sartr ona verilən Nobel mükafatından imtina etdi. Yazıçı bu addımın səbəblərindən biri kimi, Şoloxovun Nobel mükafatı almamasını göstərdi. Məhz Sartrın bu jesti 1965-ci ilin Nobel mükafatı laureatının seçimini müəyyənləşdirdi.

Beləliklə də, Nobel mükafatı tarixində Mixail Şoloxov SSRİ rəhbərliyinin razılığı əsasında Nobel mükafatı almış yeganə yazıçı oldu.

Dissident yazıçı, uzun illər İsveçrə və ABŞ-da yaşamış Aleksandr İsayeviç Soljenitsin 1970-ci ildə Nobel mükafatı alıb. Mükafat yazıçıya "rus ədəbiyyatının sarsılmaz ənənələrinə mənəvi gücünə görə" verilib. Soljenitsin yaradıcılığa başlayandan cəmi 7 il sonra Nobel mükafatına layiq görüldü. Bu, Nobel Komitəsi tarixində yeganə hadisədir. Yazıçının özü Nobel mükafatını siyasi görüşlərinə görə aldığını desə də, Nobel komitəsi bunu inkar edib.

Nobel mükafatını aldıqdan sonra SSRİ-də Soljenitsinə qarşı əks-təbliğat başlandı. Hətta 1971-ci ildə onu öldürməyə cəhd də göstərildi. Belə ki, yazıçıya zəhərli iynə vuruldu. Bundan sonra Soljenitsin uzun müddət xəstə yatdı.

İosif Aleksandroviç Brodski 1987-ci ildə Nobel mükafatına layiq görüldü. Mükafat ona "geniş əhatəli yaradıcılığına, aydın fikirlərinə və coşğun poeziyasına görə" verilib. Brodskinin mükafata layiq görülməsi Nobel Komitəsində o qədər də narazılıq doğurmadı. Çünki o dövrə qədər Brodski artıq bir çox ölkələrdə məşhur idi. Yazıçının özü mükafatı aldıqdan sonra verdiyi ilk müsahibəsində deyib: "Bu mükafatı rus ədəbiyyatı və Amerika vətəndaşı alıb".

Hazırladı: NARINGÜL

Ədəbiyyat üzrə

Nobel mükafatı almış

5 Rusiya yazıçısı

Ivan Alekseyevich Bunin – 1933-cü ildə Nobel mükafatına layiq görüldü. Ona mükafat "Rus klassik nəsrinin inkişafına xidmət edən ciddi sənətkarlığına görə" verilib. Qeyd etmək lazımdır ki, İ.Bunin Nobel mükafatını mühacirətdə olduğu zaman alıb.

Boris Leonidovich Pasternak – 1958-ci ildə Nobel mükafatına layiq görüldü. Mükafat Pasternakla "müasir lirik poeziyada əhəmiyyətli nailiyyətlərə, eləcə də böyük rus epik romanının ənənələrinin davam etdirilməsinə görə" verilib. Bəzi tənqidçilər Pasternakın Nobel mükafatı almasını onun antisovet ruhunda yazdığı "Doktor Jivago" romanı ilə əlaqələndirirlər. Bununla bağlı sərt tənqidlərə məruz qalan Pasternak mükafatdan imtina etməli olur. Mükafatın medal və diplomu 1988-ci ildə yazıçının oğlu Yevgeniyə verildi. Xatırladaq ki, Pasternak 1960-cı ildə vəfat edib.

Maraqlıdır ki, 1958-ci ildə Pasternakla mükafatı təqdim etmək üçün yeddi dəfə cəhd edilmişdi.

Nobel mükafatına layiq görülmüş digər rus yazıçısı Mixail Aleksandroviç Şoloxov olub. Mükafat Şoloxova "Rusiyanın dönüş dövrlərində don kazakları haqqında eposun bütövlüyü və bədii gücünə" görə 1965-ci ildə verilib.

Romi Şnayderin ölümü haqqında Alen Delon belə deyirdi: "O, xoşbəxt adamdır – qocalmadan dünyadan köçdü". Dünya şöhrətli bu iki aktyor cəmi 6 il bir yerdə yaşadılar. Deyilənə görə, Rominin ölümündən sonra Alen Delon onun çəkildiyi filmlərə baxa bilmir. Bu aktrisada hər şey var idi - gözəllik, istedad, tale. Onun yaradıcılığı təkrar olunmaz və parlaq idi.

Yolun başlanğıcında

Əsl adı Rozmari Maqdalena Albax olan Romi Şnayder 23 sentyabr 1938-ci ildə Avstriyanın paytaxtı Vyanada anadan olub. Onun damarlarında teatr aktyorlarının bir neçə nəslinin qanı axırdı. Kinoulduz olan nənəsi Roza Retti yarım əsrdən çox teatr səhnəsində də çalışıb və "Avstriyanın Sara Bernar"ı kimi qəbul olunub. Anası prodüser Maqda Şnayder qızına təsirli bir melodramda oynamağı təklif edəndə Rominin hələ 15 yaş tamam deyildi. Elə həmin il o, "Fişəng" filmində çəkilib.

Romi Şnayder çox tez məşhurlaşdı. Hələ 1957-ci ildə "Sissi" filmi ekranlara çıxandan sonra Romi Şnayder artıq ulduza çevrilmişdi. O dövrdə incə, zərif qızları filmdə çəkmək istəyən rejissorlar çox idi. "Sissi" filmindən sonra aktrisa yenidən təklif gəlir.

1958-ci ilin iyun ayında Romi Şnayder 1933-cü ildə Artur Şnitslerin pyesi əsasında çəkilmiş "Sevgi oyunu" filmində remeykinə - "Kristina" filminə dəvət edilir. Aktrisanın həmin filmə canlandığı obrazı anası 1933-cü ildə yaratmışdı. Filmin çəkilişləri Fransada aparılmalı idi. Qonoran 500 min alman markası olan Romi Şnayder o il Almaniyada ən çox qazanan aktrisa olub. Romi anası və atası ilə birlikdə Parisə uçur. Təyyarənin trapında onu filmdəki tərəf-müqabilə, o zamanlar hələ çox az tanınan 23 yaşlı aktyor Alen Delon bir dəstə qızılılla qarşılayır. Həmin ana qədr Romi Alen Delonu görməmişdi. İlk görüşdən heç biri məmnun qalmır. Onlar tez-tez dalaşır və xeyli müddət küsülü olurdular. Lakin sevgili rolunu oynayan aktyorların ulduzu bəşir, sevgi səhnələri onları yaxınlaşdırır. Çəkilişlər bitəndən sonra, payızda Şnayder Delonla Parisə yollanır. Rominin ailəsi isə Aleni heç cür qəbul etməzdi. Lakin onlar qızı yolundan döndərə bilmədilər. Çarəsiz qalan valideynlər münasibətin rəsmiləşdirilməsini tələb etdilər.

Bir dəfə kinematografçıların Brüsseldə təşkil edilən tədbirində Delon Romini rəqsə dəvət edir. Çətinliklə alman dilində ona evlənmək, Parisdə yaşamaq təklif edir.

Beləcə, 22 mart 1959-cu ildə İsveçrənin Luqan gölündə Delon və Şnayderin nişan mərasimi keçirilir.

Gərgin yaradıcılıq illəri və ayrılıq

"Rokko" və qardaşları filmində çəkilişlərindən sonra dahi İtaliya rejissoru Lukino Viskonti Şekspir dövrünün dramaturqu Con Fordun "Tetra de Pari" səhnəsində "Təəssüf ki, sən əxlaqsızsan" əsərini ekranlaşdırmağı düşünür. Rejissor Alen Delon və Romi Şnayderi bax rolları ifaçısı seçir. Məşqlərə başlamazdan əvvəl Viskonti Şnayderi əsl parisliyə çevirmək üçün onu Koko Şanellə tanış edir. Koko Şanelin başçılığı ilə aktrisa pəhriz saxlamaq, sauna, gimnastika və başqa prosedurlar sayəsində xarici görünüşünü dəyişir. Sonralar Şnayder yazırdı: "Üç insan mənim həyatımı tamamilə dəyişdi – Alen, Viskonti və Koko Şanel".

Bundan sonra tanınmış rejissor Saşa Pitroff Romini Çexovun "Qağayı" əsərində Nina Zareçnaya rolunda çəkməyə dəvət edir. Lakin Alen Delon ona təklif edilən Treplyov rolundan imtina edir. Çünki onu "Marko Polo" filmində baş rola dəvət etmişdilər. Ona görə də Romi ilk dəfə Alensiz səfərə çıxmalı olur. Alen qarqardəbdəki güzgünün yanında Rominin şəklinin yanına belə bir teleqram qoyur: "Bütün varlığım ilə həmişə sənə bağlıyəm. Ərin".

Səfər zamanı Nitsa şəhərində aktrisa xəstəxanaya düşür. Alen dərhal onun yanına gedir. Cütlük birlikdə Parisə dönür. Ancaq bu isti münasibətləri çox çəkmir, onlar ayrılmalı olurlar. Ola bilsin, bunun əsas səbəblərindən biri, övladlarının olmaması idi.

1963-cü ildə Romi "Proses" filmində çəkmək üçün Hollivuda yollanır. Viskonti və Orson Uels kimi dünya kinosunun nəhəngləri ilə işləmiş aktrisa Hollivudda daha böyük sənətkarlar görəcəyinə ümid edirdi. Lakin ümidləri özünü doğrultmur. Romini Hollivudda başa salırlar ki, o, baş rolda çəkilə bilməz.

Meyer onu depressiyadan qurtardı...

Bir dəfə Berlin mədəniyyət mərkəzinin açılış mərasimində Romi əsl adı Harald Haubenştok olan məşhur alman rejissoru Harri Meyerlə tanış olur. Meyer Şnayderdən yaşca xeyli böyük idi. Ayrıq, mədəni, intellektual Meyerin nəzakətli davranışı, qayğıkeşliyi yorulmuş, üzgün Romiyə əsl dərman oldu. Romiyə olan sevgisinə görə Meyer də bir neçə illik həyat yoldaşından ayrılır. Delonun verdiyi əzab-əziyyətləri unutturacağını düşünən Romi Meyerə ərə gedib Berlinə köçür.

Romi Şnayder - xoşbəxt karyeralı, bədbəxt taleli aktrisa

1966-cı ildə cütlüyün ilk övladı David dünyaya gəlir. Onda Alen Delon da yenidən evlənmişdi, Entoni Delon artıq iki yaşında idi. Yeni ana olmuş aktrisa övladını böyüdür, çox xoşbəxt görünürdü.

Şnayderin özünəməxsus geyim tərzini var idi. O, qara rəngdə şalvar-kostyumlar geyinməyi, şlyapa qoymağı sevirdi. Aktrisa hesab edirdi ki, onun üzünü gözəl olsa da bədəni haqqında bunu demək olmaz.

1974-cü ilin oktyabr ayında Romi Şnayder ilk dəfə olaraq alman televiziyaında rok stilində Ditmar Şenxerin "Gecədən keçmiş" tok-şousunda göründü.

1977-ci ildə ikinci övladına hamilə olan Romi vaxtının çoxunu ailəsi ilə keçirir, evdar qadın obrazından həzz ala-ala yaşayırdı. Fransanın cənubunda yaşılıqlara qər q olmuş evdə xoşbəxt yaşayan aktrisa qızı Saranın dünyaya gəlməsiylə daha da xoşbəxt oldu.

Klod Sotenin "Sadə tarix" filmindəki roluna görə "Sezar" mükafatına layiq görüldükdən sonra Romi şövlə deyirdi: "Keçmişin qara buludları yox oldu, indi mən heç vaxt olmadığım kimi xoşbəxtəm və sevilirəm".

Daha bir depressiya

1980-ci ilin yazında Romi Şnayder çəkildiyi əllinci - "Bank sahibəsi" filmində əsəb sarsıntısı keçirirdi. Bunun səbəbi Meyerdən boşanmağı, yeni ailə qurduğu Daniel Byazini ilə münasibətlərinin çətin olması idi. O, hər gün bir neçə qutu siqaret çəkirdi və alkoqol qəbul edirdi. Heç kəsə danışmayan aktrisa ünsiyyətdən qaçır. Çəkilişlər zamanı fasilədə o, öz qrim otağında təklifə çəkirdi. "Bank sahibəsi" filmi Romiyə böyük şöhrət gətirdi. Filmin premyerasından sonra Romi boş qalan evinə döndü.

Alkoqol və tənhalıq aktrisanın həyatına çox böyük zərbə vururdu. Romidə tez-tez depressiv qorxular yaranırdı ki, bu da ona kamera qarşısında dayanmağa mane olurdu. Ömrü boyu Rominin hesabına dəbdəbəli həyat yaşamış əri Daniel də ondan yaxa qurtarmaq üçün bir bəhanə ilə Los-Ancelesə getdi.

Rominin kamera qorxusunu aradan qaldırma bilməyən rejissorlar əri Danieli çağırmaq qərarına gəldilər. Daniel dərhal geri döndü. Onun gəlişi ilə Rominin vəziyyəti yaxşılaşdı, həyatı qaydasına düşdü. Lakin Danielin təkrar gedişindən sonra aktrisa yenə yuxusuz qaldı, depressiyaya düşdü. O, yuxusuzluğunu aradan qaldırmaq üçün dərmanlar içirdi.

Bir dəfə Romini mehmanxanada huşsuz vəziyyətdə tapdılar. Həkimlər həm aktrisanı, həm də özündən on yaş kiçik olan yeni sevgilisi gənc Loran Peteni xilas etdilər. Beləliklə, gənc sevgilisinin sayəsində Romi çəkiliş meydançasına qayıtdı. Amma oğlunun faciəli ölümü onu yenidən sarsıtdı...

Ömrünün son illəri

Aktrisanın ömrünün sonlarında çəkildiyi lentlərdən biri "İlkin təhqiqat altında" filmidir. Film 1981-ci il sentyabrın 23-də, aktrisanın 43 yaşının tamamında ekranlara çıxır. Oğlunun ölümündən sonra hamı onun bir daha səhnəyə qayıtma-yacağını düşünsə də Şnayder yenidən 1981-ci ildə "San-Susidən gələn yolçu" filmində çəkilişləri üçün Berlinə gedir. Bu, Romi Şnayderin çəkildiyi son ekran əsəri olur. Çəkilişlərdən sonra Şnayder və prodüser Loran Peten şəhər konarında yaşamağı planlaşdırırlar. 1982-ci ilin martında onlar Parisin 50 kilometrliyində yerləşən Buassi-sen-Avur adlı yerdə ev alırlar. 1982-ci ilin aprel ayında "San-Susidən gələn yolçu" filmində premyerası keçirilir. Şnayderin rolu yüksək qiymətləndirilir, o, "Sezar" mükafatına layiq görülür.

Yüksək qonorar qazanmasına baxmayaraq, Şnayder ömrünün sonlarını borc içində keçirir. Belə ki, meneceri olan atası Hans Herbert Blashey aktrisanın etibarından sui-istifadə edib Rominin bütün var-dövlətini dağıtmış, onun hesabına dəbdəbəli həyat yaşayan əri Daniel Byazini aktrisanın milyonlarını mənimşəmişdi. Bunu gören Şnayder 1982-ci ilin mayın 10-da İsveçrənin Sürix şəhərində vəsiyyətnamə yazaraq bütün var-dövlətini qızı Saraya və sevgilisi Petenə miras qoyur.

Vəsiyyəti imzaladıqdan bir neçə gün sonra 1982-ci ilin mayın 28-də Şnayder və sevgilisi Parisə qonaq çağırılır. Evə qayıdanda bir az söhbət edir, sabahki günü planlaşdırırlar. Romi tez yat-

maq istəmir, musiqiyə qulaq asır. Səhər tezdən Peten aktrisanın yazı masası arxasında keçirdiyini görür.

Aktrisanın şəxsi fotoqrafı və meneceri öz müsahibələrində onun intihar etməsini istisna edir. Onların sözlərinə görə, Romi Alen Delonla yeni kinolayihə üzərində işləyir, şəhər konarına köçməyi planlaşdırırmış. Lakin mətbuat Romi Şnayderin intihar etdiyi haqda xəbər yaydı. Ölüm kağızında isə səbəb kimi ürək çatışmazlığı göstərilir.

Romi Şnayder Paris yaxınlığında Buassi-sen-Avur qəbiristanlığında dəfn edilib. Alen Delonun təkildən sonra oğlunun nəşi onun qəbrinə köçürülür.

NARINGÜL

